

**KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SONRASINDA
TÜRKİYE'YE UYGULANAN SİLAH AMBARGOSU
VE SONUÇLARI**

Ali Rıza İZGİ

**Temmuz -2007
DENİZLİ**

**KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SONRASIDA
TÜRKİYE'YE UYGULANAN SİLAH AMBARGOSU
VE SONUÇLARI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı**

Ali Rıza IZGI

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Süleyman TÜZÜN

**Temmuz -2007
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

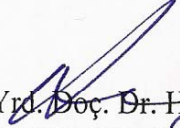
Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Ali Rıza İZGİ tarafından Yrd. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN yönetiminde hazırlanan “**Kıbrıs Barış Harekatı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 24 Temmuz 2007 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Nevza GÜNDAĞ

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Süleyman TÜZÜN

Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hasan TUZEN

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
4.9.2007.. tarih ve ..17./02.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :

Öğrenci Adı Soyadı : Ali Rıza İZGİ

TEŐEKKÖR

Tez konumu hazırlarken, yaptığı değerlendirmeler ve yönlendirmelerle çalışmalarına destek olan danıőmanım Yrd. Doç. Dr. Sőleyman Tőzőn'e ve çalıőmalarımnda manevi desteğini esirgemeyen sevgili eőime teőekkőr eder, saygılarımı sunarım.

ÖZET

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SONRASINDA TÜRKİYE'YE UYGULANAN SİLAH AMBARGOSU VE SONUÇLARI

İzgi, Ali Rıza
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Süleyman Tüzün
Temmuz 2007, 166 sayfa

Bu tezin hazırlanmasındaki temel hareket noktası Amerika tarafından Türkiye'ye uygulanmış olan silah ambargosudur. 1974 yılında, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum toplulukları arasında meydana gelen olaylar üzerine, Kıbrıs Türk halkının maruz kaldığı katliamları diplomatik yollardan çözemeyen Türkiye, adaya harekât düzenledi. Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk Ordusu'nun cumhuriyet döneminde Kore'den sonraki ikinci askeri harekâtı oldu. Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler kararı gereği katılan Türkiye, Kıbrıs'ta bağımsız olarak hareket etti. Üstelik 1964 yılında aynı nedenlerle Kıbrıs'a harekât yapmayı planladığında kendisine “dur” diyen Amerika Birleşik Devletleri'ni karşısına alarak!

Türkiye'nin bu davranışı ambargo ile cezalandırıldı. Üç yılı aşkın süren ambargonun sona erdirilmesi Türkiye'nin savunma sistemleri gereksinimini ortadan kaldırmadığı gibi, ülke ekonomisinin de zamanla dibe vurmasına neden oldu. Zayıf bir ekonomi ve alınan kredilerle dönen bir hükümet sistemi içerisinde, savunma sanayinin millileştirilmesi yönünde etkili adımlar atılamadı. Ambargonun hemen ardından yapılan girişimler az da olsa bir soluk almayı sağladıysa da, bu alanda konulan hedeflerin çok gerisinde kalındı. II.Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımı ile başlayan ve savunma sanayi ihtiyaçlarının temininde artarak devam eden dışa bağımlılık, Amerika'nın da bu kapsamdaki etkili çalışmaları nedeniyle günümüze kadar devam etti.

Bugün gelinen noktada, ihtiyaçların tedarikinde % 20 oranında iç kaynaklar, % 80 oranında ise dış kaynaklar pay sahibidir. İlgili kişi ve kurumlar tarafından konulan hedef, bu rakamları tersine döndürmektir. Bu alanda esas sorumluluk başta Milli Savunma Bakanlığı olmak üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri, üniversiteler, TÜBİTAK ve sanayi kuruluşlarıdır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Kıbrıs, ABD, Strateji, Jeopolitik, Ambargo, Savunma Sanayi, Teknoloji, Milli Savunma, Dışa Bağımlılık, ARGE.

ABSTRACT**AFTER CYPRUS PEACE OPERATION WEAPONS EMBARGO TO TURKEY
AND HIS RESULTS****İzgi, Ali Rıza****M. Sc. Thesis in History****Supervisor: Asist. Prof. Dr. Süleyman Tüzün****July 2007, 166 pages**

The main point in preparation of this thesis is embargo which was applied by America to Turkey. In 1974, upon the events taken place by Turkish and Rum, Turkey that could solve the problem which Cyprus Turkish public exposed, operated to island. Cyprus Peace Operation was the second military operation after Korea in Republic time. Turkey, which entered Korea war with the decision of United Nation (UN), by taking against position to USA that was said 'stop' to Turkey with similar reasons in 1964.

Turkey was punished by embargo. Not only that didn't end the need of defence systems, but economy did also become worse, with weak economy and credits, defence industry couldn't be completed. Deeds done after embargo catered to breath; however, they were far away from plans. After World War II, with the help of Marshall, dependence of out which did go up continuously, lasted till today with the tryings of Amerika.

Today, in getting needs, % 20 inner sources, % 80 outer sources were used. Responsible people or organs target changed these numbers. Main responsibility in this field belongs to Defence Ministry, Turkish Army Forces, universities and Tubitak.

Key words: Turkey, Cyprus, USA, Strategy, Geopolitics, Embargo, Defense Industry, Technology, National Defense, Dependence of foreing market, Researc and development.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU.....	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	İv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN YAKIN TARİHİ, STRATEJİK DEĞERLENDİRMELER VE KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SÜRECİ

1.1. KIBRIS'IN YAKIN TARİHİNE BAKIŞ.....	4
1.2. STRATEJİ, JEOSTRATEJİ, JEOPOLİTİK KAVRAMLAR VE BU KAPSAMDA KIBRIS'IN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	6
1.2.1. Strateji.....	6
1.2.2. Jeostrateji.....	7
1.2.3. Jeopolitik.....	7
1.3. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU VE STRATEJİK ÖNEMİ.....	8
1.3.1. Coğrafi Konumu.....	8
1.3.2. Stratejik ve Jeopolitik Açından Kıbrıs.....	9
1.4. JEOPOLİTİK TEORİLER VE KIBRIS.....	9
1.4.1. Kara Hâkimiyet Teorisi ve Kıbrıs.....	10
1.4.2. Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Kıbrıs.....	11
1.4.3. Hava Hâkimiyet Teorisi ve Kıbrıs.....	12
1.4.4. Kenar Kuşak Teorisi ve Kıbrıs.....	12
1.4.5. Hayat Alanı Teorisi (Lebensraum) ve Kıbrıs.....	13
1.4.6. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi ve Kıbrıs.....	13
1.5. BARIŞ HAREKÂTI ÖNCESİNDE KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER VE BARIŞ HAREKÂTI DÖNEMİ.....	14
1.5.1. Genel.....	14
1.5.2. Enosis.....	14
1.5.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru.....	16
1.5.4. 1960–1974 Yılları Arasında Yaşanan Olayların Özeti.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ABD'İN TÜRKİYE'YE UYGULADIĞI SİLAH AMBARGOSU

2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AMERİKA İLE İLİŞKİLER.....	20
---	----

2.2.	TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AMERİKA İLE İLİŞKİLER.....	20
2.2.1.	Truman Doktrini.....	23
2.2.2.	Marshall Planı ve Diğer Siyasi Gelişmeler.....	24
2.2.3.	NATO'ya Üyelik Süreci ve Bu Bağlamda Türk- Amerikan İlişkileri...	27
2.2.4.	Johnson Mektubu	32
2.2.5.	Johnson Mektubu'nun Türk Dış Politikasına Etkileri.....	33
2.2.6.	Soğuk Savaş Dönemindeki Ortak Savunma Anlaşmaları.....	34
2.2.6.1.	Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması.....	34
2.2.6.2.	Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması	36
2.2.7.	1970–1980 Yıllarında Yaşanan Siyasi Gelişmeler ve Bu Olayların Türkiye Açısından Önemi.....	37
2.3.	SİLAH AMBARGOSU KARARININ ALINMASI SÜRECİ.....	39
2.4.	AMBARGO DÖNEMİNDE YAŞANANLAR.....	42
2.4.1.	Genel.....	42
2.4.2.	Amerika'nın Müteakip Tutumu.....	42
2.4.3.	Dönem İçerisinde Türkiye'nin Tepkileri ve Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	43
2.5.	AMBARGONUN KALDIRILMASI SÜRECİ VE TÜRKİYE' DEKİ SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER.....	48
2.6.	SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	53
2.6.1.	Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İlişkiler.....	53
2.6.2.	İkili İlişkilerde Gelecekteki Beklentiler.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SAVUNMA SANAYİ

3.1.	TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VE JEOPOLİTİK YERİ VE ÖNEMİ.....	60
3.1.1.	Türkiye'nin Dünya Coğrafyasındaki Yeri ve Önemi.....	60
3.1.1.1.	Türkiye'nin strateji ve jeopolitiğe etkisi olan coğrafi özellikleri.....	60
3.1.1.2.	Türkiye'ye jeostratejik değer kazandıran hususlar.....	61
3.1.1.3.	Jeopolitik değerler açısından Türkiye.....	62
3.2.	SAVUNMA SANAYİ.....	64
3.2.1.	Savunma Kavramı ve Savunma Sanayi.....	64
3.2.2.	Savunma Sanayinin Karakteristiği.....	66
3.2.3.	Savunma Sanayinin Ülke Ekonomisine Katkıları.....	68
3.2.4.	Dünyada Savunma Sanayi Harcamaları.....	69
3.3.	TÜRKİYE'DE SAVUNMA GİDERLERİNİ KARŞILAMA KAYNAKLARI VE SAVUNMA HARCAMALARI.....	73
3.3.1.	3238 Sayılı Kanun ve Bu Kapsamdaki Savunma Harcama Kaynakları.....	73
3.3.2.	Türkiye'nin Savunma Harcamaları.....	75
3.3.3.	Türkiye'nin Stratejik Konumu ve Savunma Güvenliğine Etkileri.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİ VE PROBLEMLERİ

4.1.	TÜRK SAVUNMA SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	81
4.1.1.	Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Savunma Sanayi.....	81
4.1.2.	Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayi.....	82
4.1.2.1.	Genel.....	82
4.1.2.2.	1923-1952 arası dönem.....	83
4.1.2.3.	1952-1964 arası dönem.....	88
4.1.2.4.	1964-1978 arası dönem (Ambargolar dönemi).....	90
4.1.2.5.	Ambargo uygulaması sonrasında savunma sanayinin durumu.....	90
4.1.2.5.1	1978-1998 arası dönem.....	90
4.1.2.5.2	1998’den günümüze savunma sanayi ve savunma sanayi kuruluşlarımız.....	94
4.1.2.5.3	Savunma sanayinde devlet desteği.....	98
4.2.	TÜRK SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNDE PROBLEM SAHALARI.....	99
4.2.1.	Genel.....	99
4.2.2.	Savunma Sanayinde Dışa Bağımlılık.....	100
4.2.3.	Küreselleşme Sürecinde Rekabet	104
4.2.3.1.	Savunma sanayi açısından rekabet.....	107
4.2.3.2.	Kalite kavramı ve rekabet açısından kalitenin önemi.....	108
4.2.3.3.	Savunma sanayi kuruluşlarımız açısından rekabet.....	109
4.2.4.	ARGE ve Savunma Sanayi.....	110
4.2.4.1.	ARGE kavramı	110
4.2.4.2.	ARGE göstergeleri.....	111
4.2.4.3.	ARGE'nin gerekliliği.....	112
4.2.4.4.	ARGE’den elde edilecek getiriler.....	113
4.2.4.5.	Ülkemizde ARGE çalışmaları.....	114
4.2.4.6.	Dünyada ARGE.....	116
4.2.5.	KOBİ’ler ve Savunma Sanayi.....	118
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		120
	TSSPSE ve Diğer Mevzuat İle İlgili Konular.....	121
	ARGE İle İlgili Konular.....	123
	Teknoloji İle İlgili Konular.....	126
	Koordinasyon İle İlgili Konular.....	129
	KAYNAKLAR	132
	EKLER	140
	ÖZGEÇMİŞ	151

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1.	Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Komşuları.....	61
Şekil 3.2.	2004 Yılına Göre Savunma Sanayi Üretiminde İlk 100 Üreticinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	66
Şekil 3.3.	Dünya Silahlanma Harcamaları.....	71
Şekil 4.1.	Ülkeler İtibarıyla ARGE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı.....	112

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1.	2004 Yılı Dünya Savunma Harcamaları.....	72
Tablo 3.2.	Bazı NATO Ülkelerinin Yıllara Göre savunma Harcamaları.....	79
Tablo 4.1.	TSKGV'na Bağlı Şirketlerde Ortaklık Yapısı.....	92
Tablo 4.2.	Türk Savunma Sanayi Firmalarının Sektörel Dağılımı.....	93
Tablo 4.3.	SASAD Savunma Sanayi Faaliyetleri Türkiye Sonuçları.....	97
Tablo 4.4.	Savunma İhtiyaçlarının Tedarik Yerine Göre Dağılımı.....	104
Tablo 4.5.	Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye. (Dünya Rekabet Yıllığı).....	107
Tablo 4.6.	Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye. (Küresel Rekabet Raporu)...	107

KISALTMALAR DİZİNİ

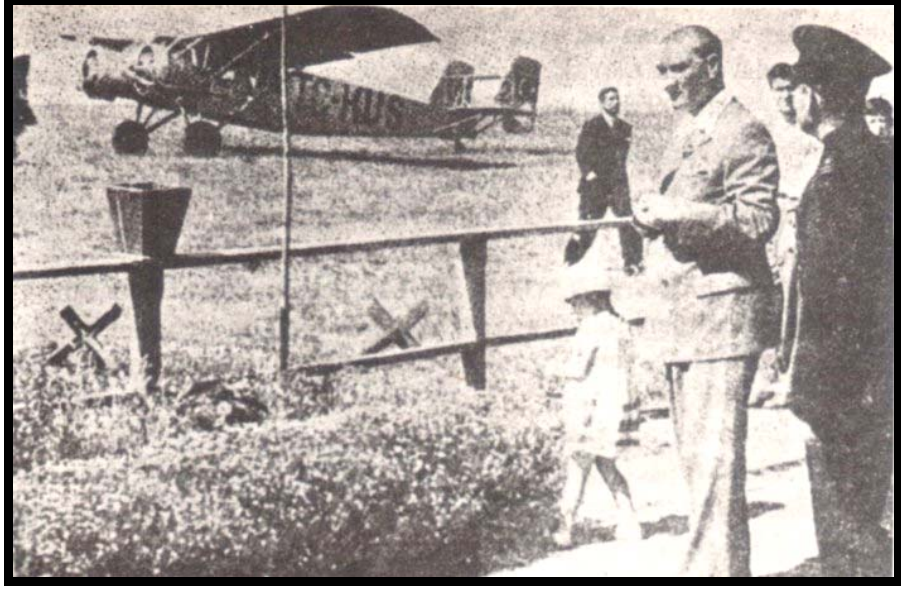
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Age	: Adı Geçen Eser
Ags	: Adı Geçen Seminer
Agk	: Adı Geçen Konferans
agm	: Adı Geçen Makale
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHT	: Ankara Hava Tüneli
AID	: Association International for Development (Uluslara arası Kalkınma Ajansı)
AKEL	: Emekçi Halkın İlerici Partisi
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ATO	: Ankara Ticaret Odası
ATAK	: Taarruz ve Taktik Keşif Helikopteri
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BG	: Barış Gücü
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECO	: Economic Cooperation Organization (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Argoniston (Kıbrıslı Savaşçılar Milli Organizasyonu)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi

GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GPS	: Global Positioning System (Küresel Konumlama Sistemi)
GSD	: Güvenlik Stratejileri Dergisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HAK	: Harp Akademileri Komutanlığı
HHOK	: Hava Harp Okulu Komutanlığı
IDEX	: International Defence Exhibition (Uluslar arası Savunma Fuarı)
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
IMD	: International Institute For Management Development (Uluslar arası Yönetim Geliştirme Enstitüsü)
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KKP	: Kıbrıs Komünist Partisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTU	: Müşterek Taarruz Uçağı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NBC	: Nükleer, Biyolojik, Kimyasal
NED	: National Endowment for Democracy (Ulusal Demokrasi Fonu)
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OSİA	: Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SaGeb	: Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SASAD	: Savunma Sanayi İmalatçıları Derneğı
SAVTEK	: Savunma Teknolojileri Kongresi
SEİA	: Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması

- SIPRI : Stockholm International Peace Research (Stockholm Uluslar arası Barış Araştırmaları Enstitüsü)
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- SSDF : Savunma Sanayi Destekleme Fonu
- SSM : Savunma Sanayi Müsteşarlığı
- TAI : Turkish Aerospace Industry (Tusaş Türk Havacılık ve Uzay Sanayi Anonim Şirketi)
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDK : Türk Dil Kurumu
- THK : Türk Hava Kurumu
- TİDEB : Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı
- TOMTAŞ : Tayyare, Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi
- TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
- TSKGV : Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı
- TSSPSE : Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları
- TTC : Türk Tayyare Cemiyeti
- TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
- TÜSİAD : Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği
- yy : Yüz Yıl
- ZMA : Zırhlı Muharebe Aracı

Tezimde yer verdiğim görüş ve düşünceler şahsıma aittir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüş ve düşünceleri ile hiçbir ilgisi yoktur.

Ali Rıza İZGİ

...Savunma Sanayi Kuruluşlarımızın, Daha Çok Gelişmesi ve Genişletilmesi İçin Alınan Önlemlere Devam Edilmeli ve Sanayileşme Çabalarımızda Ordu Gereksinimi Ayrıca Göz Önünde Tutulmalıdır...

1 Kasım 1937

GİRİŞ

Günümüzde Türk Dış Politikasının önemli konularından birisi de Kıbrıs'tır. Türklerin Kıbrıs ile olan ilişkilerinin başlangıcı 16.yy.'a kadar uzanır. Ancak 20.yy.ın son çeyreğine gelindiğinde gelişen durumlar, Kıbrıs'ın, Türkiye gündeminde kalıcı olarak yer almasına neden oldu. 1974 yılında gerçekleştirilen "Kıbrıs Barış Harekâtı" Kıbrıs'ın sadece Türkiye gündeminde değil, başta Amerika olmak üzere, birçok Avrupa ülkesinin de sürekli gündeminde yer alması sonucunu ortaya çıkardı.

Barış Harekâtı'nın Türkiye açısından ortaya çıkan en önemli sonucu, Amerika tarafından uygulanan ambargodur. Öyle ki, Türkiye ekonomisi ve sanayisinin bugün için geldiği nokta bu konu ile yakın bağlantılıdır. Hükümetin "70 sente muhtaç" hale geldiği bu dönemde Türkiye, dışa bağımlı olduğu tüm tüketim maddelerinin temininde güçlükler yaşadı, kaynak ve girdi sıkıntısına bağlı olarak yurtiçi üretimini de düşürmek zorunda kaldı. Söz konusu yıllar ve devamında Türkiye terörle tanıştı. Öğrenci olayları, yoğun ermeni terörü, sağ-sol çatışmaları ve Kürdistan İşçi Partisi'nin (Partiya Karkeren Kurdistan-PKK) kuruluşu bu dönemde oldu.

Ambargo uygulaması Türkiye açısından olumlu sayılabilecek sonuçlar da ortaya çıkardı. Özellikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin bağımsız hareket edebilme yeteneğini ortadan kaldıran dışa bağımlı savunma sanayini, "Milli Savunma Sanayi" şekline dönüştürme çabaları bu dönemden sonra öne çıktı.

Dünyada özellikle Soğuk Savaş Döneminden sonra hız kazanan ve günümüzde de bu hızını devam ettiren silahlanma sürecinin temel nedenlerinden birisi ülkelerin savunma ihtiyaçlarıdır. Savunma gereksinimini milli kaynakları ve imkânları ile karşılayamayan ülkeler ise bu alandaki ihtiyaçlarını dış kaynaklardan karşılama yoluna

gitmektedirler. Savunma sanayi teknolojisi, günümüzde bilişim teknolojilerinde gelişmelerin de etkisiyle, birkaç yıl öncesinde tasavvuru dahi mümkün görülme­yen bir seviyeye ulaştı. “Bilgi Çağı” denilen süreçte, gelişmiş ülkeler insan kaynaklarının önemli bir bölümünü bilimsel çalışmalar ve ileri üretim teknolojilerinde istihdam etmektedir. İleri teknoloji ve yetişmiş insan gücüne sahip ülkeler, uluslar arası alanda üstün bir rekabet gücüne, sağlam bir ekonomik yapıya ve gelişmiş bir toplumsal refah düzeyine sahip olabilmektedirler. Bu bağlamda sahip olunan ekonomik güç, ülkeyi uluslar arası alanda gerçek anlamda güçlü ve bağımsız bir dünya devleti haline dönüştürmektedir. Bağımsız bir üretim teknolojisine sahip olarak üretim yapabilen bir savunma sanayi ile her türlü dış etkiden uzak güçlü bir silahlı kuvvetler teşkil etmek mümkün olabilmekte ve uluslar arası alandaki etkinlik daha da güçlenmektedir.

Buna karşılık; endüstriyel anlamda gelişmiş ülkelerin teknolojik üstünlüğünü kabul eden ve sahip olduğu kısıtlı kaynaklarla, ithale dayanan bir tedarik sistemini uygulayan ülkeler, sürekli artan bir dış borç yükü ile karşı karşıya kalmakta ve giderek ekonomik bağımsızlıklarını yitirmektedir. Diğer yandan, savunma sanayilerinin büyük ölçüde dışa bağımlı olması nedeniyle caydırıcılık ve etkinlikleri zayıflamakta ve dolayısıyla uluslararası arenada saygınlığı düşük bir toplum olarak nitelendirilmektedir.

Söz konusu değerlendirmeler ışığı altında hazırlanan bu tezde;

- * Kıbrıs Barış Harekatı öncesindeki Türk Savunma Sanayi'nin, yaklaşık üç yıl süreyle uygulanmış olan Ambargo sonrasında geldiği noktayı görmek,
- * Başta milli Savunma Bakanlığı olmak üzere, Türk Savunma Sanayi Kuruluşları ile ilgili diğer kurumların savunma sanayi konusundaki politikaları ve çalışmalarını ortaya koymak,
- * Milli savunma sanayinin gerekliliğini vurgulamak ve kaynak değerlendirmesi yapmak,
- * Karşılaşılan zorluklar ve problem sahalarının neler olduğu göstermek,
- * Devletin ve özel sektörün, savunma sanayinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi konusunda neler yapması gerektiğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Günümüzde, gerçek güç teknoloji gücüdür, gerçek üstünlük de üstünlüktür. Dolayısıyla, ülkelerin, sahip oldukları bilim ve teknoloji alt yapı alt yapıyı sanayi süreçlerinde kullanarak, ürüne, dolayısıyla, toplumsal refaha dönüştürebilme yetenekleri, gerek ekonomik, gerekse siyasi açıdan stratejik öneme sahip, dikkatlice korunması gereken milli varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Bu varlığın “teknoloji transferi” adı altında bir ülkeden diğerine, bedeli ödenerek dahi olsa taşınabilmesi, ancak bu teknolojinin çok sınırlı bir kısmı olan ve kaynak ülkeye uzun vadede tehdit oluşturmayan “üretim teknolojisi” için geçerli olmaktadır. Teknolojiye sahip olmanın tek koşulu, onu üretmektir. Satın alınan kısmı ile başlansa dahi, teknolojinin edinilmesi, yani anlaşılması, özümsemesi, kullanılması üretim ile ürüne ve ARGE yoluyla yeni teknolojilere dönüştürülmesi gerekmektedir. Tam bağımsızlık için, en azından kritik görülen alanlarda bu yöntem uygulanmalıdır. Bilim ve teknoloji temelli bir sanayi dalı olan savunma sanayinin, bu uygulama için ideal bir platform olduğu değerlendirilmektedir.

Literatür taraması türünde bir araştırma ile ortaya konulan bu tezde, Türk Savunma Sanayinin bugün gelmiş olduğu seviyenin tatminkâr olamayıp nedenleri incelenmiştir. Yazılı kaynakların yanında, savunma sanayi alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların web sitelerinden de önemli derecede istifade edilmiştir.

Dört bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Kıbrıs hakkında genel coğrafi bilgiler yanında bazı stratejik değerlendirmeler yapılmıştır. Kısa olarak Kıbrıs Barış Harekâtı öncesi olaylardan da bahsedilmiştir. İkinci bölümde; Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye’ye uygulanmış olan ambargo süreci ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye’nin stratejik konumu kapsamında savunma ihtiyaçları ve savunma sanayi kaynaklarından bahsedilmiştir. Tezin son bölümünde ise Türk Savunma Sanayinin tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Bu kapsamda; savunma sanayinin bugün gelmiş olduğu seviyesi ortaya koyulmuş ve bu alanda mevcut olan problem sahaları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN YAKIN TARİHİ, STRATEJİK DEĞERLENDİRMELER VE KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI SÜRECİ

1.1. KIBRIS'IN YAKIN TARİHİNE BAKIŞ

Tarihin değişik dönemlerinde farklı uygarlıkların ve kültürlerin yönetimi ve etkisi altında kalan Kıbrıs'ta, insan yaşamına dair ilk buluntuların Milattan Önce (M.Ö.) 7000 yıllarına ait olduğu tespit edilmiştir. Kıbrıs ve Anadolu'da yapılan kazılardan çıkan eserlerden, Kıbrıs'ın, Anadolu ile ticari ve kültürel anlamda bağlarının Kalkolitik Devir (M.Ö.3500–2600)'e kadar uzandığı ve Eski Bronz Devrinde (M.Ö. 2600–2100) ticari ilişkilerin gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹ Ada M.Ö. 1450 yılından itibaren özellikle Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlar, Persler ve Romalıların yönetimine girdi. Milattan Sonra (M.S.) 1191 yılında Aslan Yürekli Richard tarafından ele geçirilen Kıbrıs, önce Templer Şövalyelerine, ardından da Kudüs Kralı Guy De Lusignan'a satıldı. 1474 yılından itibaren ada ile ilgilenmeye başlayan Venedikliler, 1489 yılında adanın hâkimiyetini tamamen ele geçirdiler.²

Kıbrıs Adası 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Venediklilerden alındığında, Kıbrıs'ta yaygın olan din Hıristiyan Katoliklikti. Geniş tarih süreci içinde farklı medeniyetlerin Kıbrıs'ta hâkimiyet kurmuş olmaları sebebiyle Anadolu, Suriye, Roma ve Batı Roma'dan gelenler heterojen bir sosyal doku oluşturmuşlardı.³

¹. Sami Efe, *Girne'den Yol Bağlamak Anadolu'ya*, Sim Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 1

². Efe, age. s. 2.

³. Esen Kunt, *Kıbrıs'ın Türkiye İçin Taşıdığı Önem*, <http://haber.tnn.net/kibris>. (20.08.2006)

Osmanlılar Kıbrıs'ı fethettiği zaman ada nüfusu 150.000 idi.⁴ Fethi müteakip 25-30 bin kadar Türk'ün de adaya yerleştirilmesiyle adadaki Türk varlığının temelini oluşturdu. Kıbrıs'a ilk yerleşen Türkler kısmen Kıbrıs fatihi askerlerin ailelerinden, 5 de Anadolu'nun değişik yörelerinden göç ettirilen halktan oluşmaktaydı.⁵ 18 (yy) başlarına kadar Kıbrıs'taki Türk sayısı Rumlardan fazla oldu. Tarımla meşgul olan Türklerin elindeki toprak miktarı da Rumlarınkinden fazlaydı.

307 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Kıbrıs'ın yönetimi 1878 yılında, hükümler hakkı Osmanlı İmparatorluğunda kalmak kaydıyla, İngiltere'ye devredildi.⁶ 1878 yılında Rusların Kars, Ardahan ve Artvin'i işgal etmesi üzerine, İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu Ruslara karşı korumak için Kıbrıs'ın kendisine kiralanmasını istedi. Bu isteği kabul etmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı İngiltere'ye kiraladı. Ancak Ruslar Kars, Ardahan ve Artvin'den çıkarılınca adayı boşaltacaklardı. Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında Almanya'nın yanında savaşa girince İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıkladı. Daha sonra Ruslar işgal ettikleri yerlerden çekilmelerine rağmen İngiltere adayı boşaltmadı.⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na İngilizlerin karşı cephesinde Almanların yanında girmesini fırsat bilen İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihli bir beyanname ile Kıbrıs'ı Birleşik Krallığın bir parçası olarak ilan etti.⁸ İngiltere bununla da kalmayıp amacını pekiştirmek için 1917'de bir krallık emri yayımladı. Bu emirname ile Osmanlı vatandaşı olanların İngiliz vatandaşlığına geçebilecekleri iznini çıkardı.⁹ İngiliz İdaresi 1878'de başladığında Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar olmak üzere iki halk vardı. Diğer gruplar ise oldukça az sayıdaydı. Osmanlı imparatorluğu Ortodokslara serbestçe kilise kurma ve gelişme imkânı sağladığından, adada Ortodoks Kilisesi gelişti ve Katolik Kilisesi etkinliğini kaybetti.¹⁰ Böylece Müslümanlar ve Ortodokslar adada yaygın duruma geldiler. Bu dönemde Türk nüfusu Ada'daki toplam nüfusun % 44'üne karşılık gelmekteydi.¹¹

⁴. Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 273

⁵. Efe, age. s. 4.

⁶. www.tcberlinbe.De/Tr/Tidis/Kibris/Tarihce.Htm (25.08.2006).

⁷. Yılmaz, age. s. 273

⁸. Efe, age. s. 6

⁹. Kunt, agm.

¹⁰. Yılmaz, age. s. 273

¹¹. Kunt, agm.

Adanın İngiliz egemenliğine geçtiği dönemlerde ise ada nüfusu ağırlıklı olarak Rumlardan ve küçük bir azınlık olarak Türklerden oluşuyordu.¹²

Türkiye Ada üzerindeki İngiliz egemenliğini 1923 tarihinde Antlaşmasının 20. maddesi hükmü gereği tanıdı.¹³ Antlaşmaya göre adada halkına Türk veya İngiliz vatandaşlıklarından birini seçmeleri öneriliyordu. Türk vatandaşlığını seçenler Türkiye'ye göç etmeye başladılar. Özellikle 1925 yılında adanın resmen İngiliz sömürgesi ilân edilmesiyle birlikte yoğunlaşan baskıların da etkisiyle¹⁴ Lozan'dan önce yarım milyonu bulan Türk nüfusu 1960'da 100.000'e düştü.¹⁵ 1878'den itibaren II. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs Türklerine gereken desteği vermemesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin de kuruluşunun ilk yıllarında yeterli etkin rolü oynayamamış olması, Kıbrıs Türklerinin; İngilizlerin, Rumların ve Ortodoks kilisesinin baskısı altında kalmasına neden oldu.¹⁶ Adadaki siyasi, sosyal ve kültürel değişikliklerin etkisiyle yaşanan gelişmeler neticesinde, 1974 yılına kadar olan dönemde adadaki Türk Halkı toplu katliamlara dahi maruz kaldı. Artan şiddet ve halkın azalan tahammülü, 1974 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) "Kıbrıs Barış Harekâtı"nı yapması sonucunu doğurdu.

Barış Harekâtı sonrasında 1975 nüfus mübadelesi anlaşmasıyla Kuzey'den Güney'e tahminen 120.000 Rum'un, Güney'den Kuzey'e de 65.000 Türk'ün geçmesiyle, nüfus bakımından homojen iki kesim meydana geldi. Bu iki kesim, 180 km. boyunca uzanan ve genişliği 5 metre ile 7 km. arasında değişen bir "ara bölge" ile birbirinden ayrıldı. Bugün Kuzey Kıbrıs'ın 200.000 kişilik nüfusuna karşı, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde (GKRY) 700.000 civarında Rum yaşamaktadır. Kıbrıs'ta ayrıca Ermeni, Maronit ve Latin dini grupları bulunmaktadır.¹⁷

1.2. STRATEJİ, JEOSTRATEJİ, JEOPOLİTİK KAVRAMLAR VE BU

¹². Zeynep Güneş, (2001), *Kıbrıs Sorununa Marksist Yaklaşım*, www.marksist.com/GUN/ Kıbrıs%20Sorununa % 20 Marksist %20Yaklaşım.htm, (20.08.2006)

¹³. Genel Kurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, *Lozan Barış Antlaşması*, Kara Kuvvetleri Genel Plan ve

Prensipier Başkanlığı Bilgi Toplama ve Yayım Şubesi Bülteni No: 99, Ankara, 1998, s. 9,

¹⁴. Güneş, agm.

¹⁵. Salih Polat, *Kıbrıs Meselesi; II. Dünya Savaşından Sonra Kıbrıs*, www.ekonomist.8m.Net/M5. Html, (20.08.2006)

¹⁶. Kunt, agm.

¹⁷. T.C. Berlin Büyükelçiliği, agm.

KAPSAMDA KIBRIS'IN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.2.1. Strateji

7

Strateji, maksada ulaşmak için gücün hazırlanması, tanzimi ve kullanılması sanatıdır. Genel anlamıyla meseleleri çözmede ve sonuçlandırmada ortaya konulan tavır ve üsluptur. Askeri anlamıyla, harbin amacına ulaşmak için muharebenin kullanılmasıdır. Bu anlam içerisinde mütalâa edildiğinde, askerî stratejinin harp plânını yapması ve hedefe ulaşan bir dizi harekâtı birbirine bağlaması gerekir.¹⁸ Clausewitz “Savaş Üzerine” adlı eserinde, stratejiyi çok kısa fakat anlamlı bir şekilde tanımlar: “Strateji, savaşın amacına uygun olarak muharebeleri kullanma sanatıdır.”¹⁹

Basil H. Lidell Hart’a göre strateji "Politik amaçlara ulaşmak için askeri vasıtanın görevlendirilmesi ve kullanılması sanatıdır."²⁰ Askeri stratejinin geleneksel konseptine göre ise strateji; “Askeri kuvvetin, siyaset tarafından ortaya konan amaçları gerçekleştirmek için kullanılması” şeklinde ifade edilmektedir.²¹

1.2.2. Jeostrateji

Jeostrateji; jeopolitikanın ulusal çıkarlar doğrultusunda stratejiye dönüştürülmesidir.²² Politika ve strateji gibi iki önemli fonksiyondan jeopolitik politikaya yön verir, jeostrateji ise stratejiye yön verir. Jeostrateji, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Jeostrateji, coğrafya ile strateji arasındaki münasebetlerin ilmidir.²³

1.2.3. Jeopolitik

¹⁸. Harp Akademileri Komutanlığı, *Harp Ekonomisi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1985, s. 3.

¹⁹. Hava Harp Okulu Komutanlığı, *Sun Tzu ve Clausewitz Savaş Sanatı ve Savaş Üzerine Karşılaştırma*, Hava Harp Okulu Matbaası, İstanbul, 2003, s. XII.

²⁰. HHOK, age. s. XIII.

²¹. HHOK, age. s. XIV.

²². Nevzat Denk, *21'inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s. 24.

²³. Servet Cömert, *Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2001, s. 18.

Jeopolitik kelime anlamı ile coğrafya ve siyasetin birlikteliğinin oluşturduğu siyasal, askeri alandır. Ancak, jeopolitiği, sadece coğrafya ve siyasetin alanı içine sıkıştırmak, jeopolitiğin doğru değerlendirilmesini engeller. Jeopolitiği belirleyici coğrafya ve politika olduğu kadar, coğrafya ile politikanın tarihe ve kültüre yorumu ve algılamasıdır.²⁴ 8

Jeopolitiği daha iyi anlayabilmek için, Askeri Strateji ve Politika kelimelerinin anlamlarını vurgulamakta yarar vardır. Askeri Strateji, askeri konularda hareket tarzı üretilmesi, üretilen hareket tarzları arasından seçim yapılması ve seçilen hareket tarzının uygulanmasıyla ilgilidir. Politika, politik hareket tarzı üretilmesi, üretilen hareket tarzları arasından seçim yapılması ve seçilen hareket tarzının uygulanmasıyla ilgilidir ve stratejiye göre bir üst hareket tarzıdır. Jeopolitik ise, politikanın bu işlevi yerine getirebilmesi için gerekli yol ve yöntemi belirler, verileri değerlendirerek bilimsel zemin oluşturur.²⁵ Haushofer'e göre jeopolitik; "Coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin (yani devletin) üzerinde yaşadığı yer ile münasebetidir." Aynı düşünür jeopolitiği "Yeryüzü münasebetlerinin siyasi gelişmelerle olan bağlantısının ilmi" olarak da açıklamaktadır.²⁶

1.3. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU VE STRATEJİK ÖNEMİ

1.3.1. Coğrafi Konumu

Kıbrıs coğrafi olarak Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Coğrafi mevki olarak Doğu Akdeniz'in merkezi bir yerinde bulunmakta, Doğu Akdeniz ile Orta Doğu'yu kontrol altında tutmaktadır. Tarih boyunca Kıbrıs üzerinde cereyan eden hâkimiyet mücadelelerinin neden ve sonuçları incelendiğinde, bunun altında yatan, Kıbrıs'ın jeostratejik önemidir.

Kıbrıs'a en yakın ülke 70 km. mesafe ile Türkiye'dir. Yüzölçümü 9283 km.² olan ada Yunanistan'a 800 km., Suriye'ye 120 km., Süveyş Kanalı'na 360 km., uzaklıktadır.²⁷ Adanın bugün % 35'i Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC), %

²⁴. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, ASAM Yayınları Sayı: 3, Ankara, s. 11.

²⁵. Denk, age. s. 221.

²⁶. Denk, age. s. 321.

²⁷. Yılmaz, age. s. 272.

60'ı GKRY'nin, % 3'ü İngiltere'nin, % 2'si de Birleşmiş Milletler Barış Gücünün bulunduğu ara bölge'ye aittir. KKTC ile GKRY arasındaki temas hattının uzunluğu 216 km.dir.²⁸

9

1.3.2. Stratejik ve Jeopolitik Açından Kıbrıs

Kıbrıs, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da kesiştiği bir hat üzerindedir. Asya ve Avrupa'yı ayıran boğazlar ile Asya ve Afrika'yı ayıran Süveyş Kanalı arasında yer alan Kıbrıs aynı zamanda Avrasya-Afrika bağlantısının en önemli su havzaları olan Körfez ve Hazar havzaları ile Aden ve Hürmüz suyollarının nabzını tutacak sabit bir üs ve uçak gemisi konumundadır.²⁹ Kıbrıs, Türkiye'nin Hazar-Karadeniz-Boğazlar-Ege-Denizi-Doğu Akdeniz-Süveyş-Basra körfezi hattından oluşan yakın deniz kuşağı ile genel bir deniz stratejisinin kilit unsuru olarak özel bir önem taşımaktadır. Ortadoğu, Doğu Akdeniz, Ege, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz ve Körfez üzerindeki stratejik hesaplar yapan hiçbir küresel ve bölgesel güç Kıbrıs adasını ihmal edemez. Kıbrıs bütün bu bölgelerin hepsine öylesine optimum bir uzaklıktadır ki, her birini doğrudan etkileyecek bir parametre niteliği taşımaktadır.³⁰

1950'li yıllardan itibaren Kıbrıs'ın önemini arttıran temel faktörlerden biri de Ortadoğu petrolüdür. Bir diğer faktör ise Kıbrıs'ın yine aynı bölgedeki karışıklıklara (örneğin Arap-İsrail çatışması türünden çatışmalara) yakından müdahale olanağı sunuyor olmasıdır. Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi sürecinde Ortadoğu'da etkin ülke konumundaki Amerika ile bölgedeki güç dengesini sağlamayı amaçlayan Rusya ve bazı Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve özellikle Doğu Akdeniz'deki üslerini tek tek kaybeden İngiltere açısından da Kıbrıs'ın önemi çok büyüktür. Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise kesinlikle “verip kurtulacak” bir toprak parçası değildir. Atatürk'ün Kıbrıs konusundaki bir görüşü bunu pekiştirecek niteliktedir: Güney sahillerinde yapılan bir tatbikatta Atatürk, çevresinde toplanan kurmaylara Kıbrıs'ı haritadan gösterip, eliyle de denize doğru işaret ederek;”Efendiler, Kıbrıs düşman elinde

²⁸. Polat, agm.

²⁹. Kunt, agm.

³⁰. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslar arası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 180.

bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir"³¹ demek suretiyle Kıbrıs'ın önemine dikkat çekti.

1.4. JEOPOLİTİK TEORİLER VE KIBRIS

10

Jeopolitik teori olarak adlandırılan ve büyük devletlerin de etkisinde ki bu teoriler, söz konusu alanda ilgili teorisyenlerin, "dünya hâkimiyetini ele geçirmek" için şart olduğunu savundukları düşünce ürünleridir. Kara, Deniz, Hava hâkimiyet teorileri ile Kenar Kuşak Teorisi, Hayat Alanı Teorisi ve Jeostratejik-Jeopolitik Alanlar Teorisi en çok bilinen teorilerdir.

1.4.1. Kara Hâkimiyet Teorisi ve Kıbrıs

Teorinin kurucusu İngiliz Prof. Sir Halford Mackinder (1861-1947) dir. Mackinder'e göre dünya 9/12'si denizler, 1/12'si adalar ve 2/12'si kıtalarla kaplı bir gezegendir. Karalar içinde en önemli bölümü Asya, Avrupa ve Afrika'nın oluşturduğu "Dünya Adası" teşkil eder. Asya ve Avrupa ise, bir bütün olarak "Avrasya" (Euroasia) kıtasını meydana getirirler. Akdeniz'i "Atlantik Körfezi" olarak kabul eder. Dünya nüfusunun 14/16'sının Dünya Adasında, 1/16'sının adalarda ve 1/16'sının Kuzey ve Güney Amerika'da yaşadıklarını belirtir. Ona göre, Dünya Adasının en önemli ve etkin bölgesi Volga-Doğu Sibirya, Kuzey Buz Denizi-İran-Afganistan arasında kalan Merkez Bölgedir. Buradaki doğal güç kaynaklarının bir devletin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olduğunu açıklayarak, Merkez Bölgeye (Heartland-Kalpğâh) adını verir ve;

- * Heartland'a egemen olanın Dünya Adasına egemen olacağını,
- * Dünya Adasına egemen olanın ise dünyaya egemen olacağını iddia eder.

Mackinder, sürdürdüğü uzun ömrü içinde özellikle iki büyük dünya savaşını izleyerek teorisini geliştirme imkânına sahip oldu. I. Dünya Savaşı sonunda "Heartland"ın sınırlarını yeniden düzenledi. Merkez Bölgesine; Merkezi Avrupa, Tibet ve Moğolistan'ın yüksek arazi kısımlarını ekledi. Böylece Merkez Bölgesinin

³¹. Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, KKTC Kıbrıs Dizisi, Kastaş Yayınevi, I.Basım, İstanbul, 1998, s.49.

limanlara sahip olan ülkelere de etki mesafesindedir. Kıbrıs önemli bir bölgeyi kontrol altında tutmaktadır. Orta Doğu'ya hâkim olmak emelinde olanlar için anahtar durumundadır. Bu bağlamda, çok stratejik bir noktaya özellikle yerleştirilmiş üs niteliğindedir.

1.4.3. Hava Hâkimiyet Teorisi ve Kıbrıs

Bu iddia I. Dünya Savaşı sonrasında İtalyan Generali Douchet ve ardından Amerikalı havacılar Runner ve Mitchel tarafından geliştirilmiş ve “De Seversky” tarafından abartılı denilebilecek bir biçimde yorumlanmıştır. De Seversky'e göre, hava kuvvetlerinin bugün ulaştığı gelişim tüm eski jeopolitik teorileri değersiz kılmıştır. Uçaklar ve füzeler coğrafi arızaları geçersiz kıldığı gibi, zaman ve mesafe kavramlarını da değiştirmiştir. Bunlara yeteri kadar sahip olup devam ettirebilme imkânına sahip bulunan bir güç dünya egemenliğine de ulaşabilir.³⁴

Kıbrıs; dünya coğrafyasının stratejik bölgelerinden birisinde bulunan batmayan bir uçak gemisidir. Günümüzde her ne kadar uçakların uçuş menzilleri artmış ve havadan tanker uçaklarla yakıt ikmali mümkünse de, ülkelerin sahip oldukları imkânlar sınırlı ve birçok alanda kaynaklar kıttır. Kıbrıs'ın bu bağlamda hava araçlarına sağlayacağı imkanlar önemli derecededir.

1.4.4. Kenar Kuşak Teorisi ve Kıbrıs

Teori Yale Üniversitesi Profesörlerinden Nicholas J. Spykman'ın dır. (1893-1943). Spykman, Mackinder'in Merkez Bölgesi'ne dayanan dünya hâkimiyeti görüşünü bir anlamda tersine çevirerek “Kenar”a sahip olmanın önemi üzerinde durmuştur. Spykman, Dünya Adasına hâkimiyeti, merkez bölgesini çeviren kaynak ve imkânları daha geniş olan kenar kuşağa hâkimiyet ile mümkün görür. Bu dış kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır.

³⁴. Cömert, age. s. 85-86.

Spykman, Mackinder'in Heartland'ının değerini kaybettiğini bir çok kanıtlarla ileri sürer ve asıl değer taşıyan bölgenin Heartland'i çevreleyen kuşak devletlerinde olduğunu belirterek bu kuşaa "Rimland" adını verir ve görüşlerini Şu başlıklar altında formüle eder:

13

- * Kenar kuşak ülkelerine hâkim olan Dünya Adasını kontrol eder,
- * Dünya Adasını kontrol eden dünyayı kontrol eder.³⁵

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) erevesinde görmeyi arzu ettiği ülkelerin bir kısmı da bu kapsamdaki ülkelerle örtüşmektedir. Türkiye ve Kıbrıs bu teorinin ana damarlarını oluştururlar.

1.4.5. Hayat Alanı Teorisi (Lebensraum) ve Kıbrıs

Ratzel, Kjellen ve izleyicilerinin kurup geliştirdiği Alman Jeopolitik Ekoln, I. Dünya Savaşı cephelerinde general ve daha sonra Münih Üniversitesi Coğrafya kürsüsünde profesör olan Karl Haushofer (1869-1946) bu alandaki yoğun çalışmaları ile btnleştirdi. Haushofer'in, orijinal adı Lebensraum olan Hayat Alanı Teorisi devletin canlı bir organizma olduğu esasına dayanır. "Her organizma gibi devlet de güçlendikçe büyümek mecburiyetindedir, bu da hayat alanını yani ülkesini genişletmekle olur" ifadesi bu teoriye esas teşkil eder.³⁶

Kıbrıs, gerek Amerika'nın, gerekse AB'nin hayat alanı denebilecek bölgeye yakınlığı ve stratejik konumu nedeniyle bu teori açısından önem kazanır. Çünkü dünya enerji kaynaklarının yaklaşık % 70'i bu bölgededir.

1.4.6. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi ve Kıbrıs

Son zamanların en önemli sentezlerinden birini oluşturan bu teori, Amerikalı Saul B.Cohen tarafından 1963'da yayınlanan "Geography and Politics in a Divided World-Bölünmüş bir Dünyada Coğrafya ve Politika" adlı kitapta ileri sürüldü. Cohen'e

³⁵. Cömert, age. s. 81-84.

³⁶. Cömert, age. s. 87.

göre dünyamız dört jeostratejik grupta toplanan dokuz jeopolitik bölgeye ayrılır. Bu teoriye göre, Heartland, “Doğu Avrupa ve Avrasya kıtasal gücü” olarak adlandırılmaktadır. Tampon ve kilit bölgeler (Shatterbelts) Türkiye, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya’yı kapsamakta olup, bağımsız jeopolitik bölge olarak adla Güney Asya Alt Kıtası ile beraber Spykman’ın Rimland’inin yeni bir yo 14 getirmektedir.³⁷ Diğer bütün teorilerde söz konusu olan değerlerin toplamını bu görmek mümkündür.

1.5. BARIŞ HAREKÂTI ÖNCESİNDE KIBRIS’TA YAŞANAN GELİŞMELER VE BARIŞ HAREKÂTI DÖNEMİ

1.5.1. Genel

Kıbrıs’ta Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde geçen 307 yıllık dönem Kıbrıs’ın tarihindeki en sorunsuz ve barış içinde yaşanan en uzun dönem oldu. 1878 yılında kısmen, 1914 yılından itibaren ise tamamen İngiltere’nin kontrolüne geçmiş olan adada, bu dönemden itibaren ada halkı arasında yaşanan olaylar ve sorunlar artarak devam etti. Adada yaşayan halkın çoğunluğunu teşkil eden Türk ve Rum toplumları arasındaki çatışmaların temeli I. Dünya Savaşı öncesinde atıldı. Sömürge İmparatorluğu İngiltere’nin baskıcı tutum ve davranışları, iki toplumu karşı karşıya getirdi. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı ile başlayan süreç, bugün kamuoyunda “Kıbrıs sorunu” olarak bilinmekte ve gerek Türkiye’nin AB üyeliği adaylık sürecinde, gerekse Türkiye’nin uluslar arası ilişkileri kapsamındaki her görüşme yada toplantıda, çözüm bekleyen bir problem olarak Türkiye’nin önüne çıkarılmaktadır.

1.5.2. Enosis

Kelime anlamı ile “ilhak” demek olan Enosis, (yani adanın Yunanistan'a bağlanması) ilk Megalo İdea haritasının çizildiği 1791 yılından beri gündemde olan bir konudur. Bir anlamda Kıbrıs sorununun da bu tarihten itibaren varolduğu söylenebilir. Yunanistan’ın Kıbrıs’ı talep etmesi ise 30 Aralık 1918 yılında oldu. Bu tarihten on yıl

³⁷. Cömert, age. s. 87.

sonra 18 Ekim 1928 tarihinde İngiltere, Rusya ve Fransa'ya bir nota veren Yunanistan, resmen ilk kez Enosis fikrini ortaya attı ve adanın kendisine bağlanmasını istedi.³⁸

1931 yılında, adanın Rum halkı, İngiliz sömürgeciliğine karşı ayaklanarak İngiliz sömürge valisinin konağını yaktı. İngiltere, ayaklanmanın bastırılı kullandığı kolluk güçlerini, isyana katılmayıp aksine karşısında yer alan Tü 15 oluşturdu. Böylece Rumlarla Türkleri karşı karşıya getirecek ve birbirlerine kır bildik İngiliz politikası hayata geçirilmeye başlanmış oluyordu. Ayaklanmanın ardından Rum kesim içinde Enosis fikrinin giderek yayılmaya başladığı adada, İngilizler karşıt güç olarak Türkleri örgütlemeye giriştiler. 1943 yılında, İngiltere güdümlü bir örgüt olan Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu kuruldu, ancak bu kurum istenilen etkiyi yaratamadı. 1944'te ise, Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Milli Türk Halk Partisini kurdu.

1926'da kurulmuş olan Kıbrıs Komünist Partisi (KKP), 1931'de gerçekleşen ayaklanmadan sonra yasadışı ilân edildi. Sovyetler Birliği çizgisini takip eden KKP, faaliyetlerini yasal olarak da yürütmek üzere 1941 yılında AKEL'i (Emekçi Halkın İlerici Partisi) kurdu. İki partinin üç yıl boyunca birlikte faaliyet göstermelerinin ardından, KKP 1944'te kendini feshederek AKEL'e katıldı. Bu tarihlerde sömürgeciliğe karşı yürütülen mücadelenin başını esas olarak AKEL ve Ortodoks Kilisesi çekiyordu.³⁹

“Enosis” kampanyasına II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız verildi. Rum Ortodoks Kilisesi 15 Ocak 1950'de Enosis konusunda halk oylaması düzenletmiş ve oylama % 96 Enosis lehine sonuçlanmıştı. Ancak İngiltere Enosis fikrine kuvvetle karşı çıktı. Yunanistan ise, Ada'daki Rumların self-determinasyon (kendi geleceğini tayin) hakkı olduğunu ileri sürerek Enosis'e dolaylı yollardan ulaşmayı tercih etti. Yunanistan, 1954'te Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler'e (BM) götürülmesi kararı aldığını açıkladı. Bu arada Ada'da Kıbrıs Türklerine karşı şiddet eylemleri başladı. 1954-1958 yılları arasında "self-determinasyon" görüntüsü altında BM'ye yaptığı çeşitli başvurularda Yunanistan, bir başarı sağlayamadı. Bu arada Yunanistan'dan gelen Albay Grivas tarafından 1955 yılında kurulan EOKA adlı

³⁸. Polat, agm.

³⁹. Güneş, agm.

terör örgütü yoluyla Ada'daki şiddet eylemleri giderek arttı.⁴⁰ İngilizler soruna bir çözüm bulmak amacıyla, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla 29 Ağustos 1955'de Londra Konferansı'nı düzenlediler. Herhangi bir sonuç alınamasa da Konferans, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu ve sorunun Türkiye olmadan halledilemeyeceğini bütün dünyaya duyurdu.⁴¹ Buna karşı Türkler de ke koruma ve Enosis'e engel olmak maksadıyla önce VOLKAN Teşkilatını, daha : 16
1 Ağustos 1958 tarihinde Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurdular.⁴²

1.5.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru

1958 yılı Kıbrıs'ın en buhranlı döneminin başladığı yıl oldu ve tedhiş bütün şiddetiyle devam etti. Sorun Rumlar tarafından yeniden BM'ye taşındıysa da, sonuçta BM'den sadece tavsiye kararı çıktı.⁴³ Enosis hareketiyle bir sonuç elde edemeyeceğini anlayan Yunanistan "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında bağımsızlık fikrini ortaya attı. Bu yıllarda Kıbrıs'ın NATO (North Atlantic Treaty Organization) açısından öneminin artması sonucu ABD devreye girdi. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve iki toplum liderleri arasında 1959'da Londra ve Zürih'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna esas teşkil eden üç temel antlaşma imzalandı. Bunlar:

Kuruluş Antlaşması:

- * Kıbrıs devleti başkanlık rejiminde bir cumhuriyet olacak.
- * Türkler yönetime %30 oranında katılacak.
- * Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak.
- * Türk ve Rum meclisleri kendileri ile ilgili kararlar alabilecekler.
- * Resmi dil Rumca ve Türkçe olacak
- * İngiltere'nin üslerdeki egemenliği sürecek.
- * Kıbrıs Devleti başka hiçbir devletle birleşmeyecek.

Garanti Antlaşması:

⁴⁰. T.C. Berlin Büyükelçiliği, agm.

⁴¹. Efe, age. s. 7.

⁴². Yılmaz, age. s. 274.

⁴³. Efe, age. s. 8.

- * Anayasal düzen ihlal edildiğinde Türkiye, Yunanistan, İngiltere birlikte müdahale edecek, bu oluşmadığı takdirde garantör devletlerden her biri tek başına müdahale hakkına sahip olacak.

İttifak Antlaşması:

Kıbrıs'ta kurulacak ortak karargâha Yunanistan 950, Türkiye 650 17 kuvvetle katılacak.⁴⁴

1.5.4. 1960 - 1974 Yılları Arasında Yaşanan Olayların Özeti

16 Ağustos 1960 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle adada 82 yıldan beri süregelen İngiliz egemenliği sona ermiş oldu.⁴⁵ Cumhuriyetin kurulması adadaki sorunları ortadan kaldırmadı. Her şeyden önce Yunanistan bu anlaşmalardan tatmin olmamıştı. Anlaşmayı geçici olarak kabul ediyor ve zoraki yapıldığını düşünüyorlardı. Nitekim anlaşmaların ihlali ile başlayan gelişmeler, 1961'den itibaren Enosis yanlısı EOKA şiddet hareketlerin artmasıyla devam etti. Adadaki Türkleri yok etmeyi amaçlayan AKRİTAS Planı⁴⁶ 1963 yılı sonlarında uygulamaya koyuldu. İlk saldırılarda Türkler sadece Lefkoşa'da 92 şehit verdiler. Yaralıların sayısı ise 146 idi. Savaş uçaklarının ihtar uçuşundan sonra Lefkoşa'daki saldırılar yavaşladı. Fakat köylerde şiddetlendi. Rumlar 26 Aralık'ta ilk büyük katliamlarını Ayvasıl'da gerçekleştirdiler. 1 Ocak 1964 tarihinde Makarios, Garanti Anlaşmasını tek taraflı olarak iptal ettiğini açıkladı. Bu dönemde 103 Türk köyü katliamdan kurtulmak için daha büyük Türk köylerine göç etmek zorunda kaldı. 24 Şubat 1964 tarihinde Ruslarla bir anlaşma yapan Makarios, turist taşıma maskesi altında adaya silah taşımaya başladı. Bu arada 5000 kişilik bir ordu kurdu. 1964'ün Mart ayında Rum saldırıları yeniden şiddetlendi. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gerektiğinde Kıbrıs'a müdahale etme kararı aldı. BM Güvenlik Konseyi ise adaya Barış Gücü (BG) gönderme kararı aldı ve ilk BG adaya 14 Mart 1964 günü

⁴⁴. İsmail, age. s.52- 55.

⁴⁵. Efe, age. s. 8.

⁴⁶. Rumlar 21.12.1963 tarihinde uygulamaya koydukları AKRİTAS adlı bir plan ile Cumhuriyeti yıkmaya girişimini başlattılar. Türkleri imha ederek Kıbrıs'ı Yunanistana ilhak etme girişimi Akritas Planı ile uygulamaya konuldu. Rum yayın organı Patris gazetesinde 21 Nisan 1966 tarihinde yayınlanan çok gizli kodlu Akritas Planı'na göre Kıbrıs Türk halkı ani bir saldırı ile tamamıyla yok edilecek ve Ada Yunanistan'a bağlanacaktı. Akritas Planı'nı, Cumhurbaşkanı Makarios, AKRİTAS kod adlı İçişleri Bakanı Yorgacis, Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides ve GKRY'nin bugünkü Başbakanı, o günkü Çalışma Bakanı Papadopoulos hazırladılar, fiilen yönettiler ve yönlendirdiler.(Ayrıntı için: İsmail, age.s.72)

geldi.⁴⁷ İkili görüşmeler ve diplomatik temaslar katliamları önleyemediğinden, gelişmeler karşısında Türkiye 7 Haziran'da müdahale kararını planladı. Ancak 5 Haziran'da "Johnson Mektubu" olayı patlak verdi: ABD Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine sıcak bakmıyor ve Türkiye'yi tehditkâr bir dille uyarıyordu. Türkiye'yi çok şaşırtan bu mektup, Türkiye ile ABD'nin 1947 Truman Doktrini ile olumlu ikili ilişkilerinin geride kaldığını, artık her şeyin farklı olacağını söyledi.⁴⁸ 18 Türkiye ise bu mektuba beklendiğinden daha yumuşak ifadelerle cevap verdi.⁴⁸

Türkleri silahla yok edemeyeceğini anlayan Makarios, 1967–1974 döneminde Türklere ekonomik ve sosyal baskılar uygulayarak adadan göçe zorlama ve bu suretle asimile etme politikasını uygulamaya başladı. Makarios'un göç ettirme ve asimile politikası yavaş da olsa etkili oluyordu. Ancak EOKA'cıların beklemeye tahammülü yoktu. Yunanistan'da ise "Albaylar Cuntası" denilen cunta yönetimi devam ediyordu. Yunan Cuntası da Enosis için izlenecek yol konusunda Makarios ile aynı fikirde değildi. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanlı subayların komutasındaki Rum Milli Muhafız Ordusu, Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirdi ve EOKA'cı Nikos Sampson'u cumhurbaşkanlığına getirdi. Esas hedefi Türkleri imha ederek kısa sürede Enosis'i gerçekleştirmek olan darbe karşısında Türkiye hemen diplomatik girişimlere başladı. Darbeyi fiilen destekleyen ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını ortadan kaldıran Yunanistan ile görüşmeye gerek duymayan zamanın Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, diğer garantör ülke İngiltere ile müdahale konusunu görüştü. İngiltere'nin birlikte müdahaleye yanaşmaması üzerine Türkiye, Garanti Anlaşmasının kendisine tanıdığı tek başına müdahale hakkını kullanmaya karar verdi.⁴⁹

Türkiye, garanti antlaşmasına dayanarak, İngiltere ile beraber Kıbrıs'a müdahale etme kararı aldı. Başbakan Bülent Ecevit Londra'da görüştüğü İngiliz hükümetinden gerekli desteği alamadı. İngiltere, BM ve NATO'nun devreye girmesini istiyordu. Türkiye tek başına müdahale yapacağını İngiltere'ye hissettirdiyse de İngilizler buna ihtimal vermediler. Amerika'nın Yunan cuntasına baskısına rağmen Yunanistan yönetimi geri adım atmadı.

⁴⁷. Yılmaz, age. s. 275.

⁴⁸. Polat, agm.

⁴⁹. Yılmaz, age. s. 276.

Bütün bu gelişmelerden sonra 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri denizden ve havadan adaya çıkarma gerçekleştirdi. 22 Temmuz akşamı ateşkes yürürlüğe girdiğinde Türk Kuvvetleri Girne-Lefkoşa yolunu kontrol altına almışlar ve Girne kıyılarında da bir genişleme yapmışlardı. Ancak bu durum, askeri taktik açıdan dezavantajlı bir pozisyon sağlıyordu. Bu dönemde Türkiye adaya 300 tank ve asker çıkarmış bulunuyordu.

19

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, 25 Temmuz'da İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanarak 30 Temmuz'da Cenevre Deklarasyonu'nu imzaladı. Bu deklarasyona göre;

- * Kıbrıs'ta 1960 anayasa düzeni yeniden kurulmalıdır.
- * Taraflar kontrol ettikleri alanları büyütmemelidir.
- * 30 Temmuz ateşkes çizgisinde BM kontrol bölgesi kurulacaktır.
- * Rum çemberindeki Türk bölgelerinden Rum kuvvetleri çekilecek, buralar BM korumasına bırakılacaktır.
- * Anayasal düzenin sağlanması yolunda Rauf Denktaş cumhurbaşkanı görevlerini yürütecektir.

Bu konferans Türkiye'nin başarısıyla sonuçlanmış oldu. Türk tarafı coğrafi esasa dayalı federatif sistem veya kantonlara dayalı sistemden yanaydı. Yunanlılar ise bir yandan Türkiye'yi oyalarken, bir yandan da bu durumu içine sindiremeyerek adada katliam girişimlerine başladılar. Bunun üzerine 14 Ağustos 1974'te II. Kıbrıs Barış Harekâtı başlatıldı. İki gün zarfında Türk kuvvetleri Magusa-Lefkoşa-Lefke-Kokkina çizgisine ulaşarak adanın % 38'ini ele geçirdi ve BM'nin ateşkesine uymayı kabul etti. Ancak bundan sonra yaşanan gelişmeler, Kıbrıs konusunda ibrenin Türkiye açısından hep tersine dönmesine neden oldu. Buna neden ise II. Kıbrıs Harekâtının toprak işgali olarak algılanmasıydı. En sert tepkiler ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) geldi. Amerika'nın ilerleyen dönemde uygulamaya koyduğu ambargo, Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye indirilen en büyük darbe oldu. Bu ülkelerin dışında değişik bir tepki de Yunanistan'dan geldi: Yunanistan 14 Ağustosta NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıkladı.⁵⁰

⁵⁰. Polat, agm.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ABD’NİN TÜRKİYE YE UYGULADIĞI SİLAH AMBARGOSU

2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AMERİKA İLE İLİŞKİLER

Osmanlı İmparatorluğu’nun Yeni Dünya ile ilk teması; 1656 yılında gerçekleşti: Osmanlı Sultanı IV. Mehmet’in, kendisinden istenmesi üzerine, ipek böceği kozacılığını öğretmeleri için iki Ermeni’yi, o zamanki adıyla İngiliz Amerikan Sömürgesi’ne göndermesi ikili ilişkilerin başlangıcıdır.⁵¹ Türkler ile Amerikalılar arasında ilk ticari ilişkilerin başlangıcı ise 19. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ve Amerika arasında 1830 tarihli bir ticaret anlaşması olmasına rağmen 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri ve tütün ile kuşüzümü ticaretiyle sınırlı kaldı.⁵² Amerikan yönetimi 1830 antlaşmasıyla Anadolu’da “en ziyade müsaadeye mahzar millet” (*the most favored nation*) statüsü ile Osmanlı Devleti’nden kapitülasyon haklarını da aldı. Amerika ticari faaliyetlerinde daha çok kıyı kesimlerde bulunan Rumlardan faydalanma yoluna gitti.⁵³

⁵¹. İhsan Şerif Kaymaz, *Amerikan Devlet Sistemi ve “Türk” İmajı, Kıbrıs Barış Harekatı ve Silah Ambargosu Örneği*, İletişim Dergisi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Sayı 20, Ankara, 2005, s. 111.

⁵². [www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Siyasi .htm](http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/KuzeyAmerika/ABD/ABD_Siyasi.htm). (25.08.2006)

⁵³. Şenol Kantarcı, (2005) *İki Yeni Ermeni Tasarısı 2005 Sonbaharında ABD Kongresi’nde: Beyaz Saray 2006 Bahar Hazırlıklarına Erken mi Başladı?* TÜRKSAM Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, www.turksam_org.htm (28.05.2006)

Amerika o yıllardan itibaren Osmanlı'yı "Doğunun Anahtarı" saydı ve ticari ilişkilerini geliştirmeye çalıştı.⁵⁴

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ' NİN İLK YILLARINDA VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AMERİKA İLE İLİŞKİLER

21

Lozan Barış konferansı'nda Türk Hükümeti yabancı ülkelere v kapitülasyonların kaldırıldığını ilan etmesiyle ABD tüccarları da kapsam içine girdi ve böylece ABD'ye özel ticari imtiyazlar da tarihe karıştı. Türk Hükümetinin bu kararı karşında güç durumda kalan ABD şirketleri kendi hükümetleri nezdinde olayı protesto ettiler.⁵⁵ Alınan bu karar ve karara karşı gösterilen tepkilere bağlı olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetini en geç tanıyan ülke ABD oldu. Lozan'da İsmet Paşa ile Joseph Grew arasında imzalanan ikili antlaşmanın özellikle kapitülasyonların kaldırılmasıyla ilgili hükümlerine karşı çıkan Amerikan Senatosu söz konusu antlaşmayı onaylamadı. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ile birlikte ABD'nin resmen tanımadığı iki devletten biriydi.⁵⁶

Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'yu terk edip ABD'ye göçmen olarak gelen Ermenilerin, sözde Ermeni soykırımı üzerine Türkiye adına yaptığı asılsız suçlamalardan dolayı Amerikan kamuoyunda Türkiye'ye karşı olumsuz bir hava meydana geldi. Bu da iki devlet arasında soğukluk ile hoşnutsuzluk yarattı. Bir de buna Yunan lobisi eklenince durum daha da alevlendi.⁵⁷ 1927 yılına kadar kesintiye uğramış olan ilişkilerin 1927 yılında yeniden başlaması yönündeki adımlar, ilişkilerin göreceli olarak olumlu bir yönde ilerlemesini sağladı. Bununla birlikte iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkiler II. Dünya Savaşı'na kadar asgari düzeyde seyretti.⁵⁸ ABD ancak II. Dünya Savaşı arifesinde, yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle ilişkileri normalleştirmeye dönük adımlar attı. Fakat bu adımları atarken hep kendi çıkarlarını ön planda tuttu.

⁵⁴. Yakup Beriş , Aslı Gürkan, *Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler*, TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu, Washington, 2002, s. 5.

⁵⁵. Necati Sözüöz, *Cumhuriyetin Kuruluşunda Bu Yana Türk Amerikan İlişkileri ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler* , Asya Avrupa Üç Aylık Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, Ankara, 2005.

⁵⁶. Kaymaz, age. s. 111.

⁵⁷. Sözüöz, agm.

⁵⁸. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

Türkiye; Cumhuriyet Döneminde yabancı bir devlete imtiyazlar tanıyan ilk ikili antlaşmayı, 1 Nisan 1939'da ABD ile yaptı. Antlaşma ABD'ye; gerek ithalat ve ihracatta, gerekse diğer bütün konularda, "gümrük indirimi" gibi imtiyazlar sağlıyordu. Bu tarihten henüz 4,5 ay önce vefat eden Atatürk'ün yaşamının son günlerindeki vasiyeti ise "ayrıcalık tanıyan ve bağımlılık doğuracak dış antlaşmalar yapılmamalıdır" şeklindeydi.⁵⁹ Diğer bir ikili antlaşma ise, daha savaş bitmeden 23 Şubat imzalanan antlaşmadır. Borç verme ve kiralamalarla ilgili olan bu antlaşma, TE 22 4780 sayıyla yasalaştı. Antlaşmanın temel özelliği; adının "Karşılıklı Antlaşması" olmasına karşın, ABD isteklerinin Türkiye tarafından kabul edilmesi ve Türkiye'yi ağır yükümlülükler altına sokmasıdır. Antlaşmada, koruyucu hükümler olarak yer alan maddelerle, Türkiye'nin değil, hiçbir yükümlülük altına girmeyen ABD'nin "hakları" koruma altına alınmaktadır. Antlaşmanın 2.maddesi şöyledir: "T.C. Hükümeti, sağlamakla görevli olduğu hizmetleri, kolaylıkları ya da bilgileri ABD'ye temin edecektir." Böyle bir maddenin bağımsız iki ülke arasında yapılan bir antlaşmada yer alması elbette mümkün değildir. T.C. Hükümeti, ABD'ye hizmet sunmakla görevli olacak ve bu görevin sınırı da belli olmayacaktı. Bu antlaşmadan bir yıl sonra, ABD ile bir de kredi antlaşması imzalandı. 27 Şubat 1946 tarihli bu antlaşma mecliste 4882 sayılı yasayla kabul edildi. Bu antlaşmanın özü, dünyanın değişik yerlerinde ABD'nin elinde kalan ve geri götürülmesi pahalı olan, eskimiş savaş artığı malzemeyi satın alması koşuluyla Türkiye'ye 10 milyon dolar borç verilmesidir. Bu antlaşma, Türkiye'yi her yönden bağımlı hale getirecek antlaşmalar dizisinin öncülerindendi ve ulusal güvenliğe zarar veren ağır koşullar içeriyordu.⁶⁰

İki ülkenin yakınlaşmasında rol oynayan hususlardan birisi de savaştan sonra değişen koşullardır. ABD'nin yalnızlık politikasını terk etmesi ve liberal değerlerin şampiyonluğunu yapan bir dünya devleti -savaş sonrası tabiriyle süper güç- olarak uluslararası sisteme ağırlığını koyması, bu arada Orta Doğu'da İngiltere'nin boşaltmak zorunda kaldığı alanı doldurmaya yönelmesi, Türkiye'yi onun ilgi alanına soktu.⁶¹

Türkiye'nin doğusunda ise II. Dünya Savaşı sonrasında, askeri gücünü gerek konvansiyonel, gerek nükleer alandaki silahlanmasıyla pekiştiren SSCB, ABD'ye rakip

⁵⁹. Metin Aydoğan, *Bitmeyen Oyun, Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*, Umay Yayınları, 31.Basım, İzmir, 2004, s.139.

⁶⁰. Metin Aydoğan, *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005*, Umay Yayınları, 2.Basım, İzmir, 2005, s. 14.

⁶¹. Kaymaz, age. s. 112

diğer bir “Süper Güç” olarak ortaya çıktı. Bu dönemde SSCB, savaş sırasında Boğazlardan geçişin düzenlenmesinde Sovyet karşıtı bir tutum takınılmasına ilişkin haksız iddiasını ileri sürerek, iki ülke arasında 1925 tarihinde imzalanmış olan Dostluk Antlaşmasının yenilemesini reddetti.⁶² Eski SSCB’nin II. Dünya Savaşı sonlarında Türkiye’den toprak isteğinde bulunmuş olması da Türkiye’yi güvenceler ; yönelten nedenlerden birisiydi. Bu gelişmelere bağlı olarak bugünün Türk-A 23 ilişkilerinin de temeli atılmış oldu.⁶³ Soğuk Savaşın ilk yıllarında, Türkiye ile S Birliği arasında vuku bulan bu gelişme ve Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasının Amerikan çıkarlarına da uygun olması, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın uygulanmasında rol oynadı.⁶⁴

2.2.1. Truman Doktrini

Geleneksel Amerikan dış politikasındaki radikal değişimin başlangıcını Truman Doktrini teşkil eder.⁶⁵ 1947 baharından itibaren Amerikalılar Sovyet genişlemesinin daha da artacağını düşünmeye ve endişelenmeye başladılar. Özellikle Sovyetlerin Yunan gerillalarını desteklemeleri ve Boğazlar konusunda Türkiye'ye yönelik tehditler savurmaya başlamaları bu korkuyu daha da arttırdı. Gelişmeler üzerine Amerikan Cumhurbaşkanı Truman kongrede bir konuşma yaparak tehdidin boyutlarını açıkladı. Truman, Kongre'de yaptığı bu konuşmada: "Dış baskılar ve ya silahlı azınlıklar tarafından boyun eğmeye zorlanan özgür insanların bu hareketlere karşı koymalarına yardım etmek, Birleşik Devletlerin siyaseti olmalıdır" diyordu.⁶⁶

Truman Doktrini, Türkiye'nin Batı'ya, yani ABD'ye tek yanlı bağımlılık sürecini başlatan bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten, Johnson Mektubu'nun yazıldığı 1964 yılına dek iki ülke arasında, eşitsizlik temelinde aldattıcı bir bahar havası yaşandı.⁶⁷ Doktrin “Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası” adıyla 22 Mayıs 1947 tarihinde yasallaşarak yürürlüğe girdi. Bu çerçevede Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım çıkarılmış oldu. Türkiye'nin o tarihte 245 milyon dolarlık bir

⁶². www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

⁶³. Osman Metin Öztürk, *Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler*, Tutubay Yayınları, Ankara, 1999. s. 94

⁶⁴. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

⁶⁵. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 -1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 441.

⁶⁶. Yılmaz, age. s. 245.

⁶⁷. Kaymaz, age. s. 111- 112.

döviz ve altın rezervine sahip olduğu düşünüldüğünde rakamın büyüklüğü ortaya çıkar. Müteakip yıllarda ise Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yapılacak yardımlar vasıtasıyla Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri atıldı. Bu programlarla birlikte “Amerikan Tarzı Yaşam” ve “Kızıl Tehlike” dönemi de başlamış oldu.⁶⁸

24

2.2.2. Marshall Planı ve Diğer Siyasi Gelişmeler.

5 Haziran 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Harvard Üniversitesi'nde verdiği söylevle, kendi adını taşıyan planın ilk işaretlerini verdi. Bu plana göre; Avrupa'nın ekonomik tamiri üzerinde duruluyor, açlık, yoksulluk ve kaosla mücadeleye girileceği açıklanıyor, politikalar ulusal düzeyden bölgesel (tüm Avrupa kıtası) düzeye çıkarılıyor, bu girişimi engellemeye kalkışacak olan hükümetler, siyasi partiler ya da grupların Amerika'nın direnişi ile karşılaşacağı belirtiliyordu⁶⁹. Çünkü bu planın temelinde gerçekte Amerikan çıkarlarının korunması ve refah seviyesinin yükseltilmesi fikri yer alıyordu. Yıllar sonra, Dünya Bankası eski yöneticilerinden Eugene R Black, bir incelemesinde; “Dış yardımlar, Amerikan iş yaşamına başlıca üç çıkar sağlar. Bunlar:

- * Dış yardım, Amerikan mal ve hizmetlerine hemen önemli bir pazar yaratır,
- * ABD firmaları için, yeni denizaşırı pazarların gelişmesini teşvik eder,
- * Milli ekonomileri özel girişim sistemine doğru yöneltir. Bu sistem içinde Amerikan firmaları zenginleşebilir”⁷⁰ demek suretiyle, geçmişte temeli atılan yardım planlarının asıl hedeflerinin ne olduğunu açık şekilde ifade ediyordu.

Türkiye dâhil 16 Avrupa ülkesinin üyeleri 22 Eylül'de Amerika'ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırladılar. Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanunu'nu çıkardı. Amerika bu kanuna dayanarak daha ilk yılında 16'lara (İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç,

⁶⁸. Nilüfer Dalay Uğur, (2005), *ABD-Türkiye İlişkileri Bağlamında İncirlik Üssü (1945-2000)*, http://www.kureselbarisveadalet.org/bak/index.php?option=com_content&task=view&id=429&Itemid=94 (20.08.2006).

⁶⁹. Dalay Uğur, agm.

⁷⁰. Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1938`den 1995`e*, Tekin Yayınevi, 4.Cilt, İstanbul, 1994, s.1708.

Danimarka ve İsveç) 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yaptı. Bu yardım müteakip yıllarda 12 milyar dolara ulaştı.⁷¹

Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde 1948 – 1952 yılları arasında toplam 352 milyon dolar yardım aldı. Bu yardımın 175 milyon doları (% 50) Amerikan piyasalarından doğrudan mal alımına yönelik, 84 milyon doları (% 24) borçlanma, 73 milyon doları (% 21) hibe, 17 milyon doları (% 5) şarta bağlı olarak verildi. Aynı dönemde verilen Amerikan askeri yardımı tutarı 687 milyon dolardır. Bu rakam, normal yardımdan % 95 daha fazlaydı. Alınan yardımlar tarım, karayolları yapımı ve ulaşımı, liman ve rıhtım gibi tesislerin yapımında kullanıldı. Böylelikle Türkiye’de dışa bağımlı kalkınma hamlesi (!) başlatılmış oldu.⁷² Bu dönemde Başkan Truman’ın askeri danışmanlığını yapan ve 1953 yılında Truman’ın yerine Cumhuriyetçi Parti’den ABD Başkanlığına seçilen Eisenhower’ın,⁷³ ABD yönetiminde birçok alanda etkili olan milyarder Nelson Rockefeller’den aldığı mektup, dışa bağımlılığımızın karşı cepheden görünen acı yüzünü ortaya koymaktaydı. Rockefeller raporda; “Bizimle dost olan ve bize uzun süreli sağlam askeri paklarla bağlanmış olan -Türkiye gibi- anti/komünist hükümetlerin iktidarda bulunduğu ülkelere yapılacak yardımlar ve açılacak krediler, öncelikle ‘askeri’ nitelikte olmalıdır, oltaya takılmış balığın yeme ihtiyacı yoktur” diyordu. 1947 yılından itibaren alınmış olan krediler ve yardımların niteliği de bu sözü doğrular biçimdeydi. Rockefeller; “Geliştirilmiş ekonomik yardım, Türkiye’de bazı durumlarda düşünülenin tam tersi sonuç verebilir; yani Türkiye’nin bağımsızlık eğilimi artabilir, bu durum ABD’nin mevcut askeri planlarını zayıflatabilir. Bu tür ülkelere -Türkiye gibi- doğrudan doğruya ekonomik yardım da yapılabilir, ama bu ancak bize uygun ve bağlı hükümetleri iktidarda tutacak ve bize düşman muhalifleri zararsız bırakacak biçim ve miktarda olmalıdır!”⁷⁴ Kennedy’e göre ise yardım, dünyayı denetleme yöntemlerinden biriydi. ABD’ye yandaş hükümetleri iktidarda tutmayı, uluslar arası şirketlerin çıkarlarına engel olacak girişimleri önlemeyi, etki alanındaki ülkelerin kalkınma programlarını AID (Association International for Development)’nin önerileri ve IMF (International Monetary Fund), Dünya Bankası yoluyla denetlemeyi,

⁷¹. Yılmaz, age. s. 247.

⁷². Dalay Uğur, agm.

⁷³. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, Cilt VI, İstanbul, 1986, s. 3565.

⁷⁴. M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye, Türkiye Gerçeği-I*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1998, s.65.

bu ülkelerin ABD'ye olan bağımlılıklarını artırmayı sürekli kılacak bir denetim vasıtasıydı.⁷⁵

Türkiye bu dönemde Ortadoğu'daki gelişmelere de kayıtsız kalmadı, kuruluşundan 10 ay sonra İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke oldu.⁷⁶ Türkiye tutumu, Türkiye-ABD ilişkilerinin Ortadoğu ayağında belirleyici rol oynadı. E 26 olarak Türkiye'nin Arap ülkeleri olan ilişkisi daima mesafeli oldu. Arap konan mesafenin yanı sıra Türkiye, bu dönemde özellikle BM'de "üçüncü dünyacı" hareketlerden uzak durarak Batı ve ABD lehinde hareket edilmesine özen gösterdi.⁷⁷

Demokrat Parti döneminde (1950-1960) Türk Amerikan ilişkilerinin daha da geliştiği görülmektedir. Bu dönemde Amerika'nın askeri, ekonomik ve mali desteği ile başta Amerikan şirketleri olmak üzere Türkiye'de yabancı yatırımların önemli oranda arttığını söylemek mümkündür. Amerikan Başkanı Dwight D. Eisenhower Türkiye'yi ziyaret eden ilk Amerikan Başkanı olurken, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar da bu dönemde Amerika'yı resmi olarak ziyaret etti.⁷⁸ Bu çerçevede, Türkiye, Kore'deki BM Gücüne katıldı ve ardından 1952 yılında NATO'ya girdi. Türk dış politikası zaman içerisinde Batı dünyasının izlediği dış politika çizgisine yaklaştı.

Türkiye, 1957'de Eisenhower Doktrini'ni resmen açıklamasa da kabul etti. 1958 Irak Devrimi sonrasında ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında Türkiye'deki üslerin NATO amaçları dışında kullanılmasına da izin verildi. 1959'da Ankara, Yunanistan'ın reddettiği Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesini kabul etti.⁷⁹ Ancak 1960'lı yılların başlarında peş peşe yaşanan iki kriz Türk dış politikasında önemli değişikliklere yol açtı: İlki, Türkiye'de konuşlandırılmış Jüpiter füzelerinin de neden ve katkısının olduğu "Küba Ticari Ablukası, Küba Füzeleri, Domuzlar Körfezi Harekâtı" gibi adlandırmalarla tanınan ve nükleer savaşın eşiğinden dönülen krizdir. İkincisi ise, tarihte "Johnson Mektubu" adıyla bilinen olay ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir.

⁷⁵. Değer, age. s.76.

⁷⁶. Dalay Uğur, agm.

⁷⁷. Beriş, Gürkan, age. s. 5.

⁷⁸. Sözüöz, agm.

⁷⁹. Beriş, Gürkan, age. s. 6.

Jüpiter füzelerinin neden olduğu krizin sonucunda yaşanan gelişmeler şöyle sıralanabilir;

- * Türkiye topraklarında konuşlanmış Jüpiter füzeleri sökülerek F-104 ve F-100 savaş uçaklarının verilmesi hızlandırıldı,
- * Bunalım sırasında Washington’da alınan kararlarla Türkiye’nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye düşürecek gelişmelerin yaşanabileceği ortay
- * Türkiye tek yönlü dış politika izlemesinin zararını gördü,
- * Ulusal çıkarları ilgilendiren konularda Türkiye’nin önce tek başına edip, sonra müttefiklere danışmanın etkili bir dış politika olduğu ortaya çıktı.⁸⁰

27

2.2.3. NATO’ya Üyelik Süreci ve Bu Bağlamda Türk- Amerikan İlişkileri

“Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü” ya da “Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı” olarak ifade edebileceğimiz NATO, 1949 yılında Amerika ile 11 Avrupa devleti arasında kuruldu.⁸¹ İlerleyen yıllarda işlevi ve üye sayısı değişikliklere uğrayan NATO, 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren 26 üye sayısına ulaştı. Barışı destekleme operasyonları ve kriz yönetimi gibi görevlerle faaliyet alanını genişleten NATO; BM, Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslar arası kuruluşlarla olan ilişkilerini de artırdı.⁸²

NATO’nun Türkiye ile olan ilişkilerini, ABD’nin Türkiye ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Kuruluşundan sonra üyelik için başvuruda bulunan Türkiye’nin isteğini geri çeviren ABD, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait bir Tugayın 1950–1953 yıllarında Kore Savaşında gösterdiği başarılar üzerine üyeliğe yeşil ışık yaktı. Kore Savaşından sonra “Dünya Devleti” rolünü üstlenen ABD’nin, üs kurup asker bulundurma ve Sovyetler Birliği’ni “çerçeveleme” politikası doğrultusunda Türkiye 1952 yılında NATO’ya katıldı.⁸³ Bu dönemde Türkiye ve ABD arasındaki

⁸⁰. Dalay Uğur, agm.

⁸¹. Yeni Hayat Ansiklopedisi, Doğan Kardeş Yayınları, Cilt V, İstanbul, 1981, s. 2459.

⁸². Hasret Çomak, *NATO’nun 2010’lu Yıllarda Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Güvenlik Artırıcı Önlemler*. Derleyen: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 155.

⁸³. Z Kütük, *Kıbrıs Adası’nın Türkiye İçin Stratejik Önemi*, Derleyen: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 415.

askeri işbirliği hızlı bir biçimde gelişti.⁸⁴ Bu kapsamda yapılan ikili anlaşmalardan birisi “NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi”dir. 20 Mart 1954 tarihinde TBMM tarafından onaylanan bu sözleşmeyle ABD’nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması kabul edildi. Bu sözleşmeyle, Türk toprakları üzerinde suç işleyen Amerikan askeri personeline uygulanacak yargı kararları için, tarihinde ilk kez, bir yabancı ülke makamlarına yargılama sürecine doğrudan müdahale hakkı verilmiş oluyordu.⁸⁵

28

NATO üyeliğinden sonra Türkiye’nin askeri doktrini tamamen ABD ve etkisine göre şekillendi. Türk Ordusu birleşik harekât⁸⁶ yapabilme yeteneğini NATO doktrinini esas almak suretiyle kazandı. Türkiye NATO üyesi olduktan sonra Batılı müttefikleri ile birlikte Kuzey Atlantik İttifakı Anlaşması’nın 5’inci Maddesi çerçevesinde dünya barışının korunmasına yönelik olarak hem doğrudan askerî katkılarda bulundu, hem de müttefik kuvvetlerini topraklarına kabul etti. Soğuk Savaş döneminde NATO’nun bütün güneydoğu kanadının savunma yükünü üstlenen Türkiye, yaklaşık 24 Sovyet askerî tugayını kendisine angaje etmekle kalmayıp, Doğu ile Batı blokları arasındaki ortak sınırın yüzde 37’sinin de korumasını sağladı.⁸⁷

Türkiye’nin NATO’ya girişine ve geride kalan NATO’lu yıllara diğer bir pencereden bakıldığında; Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile başlayan Amerikan bağımlılığının devam ettiği görülür. Öyle ki, o zamanki ABD Başkanı Harry S. Truman’ın “Marshall Planı ve NATO bir elmanın iki yarısıydı” ifadesi bunu doğrular niteliktedir.⁸⁸ Savaş sonrasında da bilindiği gibi ABD’nin dünya’yı yeniden şekillendirme düşüncesi kapsamında uygulamaya koyduğu programların içinde yer aldı. Türkiye’nin NATO üyeliği de o günün Türkiye’si için adeta bir kurtarıcı oldu. Çünkü üyelik öncesindeki dönemde; bir tarafta sürüp giden Sovyet tehdidi, diğer tarafta ise

⁸⁴. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

⁸⁵. Dalay Uğur, agm.

⁸⁶. Aynı amaca yönelik olarak birlikte hareket eden iki veya daha fazla millete ait askeri kuvvetleri içine alan harekâta "Birleşik Harekât" denir. Eğer, ilişki karşılıklı politik, diplomatik ve askeri, anlaşmalarla biçimlendirilmiş ve uzun süreli ise, ona bir müttefik olarak bakılır. Birleşik harekât hem savaşta hem de savaş dışı harekâta yapılabilir. II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve 1991 Körfez Savaşı birleşik harekâta birer örnektir. Çöl Kalkanı ve Çöl Fırtınası Harekâtı’nda, 36 millete ait 800.000 askeri personelden daha fazlası, kendi isteklerini, kendi kuvvetlerini ve kendi kaynaklarını, Irak askerlerine karşı birleşmişlerdir. *KKT 100-5, Harekat (Sevk ve Muharebe)*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, 2002, Ankara, s. 12-1.

⁸⁷. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi Harp Akademileri Basım Evi, Cilt I, Sayı 1, İstanbul, 2005. s. 35.

⁸⁸. www.nato-otan.org/docu/other/tr/turkish.htm, *Yirmi birinci Yüzyılda NATO*, s. 6 (08.12.2006)

ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan yokluklar ve çok partili döneme geçişin siyasi cepheye yansıyan sancıları vardı. Sanayi henüz emekleme dönemindeydi ve ordu savunma maksadıyla dahi gerekli silah ve teçhizat ile donatılmamaktaydı.

Bu görüntü altında Türk yöneticileri, NATO üyeliğini “Modern Türkiye” için gerekli görüyordu. Ayrıca, savaş sonrası siyasal istikrarsızlık döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin de yeni silahlarla donatılması ve ateş gücünün yükseltilmesi gerekiyordu. Türk yöneticiler bunu önkoşul olarak değerlendirme eğilimi Dolayısıyla, Türk Hükümeti’nin bakış açısına göre Türkiye’nin NATO ü 29 ekonomik, siyasal ve askeri gelişme amaçlarına önemli ölçüde katkısı olacağı Türkiye’nin NATO’ya girişinde öncelik sırasının, askeri ve güvenlik ihtiyaçlarından çok, ekonomik ihtiyaçlara yönelik olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.⁸⁹

NATO’nun kuruluş sürecine gelince; NATO ABD’nin, Sovyetlerin Batı’da yayılmasını durdurmak amacıyla, barıştan sonra Batı Avrupa’nın güvenlik sistemine katılmaya karar verdiğiğinde, bir antlaşma örgütü kurma düşüncesinden doğdu.⁹⁰ Üye ülkeler, antlaşma gereği herhangi birine askeri bir saldırının olması halinde toplu savunmaya geçeceklerine dair söz verdiler. Kuzey Amerika’yı Batı Avrupa’nın savunmasına bağlama yoluyla, İttifak Batı Avrupa’ya karşı herhangi bir siyasi ya da askeri baskı girişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağını göstermiş oldu. Aynı zamanda, savunmanın millileştirilmesini önlemek için bir çerçeve sağladı.⁹¹ Bu çerçeve dolaylı olarak savunma sanayinin de millileşmesinin önünde bir duvar gibi duracaktı! Türkiye örgüte girmek suretiyle doğuda Sovyetlere karşı kendini güvenliğe almış olmakla birlikte, NATO’nun da yükümlülüklerine ortak oldu. Türkiye yıllardan beri kronik dövizsizlik çektiğinden, bu yükümlükleri yerine getirmek için ordusunu sürekli şekilde NATO’ya (büyük ölçüde Amerika’ya) donattı. NATO ordularının elden çıkaracakları tanklar, uçaklar, silahlar, Türkiye tarafından büyük bir memnurlukla alındı ve “hiç yoktan iyidir” düşüncesiyle servise sokuldu. Ancak yeni silah sistemlerinin ediniminde durum biraz farklıydı: NATO yeni bir silah sistemi benimsediğinde, Türkiye’nin ilk

⁸⁹. Naci Doğan, *Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato’nun Rolü ve Türkiye’nin Stratejik Konumu*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, K T M Ü Yayınları: 53, Süreli Yayınlar Dizisi: 14, Sayı: 10, Bişkek, 2004, s. 28,29.

⁹⁰. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, Cilt XIV, İstanbul, 1986, s. 8554.

⁹¹. www.nato-otan.org. (08.12.2006)

sözü “benim param yok, siz verin” şeklinde oluyordu. Çoğunlukla da istediklerini aldı. Aldı, çünkü bu silah Türkiye’nin kendi savunma ihtiyaçlarından çok NATO’nun savunma amacına yönelikti. Sistemler son derece pahalı, ileri teknoloji ürünleriydi.(!) Türkiye’nin kendi savunması için ne derece gerektiği hiçbir zaman hesaplanmadı.⁹² NATO’ya girdikten tam 25 sene sonra, 1977’de, ABD’li bir üst düzey müsteşar ise; “Alınan bu silah ve teçhizatın çoğu, savaş performansı hakkında şüphe yaratacak kadar eskidir. Bunlar o kadar çeşitlidir ki, yedek parça ve lojistik yönünden büyük yaratırlar,”⁹³ diyerek bu konudaki çelişkiyi ortaya koyuyordu. 30

Günümüzde Türkiye’nin NATO’ya girişi ve halen NATO’da oluşu değişik çevrelerce eleştirilmekte, üyelik zaman zaman değişik platformlarda protesto edilmektedir. Bunun aksini savunanlar da yok değildir. NATO’da olmak ya da olmamanın fayda ve mahzurları tartışılabilir ise de, her şeye rağmen NATO, özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernleşme sürecine katkıları açısından Türkiye’ye yararları olmuş bir organizasyondur. Soğuk savaşın sona ermesi ve 1992 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Doğu-Batı cepheleşmesi şeklinde kendisini gösteren eski dünya düzeni ortadan kalktı, yerine yeni bir dünya düzenine doğru yönelim başladı. Çeşitli odaklarca birbirinden farklı hesap ve senaryolar paralelinde yönlendirilip şekillendirilmeye çalışılan bu “Yeni Dünya Düzeni”nin tam olarak nasıl olacağını, beraberinde ne tür bir uluslararası düzen ve sistem getireceğini kestirmek şu an için oldukça zor, hatta olanaksız görünmektedir. Zira dünyada henüz oturmamış, yerini bulamamış siyasi yapılar vardır: Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, eski Yugoslavya topraklarındaki uluslar henüz tam anlamıyla istikrara kavuşamadı. Orta Asya’nın civar bölgelerindeki dengesizlikler ve otorite boşluğu ile bu bölgeler üzerindeki çeşitli çıkar beklentileri, Hindistan-Pakistan arasındaki ezeli ihtilaflar ve durulmak bilmeyen tehdit ortamı ile daha nice sorunlar ve belirsizlikler sürüp gidecektir. Konu edilen bu bölgelerin hepsi de, ya Türkiye’ye sınırdır, ya da Türkiye’nin ilgi ve etki alanı içindedir.⁹⁴

Oluşan yeni dünya düzeninde yeni stratejiler, Türkiye’nin NATO’nun merkez cephe ülkesi olmasını sağlayacak önermeler içermektedir. Bunun nedenlerinden

⁹². Birand, age. s. 173.

⁹³. Değer, age. s.122.

⁹⁴. Doğan, age. s. 32.

birincisi, Sovyet askeri gücünü elinde bulunduran Rusya'nın artık Avrupa'da sadece NATO üyesi olan Türkiye'ye sınırı bulunması ve bu durumun Türkiye için hâlâ bir tehdit oluşturmasıdır. İkinci neden, bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve özellikle Kafkas bölgesinde milliyetçi eğilimlerin yükselmesi, yeni çatışmalara yol açması ve bunların Türkiye'yi yakından ilgilendirmesidir. Üçüncü neden Ortadoğu bölgesinde yüzyılı aşkın bir süredir var olan istikrarsızlık ortamının devam etmesidir. İstikrarsızlığın temel özellik olarak görüldüğü bu bölgelere sınırı olan tek NATO ülkesi Türkiye'dir. Meydana gelen bu gelişme ve değişimler nedeniyle Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde Almanya'nın yerine ittifakın merkez cephe ülkesi olarak 31 gelmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu itibarı ile kendisine sıkça “Türkiye'nin bölgesel denge rolüne sahip olması” ve “Türkiye'nin jeopolitik önemi” gibi atıflardan, Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada güvenliğin sağlanabilmesi için ne kadar önemli ve dengeleyici bir ülke olabileceği kanıtlanmaktadır. Demokratik kurumları, askerî kapasitesi ve jeostratejik konumu itibarı ile Türkiye, cömert bir şekilde Batılı müttefiklerinin kolektif savunmasına hem NATO hem de BAB örgütüne üye olarak katkıda bulunmaktadır.⁹⁵

Türkiye'nin üyelik kapsamında halen NATO'ya tahsis ettiği kuvvet miktarı ise şunlardır:

NATO Emrine Verilen Kuvvetler (NATO Command Forces):

- * Avrupa Müttefik Komutanlığı Mobil Kuvvetine AMF (L); 1 İstihkâm Bölüğü, 1 Topçu Bataryası ve 1 Millî Destek Ünitesi.
- * Avrupa Müttefik Komutanlığı Acil Müdahale Kuvvetine (ARRC); 1 Taktik Mekanize Tümen Karargâhı, 2 Tugay ve 1 İstihkâm Bölüğü.
- * Akdeniz Daimi Görev Kuvvetine (STANAVFORMED); 1 Firkateyn (Helikopter Konutlu).
- * Akdeniz Mayın Karşı Tedbirleri Kuvvetine (MCMFORMED); 1 Mayın Avlama ve 1 Mayın Komuta Kontrol gemisi.
- * Reaksiyon Hava Kuvvetlerine (RFAS); 5 X F-16 ve 2 X F-4 Filosu.

⁹⁵. HAK, GSD, Sayı 1, s. 35.

NATO'ya Tahsisli Kuvvetler (NATO Assigned Forces):

- * 3 Ordu Karargâhı, 8 Kolordu Karargâhı, 1 Piyade Tümeni, 1 Taktik Mekanize Tümen Karargâhı, 3 Piyade Tugayı, 12 Zırhlı Tugay, 13 Mekanize Tugay, 2 Komando Tugayı ve 2 Jandarma Tümeni.
- * 15 Firkateyn, 2 Tank Çıkarma Gemisi, 17 Hücumbot/Karakol Botu, 9 Helikopter, 11 Mayın Avlama/Tarama Gemisi, 1 Akaryakıt Destek Gemisi, 7 Denizaltı ve 1 Amfibi Deniz Piyade Taburu.
- * 6 X F-16, 3 X F-4E, 2 X RF-4E ile 1 X F-5 Filosu.
- * Hava Savunma Sistemleri.

32

Kalan kuvvetlerin önemli bir bölümü de NATO için diğer kuvvetler statüsündedir.⁹⁶

2.2.4. Johnson Mektubu

1964 yılı Türkiye-ABD ilişkileri bakımından bir dönüm noktası oldu: Kıbrıs Türklerinin Enosis adına katledilmeleri üzerine Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmeye karar verdiğinde, Başkan Johnson tarafından sert bir biçimde uyarıldı. Türkiye'ye, karar vermeden önce iki kez düşünmesi gerektiği, Türkiye'nin müdahalesinin Sovyetler Birliği'ni harekete geçirmesi durumunda, ABD ve müttefiklerinin Türkiye'nin yardımına gelmek istemeyebileceği bildirildi.⁹⁷

Amerika, Makarios'un bütün vahşet ve cinayetlerini ve Yunanistan'ın desteğini görmezlikten gelerek, Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalardan doğan meşru haklarını kullanmasını bir saldırı olarak niteliyordu. Bu durum karşısında da Haziran'da plânlanan Türk askerî çıkarması, ABD Başkanı Johnson'un mektubu üzerine yapılamadı.⁹⁸ Johnson mektubu bu dönemde, Türk Hükümetini ve Türk halkını Türk-Amerikan ilişkilerini daha yakından incelemeye sevk etti Yaşanan gelişmeler Türk kamuoyunda 1960'lar boyunca genel bir kırgınlığa neden oldu.⁹⁹ Nasıl ki 1947 Truman doktrini Türk-Amerikan ilişkilerinin düzelmesinde bir dönüm noktası olmuş ise,

⁹⁶. MSB, *Beyaz kitap*, 2. B1. Ankara. 2000.

⁹⁷. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

⁹⁸. SAÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı. *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ders Notları*, www.aiit.sakarya.edu.tr(28.08.2006)

⁹⁹. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

Johnson mektubu da bu sağlam dönemi tersine çeviren bir dönüm noktası oldu. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü; mektubu yazılış tarzı ve içeriği açısından hayal kırıcı olarak değerlendirdi. Yumuşak bir dille Rumların Anayasa dışı faaliyetlerinden, milletlerarası anlaşmalara aykırı hareket ettiğinden, Türklere karşı zulmün artmasından bahsetti. Türkiye'nin uyardılarına rağmen Amerika'nın bir şey yapmadığını belirten İnönü; "NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise hakikatte tedaviye muhtaç demektir" diyerek NATO ittifakını sorguladı.

İnönü, bu cevabından sonra Amerika'ya giderek Başkan Johnson'la görüşmelerde; Amerika, daha sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde isteğini esas itibarıyla kabul etti. Fakat Türkiye'ye, Kıbrıs'tan çekilmesine karşılık Ege'deki adalardan birisinin verilmesi gibi kabulü mümkün olmayacak teklifler de yaptı.¹⁰⁰

2.2.5. Johnson Mektubu'nun Türk Dış Politikasına Etkileri

Johnson Mektubu ile başlayan dönemin Türk dış politikasında, özellikle de Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştik. Geçmişte, özellikle Marshall Planı ve Truman Doktrini ile başlayan sürecin, ne derecede bir bağımlılık yarattığının göstergesi olarak ortaya çıkan ve Türkiye'nin hareket alanını kısıtlayarak siyasi ve askeri iradesini kullanma serbestisini ortadan kaldıran mektup, bir dizi soru işaretlerini de beraberinde getirdi. Soru işaretlerinin bir kısmı uzun dönemde kazanımlara dönüştü ve dış ilişkilerde izlenen yanlış politikalardan vazgeçildi, ya da yeni arayışlara gidildi. Bu kapsamda yapılan bir dizi ziyaret ve mektuplaşmanın sonuçları, Türk dış politikası açısından önemli sonuçlar çıkartmayı gerektirdi. Şöyle ki;

- * Olası bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'nin savunulamayacağına ima edilmesi, "NATO Türkiye'nin güvenliğini ne derece sağlamaktadır?" sorusunun kamuoyunda tartışılmasına neden oldu.
- * Bu gelişmeler Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecinde önemli bir mihenk taşı oluşturdu.

¹⁰⁰. SAÜ, AİİT Ders Notları.

- * Türkiye, ABD'nin uluslararası alandaki girişimlerini gözü kapalı desteklemeyi bir yana bırakarak, bu girişimlerin Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve ilkelerine uyup uymadığını sorgulamaya başladı. Türkiye, bu perspektifle 1965 Eylül ayında BM Genel Kurulunda yapılan görüşmelerde, ABD'nin Vietnam'da kuvvet kullanmasına karşı çıktı.
- * Kamuoyunda ABD'ye ve bu ülkenin Türkiye'deki askeri varlığına karşı çıkan akımlar güç kazandı.
- * Türkiye ABD'nin öncülüğünde NATO içinde kurulan yer yapılanmalara üyelik konusunda ihtiyatlı davranarak, Çok Taraflı Nü Kuvvetlerine katılmaktan vazgeçti. 34
- * Ordunun kullandığı silahlarının büyük bölümünün ABD kaynaklı olduğu ortaya çıktığından, Türkiye silah aldığı ülkelerin sayısını çeşitlendirmeye çalıştı.

Bu iki olay Türkiye'de, Amerikan üslerindeki askeri personelin uygunsuz davranışları ile birleşince, kamuoyunda belirgin bir şekilde Amerikan aleyhtarlığı gelişti.¹⁰¹ Her ne kadar Türk yönetimi, kuzeyindeki SSCB tehdidinden dolayı ABD ile olan ilişkilerini oldukça sıkı tutmaya çalıştıysa da,¹⁰² Türk halkının Amerikan aleyhtarlığı geçmişte yaşanan olayların etkisinde kalmaya devam etti: 1960 sonrası sol akımların güçlenmesi ile ABD'nin Akdeniz'deki 6.Filosuna bağlı savaş gemilerinin İstanbul ve İzmir limanlarına yaptıkları ziyaretler, geniş halk kesiminin de desteklediği protestolara yol açtı. Bu durum karşısında ABD hükümeti, zaman içerisinde Türkiye'deki tesislerini halktan uzak bölgelere taşıdı ve asker sayısında hızlı bir indirime gitti. 1968 de 24.000 olan asker sayısı 1970'de 16.000'e çekildi.¹⁰³

2.2.6. Soğuk Savaş Dönemindeki Ortak Savunma Antlaşmaları

Gerek Türkiye'nin NATO üyeliği, gerekse savunma ihtiyaçları, onun ABD ile olan bağının kopmasını imkânsız kıldı. Amerika dış politikası da bu ilişkiyi gerektirdiğinden, ilerleyen yıllarda savunma amaçlı ilişkiler, yapılan bazı ikili

¹⁰¹. Dalay Uğur, agm.

¹⁰². Onur Özol. *Türkiye - ABD İlişkilerinde KKTC'nin Rolü ve Annan Planı*, <http://Www.Tasam.Org /Modules.Php?Name= Sections&Op=>, (20.08.2006).

¹⁰³. Dalay Uğur, agm.

antlaşmalarla düzenlendi. Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması (OSİA) ve Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA), bu kapsamda yapılan önemli antlaşmalardan ikisidir. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında Türkiye'ye uygulanan ambargoya bağlı olarak ömrünü tamamlayan OSİA'ya karşın, 1980 yılında imzalanan SEİA, günümüzde halen kendisine atıf yapılan bir antlaşma niteliğindedir.

2.2.6.1. Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması

3 Temmuz 1969 tarihinde, o güne kadar yapılan antlaşmaları tek 35 toplayan Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı ve antlaşma metni C tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından TBMM üyelerine açıklandı. OSİA'ya göre;

- * Amerikan üsleri yalnızca NATO çerçevesinde alınmış savunma önlemlerine katılmak için kullanılabilir.
- * Türkiye'nin onayı olmaksızın Amerikan üslerinden, herhangi bir üçüncü ülkeye yönelik operasyon düzenlenemeyecekti. Üslerin alan dışı operasyonlar için kullanılması yasaklanmaktaydı.
- * Türkiye topraklarında bulunan savunma üslerinin mülkiyetinin Türk makamlarına ait olduğu ABD tarafından kabul ediliyordu. Türk makamlarının bu üsleri denetleme yetkisi vardı.
- * Türkiye ulusal güvenlik gerekçesini öne sürerek üslerin kullanılmasına sınırlamalar getirebilecekti. Üslere yerleştirilecek teçhizat Türk makamlarının onayına sunulacak ve Türk makamlarının onayı olmaksızın bu teçhizat sökülüp ülke dışına çıkarılamayacaktı.
- * Türk makamlarının bilgisi ve onayı olmaksızın Amerikan askeri personeli üslerde görev yapamayacak, askerlerin sayısı eksiltip arttırılamayacaktı.
- * Üs ve tesislerin toprak mülkiyeti Türkiye'de kalacaktır. Ulusal bayrakların teşhiri ve tesislere giriş-çıkışla ilgili uygulamalar Türk mevzuatına uygun hale getirilecekti.¹⁰⁴

¹⁰⁴. Dalay Uğur, agm.

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere antlaşma ile Türkiye söz konusu üslerde daha etkin ve kontrol edici bir rol alıyor ve kamuoyunda özellikle “Johnson Mektubu”ndan sonra oluşan tepkilerin de azaltılması amaçlanıyordu.¹⁰⁵

OSİA antlaşması 1975 yılına kadar yürürlükte kaldı. ABD'nin bu tarihte Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasına başlamasıyla Türk kamuoyunda gelişen tepkiler ve eylemler üzerine, ambargonun kaldırılmadığı gerekçe gösterilerek 25 Temmuz 1975 tarihinde Türkiye tarafından feshedildi.¹⁰⁶

36

2.2.6.2. Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması

Ronald Reagan döneminde büyük yara alan Türk - Amerikan ilişkilerinin tamiri için büyük çaba sarf edildi. Ayrıca Orta Doğu'daki belirsizliklerin gittikçe yoğunlaşması Türkiye'nin önemini daha da artırınca Amerikan Hükümeti de Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istedi. Bunun üzerine Türk Amerikan Savunma İşbirliği anlaşmaları tekrar görüşüldü ve karşılıklı çıkarlara dayanan bir biçimde güncellenilerek tekrar hayata geçirildi.¹⁰⁷

1980 yılında imzalanan SEİA, 1987'de güncellenerek 1985 yılından geçerli olmak üzere 5 yıllığına uzatıldı. 17 Aralık 1990'da süresi doldu, ancak üç ay önceden ihbar edilmediğinden bu kez bir yıllığına uzatıldı. Türkiye bu antlaşma metninde 1990'lı yıllar boyunca hep değişiklik yapmak istedi ama bunu sağlayamadı. Ancak ilerleyen yıllarda bazı düzenlemeler yapılması yönünde taleplerini dile getirdi. Bu talepler:

- * Soğuk Savaşın bitimine denk gelen 18 Aralık 1992 de, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımlarda öngörülen 7/10 oranının kaldırılması,
- * İncirlik Üssünün kullanılmasına ilişkin yeni bir düzenlemeye gidilmesi,
- * Çekiç Gücün SEİA kapsamına alınması,

¹⁰⁵. Sözüöz, agm.

¹⁰⁶. Dalay Uğur, agm.

¹⁰⁷. Sözüöz, agm.

- * Türk Savunma Sanayi'ne teknoloji transferi yapılması, ABD eğitim tesislerinin Türklere de açılması, ABD ihtiyaç fazlası mallarının müttefiklere dağıtımında Türkiye'ye öncelik tanınması şeklindeydi.¹⁰⁸

SEİA, esasen 1975'deki ABD silah ambargosu karşısında Türkiye tarafından yürürlükten kaldırılan 1969 Savunma ve İşbirliği antlaşmasının yeniden ortaya çıkarılmasıdır. SEİA, iki unsura dayanmaktadır: Birincisi, Türk ordusunun modernleştirilmesi ve Türk ekonomisine ABD'nin katkıda bulunması; ikincisi, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tesislerden ABD'nin yararlanmasıdır. Ancak askeri Kıbrıs konusundaki gelişmelerle ilişkilendirilmesi ve Yunanistan ile oluşturulan şartı, Türkiye'nin SEİA'dan istediğini elde edememesi ve antlaşmanın olması sonucunu getirdi. ABD, 1980–1987 arasında IMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlar da dâhil olmak üzere Türkiye'ye 13 milyar dolarlık bir kaynak aktardı. Bunun görünüşteki nedeni, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişini desteklemektir. Asıl nedenin ise, eskiden beri süregelen “bağımlılığı” pekiştirmek olduğu söylenebilir. Ancak 1987'den sonra, ambargonun kaldırılmasının üzerinden henüz 9 yıl geçmişken, ABD'nin yardım miktarlarında ciddi bir düşüş olduğu gözlemlendi.¹⁰⁹ Bu düşüşün - Nelson Rockefeller'in de bir dönemde ifade ettiği gibi- ortaya gelmiş olmakla ilgili olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmaz. İleriki yıllarda da SSCB'nin dağılması süreciyle Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Sovyet tehdidinin önemini yitirmiş olması nedeniyle, ABD'nin Türkiye'ye yardımları 1992 yılından itibaren daha da düşerek, sonunda ticari ölçeklerde faizli krediye dönüştü.¹¹⁰

2.2.7. 1970–1980 Yıllarında Yaşanan Siyasi Gelişmeler ve Bu Olayların Türkiye Açısından Önemi

1970'li yıllarda dış politikada Türkiye açısından önem arz eden başlıca konular; haşhaş ekiminin yasaklanması ve kaldırılması süreci, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ve neticesinde Türk Hükümeti'nin Barış Harekâtı icrası ile Amerika tarafından uygulanan ambargo sürecidir. Takvimler 20 Temmuz 1974'ü gösterdiğinde, Türkiye Adada barışı sağlamak için “Barış Harekâtı”nı gerçekleştirdi. Bu olaydan takriben bir yıl sonra

¹⁰⁸. Dalay Uğur, agm

¹⁰⁹. Beriş, Gürkan, age. s. 8.

¹¹⁰. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, Amerika ile ilişkilerin bir süre olumsuz bir seyir izlemesine neden oldu. Ayrıca bu olay iki ülkenin ulusal çıkarları aleyhinde Türk-Amerikan ilişkilerine gölge düşürecek kadar etkili olabilen ABD Parlamentosundaki belli başlı etnik lobilerin harekete geçmesine de yol açtı.¹¹¹

Kıbrıs ile ilgili konu, aradan geçen 30 yılı aşkın zamana rağmen halen dış politikanın temel ve önemli konularından birini teşkil etmektedir. Türkiye'nin iç ve dış siyasetini dolaylı yoldan etkileyen bir diğer unsur ise ekonomi alanında yaşanan gelişmelerdir. 1975-1978 yılları arasında uygulanmış olan ambargonun sebepleri değerlendirilen ekonomik kırılganlık, günümüzde de etkisini zaman zaman hissetmektedir. Bu dönemde "70 sentlik" kredisi bile kalmayan Türkiye, gerek dış borçlarını erteleyebilmek, gerekse yeni krediler bulmak gayesiyle IMF'ye sıkı sıkıya sarılarak,¹¹² geleceğini adeta ipotek altına aldı. Ekonomide ambargo ile başlayan çöküş, Türkiye'de yıllarca sürecektir olan yüksek enflasyonu ve 2006 yılına kadar geçen sürede 200 milyar doları bulan dış borcu ortaya çıkardı. Bu dönemde görülen en olumlu gelişme, Türk Milli Savunma Sanayi kurulması yolunda atılan adımlar oldu.

Amerika ile yaşanan sorunların aksine bu dönemde SSCB ile ilişkilerde canlanma olduğu görülmektedir. Özellikle ekonomik ve kültürel alanlardaki ilişkilerde olumlu gelişmeler kaydedildi. Ancak, bir yandan özellikle II. Kıbrıs harekâtının SSCB'nde yarattığı kaygılar, öte yandan Türkiye'deki iç siyasal gelişmeler, bu ülke ile yakınlaşmayı sınırlandırdı. 1975 sonrasında Adalet Partisi'nin liderliğinde kurulan iki koalisyon hükümetinde etkili bir yeri olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin SSCB'ye karşı genel siyasi tavrı, Türk-Sovyet ilişkilerinde belirli bir sınırlayıcı etkiye sahipti. Öte yandan, Türkiye'de 1977'den sonra hızlanan terör eylemlerinde Sovyet etkeninin de varlığı yolundaki tespitler ve nihayet SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgali, 1960'lardaki Türk-Sovyet ilişkilerindeki olumlu gelişmelere oranla ancak sınırlı bir gelişmeye imkân verdi.¹¹³

¹¹¹. www.mfa.gov.tr. (25.08.2006)

¹¹². Mehmet Ali Birand, *Diş-Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslar arası Pazarlıklar 1974-1980*, Milliyet Yayınları, 1.Baskı, İstanbul. 1985, s. 376

¹¹³. Mehmet Gönübol – Ömer Kürçüoğlu, *Olaylarla Türk Diş Politikası (1919 – 1990)*, Siyasal Kitapevi, 8. Baskı, Ankara, 1993, s. 593

ABD-SSCB ekseninde ise, 1970'lerde, Amerika'nın Vietnam tecrübesi ve ekonomik tıkanıklıkları, silahsızlanma görüşmeleri ve anlaşmaları, SSCB Devlet Başkanı Leonid Brejnev'in önerisiyle 1975'te Helsinki'de başlayan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı süreci gibi olayların etkileriyle bir yumuşama yaşandı.¹¹⁴ Amerika, İran'da 1979 başında Ayetullah Humeyni'nin Şah'ı devirmesinden, Amerikan Büyükelçiliği'nin işgali ile başlayan düşmanca hareketler dizisi sonucunda İran'dan tamamen kopmasından ve 27 Aralık'ta SSCB'nin Afganistan'a girmesinin Türkiye'ye stratejik olarak daha fazla önem atfetmeye başladı. Bu gelişmelerin 39 yapılan değerlendirmelerde Türkiye, ABD için krizli bir bölgede güvenilir bir olarak tanımlandı. Irak ile İran arasında 1980 Eylül'ünde patlayan ve 8 yıl süren savaş da Türkiye'nin bölgesel önemini artıran bir etken oldu.¹¹⁵

2.3. SİLAH AMBARGOSU KARARININ ALINMASI SÜRECİ

Türkiye'nin 1974 yılının 14 Ağustosunda Kıbrıs'a müdahalesinin II. aşaması Batı'da kaygı ve tepki yaratmıştı.¹¹⁶ Duyulan kaygılardan birisi Türk-Yunan savaşı, diğeri de Türkiye'nin Ada'nın tamamını alması şeklindeydi. Amerika'nın ilk kararı; "Türkiye ve Yunanistan savaşa girerlerse, her ikisine de derhal silah ambargosu konacağına resmen açıklanması" oldu.¹¹⁷

Genellikle denizcilikte bir geminin bir limana giriş ya da çıkışının yasaklanması veya bu eylemine tahdit getirilmesi anlamında kullanılan ambargo deyimi, aynı zamanda cezalandırmak ya da baskı yapmak için bir devlete yapılan mal ihracının durdurulması anlamında da kullanılmaktadır.¹¹⁸ Ambargo uluslararası ilişkilerde bir nevi yaptırım uygulamasıdır. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki yaklaşımına çıkarları açısından hep olumsuz bakmış olan ABD, afyon meselesinden duyduğu rahatsızlığı da Kıbrıs konusuyla birleştirmek suretiyle, Türkiye'yi cezalandırmak ve baskı altına alma girişimine başlamakta gecikmeyerek ambargo sürecini başlattı. Ambargo kararının alınması sürecinde ABD Hükümeti, ihtiyatlı bir tutum içinde görünmekle birlikte,

¹¹⁴. Beriş, Gürkan, age. s. 6.

¹¹⁵. Beriş, Gürkan, age. s. 7.

¹¹⁶. Gönübol, Kürkçüoğlu, age. s. 589.

¹¹⁷. Birand, age. s. 25.

¹¹⁸. Büyük Larousse, Cilt I, s. 491.

Amerikan kamuoyunda ve Kongre’de, özellikle de Temsilciler Meclisi’nde -tabii Yunan lobisinin etkin faaliyetinin de rolüyle- Türkiye’ye karşı aleyhte bir hava doğdu.¹¹⁹

Kıbrıs’ta gerçekleştirilen ikinci harekâtın ardından yoğun bir biçimde gündeme gelmeye başlayan, Türkiye’ye yapılmakta olan askeri yardımın durdurulması ve ayrıca silah ambargosu uygulanması yönündeki baskılar Yönetim tarafından her ne kadar hep ihtiyatla karşılanmış olsa da, Türkiye’nin, daha önce Haziran 1971’de Nihat Erim hükümetince alınan haşhaş ekimi yasağını 1 Temmuz 1974’den itibaren kaldırması, ABD’de büyük tepkiyle karşılandı. Her ne kadar Türk hükümeti, gerekli kontrol tedbirlerinin alınacağı hususunda ABD’ye teminat vermişse de, daha o zaman Amerikan Kongresi’ndeki eğilim, Türkiye’nin haşhaş ekimini serbest bırakmasına karşılık olarak, silah ambargosu uygulanması yönündeydi.¹²⁰ Aslında, 20 Temmuz’da San Clemente’deki basın toplantısında yaptığı konuşmada ambargodan ilk olarak söz eden bizzat Dışişleri Bakanı Henry Kissinger idi. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kissinger’ın Türkiye’nin birinci harekâtı sırasında sözünü ettiği bu ambargonun hem Türkiye hem de Yunanistan açısından gündeme getirildiğidir. Yine, Türkiye’nin II. Harekâtı sırasında da Beyaz Sarayın bir açıklamasında benzer ifadelerin yer aldığı bilinmektedir. Bu ifadelerin amacının, taraflara baskı yaparak Türkiye ile Yunanistan arasında doğrudan bir çatışmanın çıkmasını önlemek olduğu açıktır. Bir başka deyişle kavram, uygulanabilirliği değil, caydırıcılığı öne çıkartılarak kullanılmaktaydı.¹²¹ Böyle bir eylemin, Kıbrıs sorununun çözümünde etkili bir araç olmayacağı fikrinin yanında, bunun ABD’nin bölgeye ilişkin çıkarlarına, NATO ve Batı Savunmasına vereceği zarar açısından da değerlendirildiği görülmektedir.¹²² Diğer taraftan iç cephede Türk Dışişleri Bakanlığı hala ambargonun ciddiyetinin farkında değildi. Dışişlerinde “Kissinger erteler, Kongre bu derece dar görüşlü olamaz. Zaten biz de bir şey yapar ve bu gidişi engelleriz” tutumu egemendi. Pentagon’un birdenbire Türkiye’ye gönderilecek olan yardım oranını artırarak 40 milyon dolarlık malzeme yollaması bile kimsenin dikkatini çekmedi. Bu çaba, Amerikalıların iyi niyetine verildi. Oysa Pentagon ambargonun gelişini anlamış ve açığı kapatmaya çalışıyordu.¹²³

¹¹⁹. Gönlübol, Kürkçüoğlu, age. s. 589.

¹²⁰. Gönlübol, Kürkçüoğlu, age. s. 589.

¹²¹. Faruk Sönmezoğlu, *Kıbrıs Sorunu Işığında ABD’nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, Der Yayınları 164, İstanbul, 1995, s. 92-93.

¹²². Sönmezoğlu, age. s. 91.

¹²³. Birand, age. s. 68.

Haşhaş ekim yasağının kaldırılmasıyla başlamış olan soğukluğun da etkisiyle Kongrede üyeler Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulanması yönünde girişime başladılar. Bunun için de ABD'nin Türkiye'ye savunma amacıyla verdiği silahları Kıbrıs'ta kullanmış olmasına sebep olarak gösterdiler. Bu arada Kongre'de çıkacak herhangi bir ambargo kararını veto edeceğini ifade etmiş olan Başkan Nixon ise Watergate Skandalı yüzünden istifa etti.¹²⁴ Yerine geçecek olan Henry F başlangıçta veto edeceği tasarıyı sonunda imzalamak zorunda kalacaktı. 41

Bundan sonraki süreçte, Amerikan kamuoyundaki Türk karşıtlığının açığa çıkarak, ABD yönetimi üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğuna, uzun vadeli stratejik önceliklerine dayalı daha gerçekçi bir bakış açısına sahip bulunan yönetimin ise, baskılar karşısında sergilediği direnme çabasına tanık oluyoruz. Bu olay, ABD tarihinde, Kongre ile yürütme organı arasında yaşanan en şiddetli mücadelelerden birini oluşturması bakımından da ilginçtir. Yaşanan mücadelenin aşamaları özetle şöyledir:

- * 01.08.1974: ABD Temsilciler Meclisi'nde, Türkiye'ye yapılan ABD yardımının kesilmesi yönünde karar alındı.¹²⁵
- * 19.09.1974: Amerikan Senatosu, Başkan'dan Türkiye'ye yapılan askeri yardımın derhal kesilmesini isteyen bir önergeyi 27'ye karşı 64 oyla kabul etti.
- * 24.09.1974: Amerikan Temsilciler Meclisi, aynı yöndeki bir tasarıyı 26'ya karşı 374 oyla kabul etti.
- * 14.10.1974: Başkan Ford, Kongre'de kabul edilen tasarıyı veto etti.
- * 16.10.1974: Başkan'ın, Türkiye'ye yapılan askeri yardımı 10 Aralık 1974 tarihinden itibaren durdurmasını öngören yeni bir tasarı Senato ve Temsilciler Meclisi'nde sırasıyla 23'e karşı 45 ve 30'a karşı 287 oyla kabul edildi.
- * 17.10.1974: Başkan Ford, yeni tasarıyı da veto etti.
- * 17.10.1974: Senato ve Temsilciler Meclisi, Başkan'ın Türkiye'ye yapılan askeri yardımı 10 Aralık 1974 tarihinden itibaren, Kıbrıs'ta çözüme

¹²⁴. www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/amerikan_ambargosu, (20.08.2006)

¹²⁵. *20 Temmuz Sıcak Olacak*, <http://www.diplomatikgozlem.com/indexarsiv.asp?kategori=KIBRIS> (20.08.2006)

ulaşılması koşuluna bağlı olarak durdurmasını öngören yeni bir tasarımı kabul etti.

- * 18.10.1974: Başkan Ford, üçüncü kez önüne gelen tasarımı imzalamak zorunda kaldı.¹²⁶

17 Aralık 1974'te Senato'nun ve 18 Aralık 1974'te de Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği 93-559 sayılı kanunla, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye ambargosu uygulanmasına karar verildi. Bu kanuna göre, 5 Şubat 1975'e kadar ateşkes riayet eder ve Kıbrıs'a yeni asker ve Amerikan silahı sevk etmez ise, uygulanmayacak; aksi takdirde tatbik edilecekti. Türkiye'nin buna uyması mümkün olmadığından, silah ambargosu da 5 Şubat 1975'de yürürlüğe girdi.¹²⁷ Ambargo kararının alınmasında etkili olan isimlerden birisi de John Brademas oldu. Yunan asıllı olan Brademas; ambargo lobisinin başını çeken bir kongre üyesiydi.¹²⁸

2.4. AMBARGO DÖNEMİNDE YAŞANANLAR

2.4.1. Genel

Ambargo kararının, Türkiye'de dış politika ve özellikle Amerika ile ilişkiler açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Söz konusu dönem içinde ve sonrasında Türkiye'nin ekonomik ve siyasi hayatında önemli izler bırakan gelişmeler yaşandı. Ekonomik yönden çökme noktasına gelmiş olan Türkiye, siyasi açıdan da en istikrarsız ve buhranlı dönemini geçirdi. Türkiye'de yaşanan bu şok, 70'li yılların sonuna kadar devam etti. Alınan ambargo kararı ile Türkiye Amerikan yönetiminin askeri, siyasi ve ekonomik kısılcısına girdi. 1964 yılında Kıbrıs dolayısıyla Johnson Mektubu ile yaşanan gerilim, yine Kıbrıs kaynaklı olarak bir başka şekil ve boyutta ortaya çıktı. Her ne kadar ABD hükümetinin görünürdeki engelleme çabalarına rağmen, kararın Kongre'ce alınmış olması, 1964'e oranla bunalımı hafifletici bir etkide

¹²⁶. Kaymaz, age. s. 116

¹²⁷. Gönlübol, Kürkçüoğlu, age. s. 589.

¹²⁸. Brademas, 1993-2001 yılları arasında Ulusal Demokrasi Fonu'nun (NED) başkanlığını yaptı. 1983 yılında kurulan NED, ilişkili olduğu benzer nitelikteki kuruluşlar vasıtasıyla ABD'nin, dünyanın yeniden şekillendirilmesi düşüncesi doğrultusunda, Türkiye dahil olmak üzere 92 ülkenin yönetimlerine karşı operasyonlarını devam ettirmektedir. CIA emeklisi Ralph McGehee; CIA'in ülkelerin karıştırılması operasyonlarında kullanılan birçok işlevinin NED'e transfer edildiğini ifade etmektedir. Ayrıntı için bakınız; Mustafa Yıldırım, *Sivil Örümeğin Ağında*, Ulus Dağı Yayınları, 6. Basım, Ankara, 2005, s.24, 120.

bulunduysa da, Türk-Amerikan ilişkileri 10 yıl sonra yeniden bir sarsıntının içine yuvarlanmaktan kurtulamadı.¹²⁹ Ambargo, ABD silahlarının doğrudan olduğu gibi diğer NATO ülkeleri aracılığı ile de olsa, Türkiye'ye aktarımını engelliyordu.¹³⁰ Hatta alımı yapılmış fakat teslimatı yapılmamış olan birtakım askeri malzeme ve silahlar da bu yaptırım kapsamına alınmıştı.

2.4.2. Amerika'nın Müteakip Tutumu

43

Ambargonun uygulanmaya başlanması ile birlikte Yönetim, bir y ambargonun kaldırılması, bu olmazsa en azından hafifletilmesi yönündeki çabalarına devam ederken, diğer yandan da ambargonun Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi yönünde bazı önlemler almaya yöneldi. Başkan Ford, ambargonun yürürlüğe girdiği gün, yani 5 Şubat 1975 tarihinde Kongre'nin dikkatini çekerek kararını gözden geçirmesini istiyordu.¹³¹ Fakat Başkanın bu isteğinin yerine gelmesi bir yana, Türkiye açısından başka olumsuz gelişmeler de yaşanıyordu: Türkiye'ye silah ambargosu koyan Amerika, 19 Haziran 1975'de, Yunanistan'daki rejim dolayısıyla bir süreden beri kesmiş olduğu askeri yardımın tekrar başladığını açıkladı.¹³² Böylece Türkiye ve Yunanistan arasında güç dengesizliğinin oluşmasının da önü açılmış oluyordu.

2.4.3. Dönem İçerisinde Türkiye'nin Tepkileri ve Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Türkiye başından itibaren ambargo çabalarına karşı tepki göstererek, böyle bir durumda "alternatif silah kaynakları" arayacağını ifade etti. 9 Kasım 1974'de İstanbul'da ABD aleyhtarı gösteriler yapılırken, 12 Aralık 1974 tarihinde Brüksel'de yapılan Türkiye-ABD dışişleri bakanları arasındaki görüşmeden de bir sonuç alınamaması üzerine, Türk tarafı giderek sertleşmeye başladı. Nitekim 20 Ocak 1975 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan bir açıklamada, bir ambargo uygulamasının söz konusu olması halinde buna karşı önlemler alınacağı belirtiliyordu. 5 Şubat 1975 tarihinde ambargo kararının yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye, Milli

¹²⁹. Gönübol, Kürkçüoğlu, age. s. 590.

¹³⁰. Sönmezoğlu, age. s. 95.

¹³¹. Sönmezoğlu, age. s. 95.

¹³². www.ulkum.com/berka/olaylar/1975.htm (20.08.2006).

Güvenlik Konseyi ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar yolu ile tepkisini dile getirmekteydi. Tepkiler genel olarak, ikili ilişkiler, ikili anlaşmalar, NATO ile olan ilişkiler çerçevesinde dile getirilmekteydi. Dönemin Başbakanı Sadi Irmak, 4 Şubat 1975 tarihinde yaptığı açıklamada ABD ve NATO ile ilişkileri gözden geçirmekten söz ederken, ikili savunma anlaşması görüşmelerinin de bir anlamı kalmadığını belirtiyor; Dışişleri Bakanı Melih Esenbel de 5 Şubat'ta, bir hafta sonra Kissinger ile yapılması gereken toplantıyı iptal ettiğini açıklıyordu.¹³³ Amerikan silah ambargosuna Türkiye'nin verdiği tepkilerden birisi de 13 Şubat 1975'de Kı 44 Federe Devleti'nin kuruluşu oldu.¹³⁴ Bir başka tepki ise 26 Şubat'ta geldi: Şubat-Mart aylarında yapılacak olan NATO kış tatbikatlarına katılmayacağını açıkladı.¹³⁵

Kongre tarafından ambargo kararı alındığında, Kıbrıs'a müdahaleyi gerçekleştirmiş Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Milli Selamet Partisi (MSP) hükümeti de çözülmekteydi. Başbakan Bülent Ecevit, MSP'yle çeşitli konulardaki anlaşmazlıklardan kurtulmak için, Kıbrıs müdahalesinin sağladığı prestijden yararlanıp erken secime giderek tek başına iktidara gelmeyi umut ediyordu. Ancak muhalefet de erken seçim için gerekli kararı almaya yanaşmıyordu. Yani, ABD'nin silah ambargosu gibi çok önemli bir karar, Türkiye'nin hükümet krizi içinde bulunduğu bir döneme rastlıyordu. 5 Şubat 1975'de ambargo yürürlüğe girdiği sırada, Türkiye'de, Sadi Irmak başkanlığında kurulmuş ve güvenoyu alamadığı halde iş başında bulunan bir hükümet görev yapmaktaydı. Elbette, Türkiye'nin iç siyasi zayıflığı, dışa karşı güçlü olmasını da engelliyordu.¹³⁶

Aynı yıl içinde hükümet kurma görevini alan Demirel, 30 Mayıs günü Brüksel'de, Başkan Ford'a “ NATO'nun gereğinden söz ediyorsunuz. Güçlü bir NATO için güçlü bir Türkiye gereklidir. Ambargo koyarak hangi amaca hizmet ediyorsunuz? Türkiye ile Amerika arasında bir sorun varsa, gelin çözelim. Ama yok. O zaman ambargo gibi düşmanca bir hareketi neyle izah edebilirsiniz? ” diyerek olayı mantıkla çözmeye çalışıyordu.¹³⁷ Demirel konuşmasına devam ederek; “Bu tutumu nasıl

¹³³. Sönmezoğlu, age. s. 99-100.

¹³⁴. SAÜ, AİİT Ders Notları.

¹³⁵. Sönmezoğlu, age. s. 99-100.

¹³⁶. Gönlübol, Kürkçüoğlu, age. s. 590.

¹³⁷. Birand, age. s. 99.

anlatabilirsiniz? Sokaktaki Türk vatandaşı, Amerika'nın bizi cezalandırmasına müstahak olmak için ne yaptık? Dostluktan başka ne kötülük ettik, ne zarar verdik, dese ne cevap bulacaksınız? ” diyerek cümlesini tamamladı. Demirel'in söylediklerini Ford büyük bir dikkatle dinledi ve hepsini kabul etti, cevabı; “Tamamen haklısınız. Ambargo olayı, Amerikan tarihinin en büyük hatalarından biridir. Ama konmuştur. Biz de karşıyız, kaldırmaya çalışıyoruz. Bunu yapan da, kaldırması gereken de Kongre'dir” şeklinde oldu. Özellikle Kissinger, 40 dakikalık bu konuşmada, ısrarla, “Atabileceğiniz adımı bugün atın, sonra geç olur” dedi. Türkiye'nin başka bir ilişki kurabileceğine inanıyor, ama hiçbir zaman Sovyetlere gidemeyeceğini biliyor. 45

Daha sonra 25 Temmuz 1975'te Türkiye ABD'ye verdiği bir nota ile 1969 tarihli Türkiye-ABD Savunma İşbirliği Antlaşması'nı (Defence Cooperation Agreement) askıya aldığını ve ülkedeki bütün Amerikan üs ve tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve gözetimi altına girdiğini açıkladı.¹³⁹ “Bizde üs yok, tesis var ” diyen Demirel, görünüşte aynı temayı sürdürüyordu. Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması da hukuki geçerliliğini böylece yitirdi ve üslerden Amerikan bayrağı indirilip, Türk bayrağı çekildi. Sadece İncirlik gibi NATO üsleri bu kararın dışında tutulmuştu. İncirlik'in kapatılmamasının nedeni de, nükleer başlıklı silahları kullanacak olan NATO uçaklarının burada bulunmalarıydı. NATO'dan pratikte çıkmakla, İncirlik'i kapatmak aynı sayılacaktı. Türkiye'nin NATO'dan ayrılmak gibi bir yaklaşımı yoktu. Tam tersine, tatilde bulunan NATO Konseyi'ni olağan üstü toplantıya çağırdı. 29 Temmuz günü, daimi delege Büyükelçi Orhan Eralp bir günlüğüne Brüksel'e gidip sert bir konuşma yaptı.¹⁴⁰ Demirel hükümeti, İsrail'in ABD silahlarını istediği gibi kullanırken ülkesinin bu türden bir muameleyle karşılaşmasının çifte standart uygulaması olarak görmesine rağmen, yine de üs/tesisleri tamamen kapatıp personelin ülkeyi terk etmesini istemeyerek de belirli ölçüde açık kapı bırakıyor, Türkiye'nin bu tutumu da ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından takdirle karşılanıyordu.¹⁴¹

Türkiye'deki üs/tesislerin faaliyetlerinin durdurulmasının ABD açısından bazı sorunlar yarattığı görülmekteydi. Başkan Ford 2 Ağustos 1975 tarihinde yaptığı bir açıklamada, Türkiye'nin faaliyetlerini durdurduğu üslerin ikamesinin mümkün fakat

¹³⁸. Birand, age. s. 100.

¹³⁹. [www.ansiklopedi.turkcebilgi.com\(20.08.2006\)](http://www.ansiklopedi.turkcebilgi.com(20.08.2006))

¹⁴⁰. Birand, age. s. 135-136.

¹⁴¹. Sönmezoğlu, age. s. 100-101.

oldukça pahalı olduğunu söylüyordu. Kapatılanlar arasında ABD'yi en fazla endişelendiren Sinop'tu.¹⁴² Türkiye'deki bu üslerin tamamının, ABD'nin Sovyetler Birliği ile ilgili olarak topladığı istihbaratın yaklaşık % 30'unu sağladıkları bilinmekteydi.¹⁴³

ABD'nin 5 Şubat 1975'te yürürlüğe koyduğu silah ambargosu kararına Türkiye'nin tepkileri bunlarla sınırlı kalmadı. Bu dönem, Türk dış politikasında genel uluslar arası ortamdaki yumuşama ve blok üyesi ülkelerin kendi ulusal politikalarıyla izleyebilme esnekliğine kavuşmalarının da etkisiyle, fakat özellikle ABD ambargosu Türkiye'de yarattığı "II. Johnson Mektubu"nun etkisi ve bunun doğurduğu küskünlük ve kızgınlığın bir sonucu olarak, önemli yeni yönelimlere sahne oldu. Gerçektende Türk kamuoyu, ABD ambargosunun gerekçesi olarak öne sürülen, "Türkiye'nin ABD kanunları ile belirlenmiş olan ilişki zeminine aykırı davranması", "ABD'deki kuvvetler ayrılığı prensibi neticesinde Yönetim'in daha fazla bir şey yapamaması" gibi gerekçelerin hiçbirisini yeterince inandırıcı bulmadı. Mademki NATO ABD açısından önemliydi, o halde ABD hiçbir gerekçe ile bu örgüte en büyük katkılardan birini gerçekleştiren Türkiye'nin askeri gücünün gelişmesini engelleyecek bir eyleme yönelemezdi, yönelmemeliydi. Eğer ABD görevini yerine getirmezse, Türkiye de bölgesindeki tehdit algılamasını ona göre yeniden belirler, bir başka deyişle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerine yeni bir şekil, yeni bir yön verirdi.¹⁴⁴

Türkiye'nin bu kararlı tutumu Amerikan Temsilciler Meclisi'ni yumuşattı. Meclis ambargo tarihinden önce anlaşması yapılmış ve parası Türkiye tarafından ödenmiş askerî malzemenin sevkine izin verdi. Bundan da anlaşıldığı gibi ambargo sadece silah yardımını değil, parası verilmiş silahların teslimini de içermekteydi.¹⁴⁵ Fakat aynı zaman da, Başkan'dan da her 60 günde bir, Kongre'ye Kıbrıs meselesi hakkında rapor vermesini istedi.¹⁴⁶

Ecevit, 11 Mayıs'ta Batı'ya yaptığı ilk dış gezisinin ilk durağı olarak Almanya'yı seçti. Bunun nedeni, Bonn'un Türkiye'ye olan özel tutumuydu. Alman

¹⁴² Sönmezoğlu, age. s. 102.

¹⁴³ Sönmezoğlu, age. s. 123.

¹⁴⁴ Sönmezoğlu, age. s. 103.

¹⁴⁵ SAÜ, AİİT Ders Notları.

¹⁴⁶ Gönübol, Kürkcüoğlu, age. s. 591.

Birinci TV kanalındaki özel görüşmesinde spikerin sorularına; “NATO’yu terk etmeye niyetli değiliz. Yeter ki zorlanmayalım. Ancak ambargo sürerse, Türkiye için yeni bir savunma kavramı yaratmak zorunda kalacağız. Değişen dünya koşulları karşısında tek kaynağa sıkıca bağlanmamızın zararlarını gördük. Ambargonun sürmesinin politik etkileri olacaktır tabii. Ancak (bölgedeki yumuşama-denge) sorumluluğumuzu bilerek hareket edeceğiz.” şeklinde cevap verdi. Ecevit, “Türkiye’nin NATO’dan ayrılacağı” şantajını kullanmayacağını, bölgede kurulmuş olan dengeyi bozmayacağını, ama hem yeni bir savunma kavramı oluşturacağını, hem de NATO’ya olan katkının bu 47 ayarlanacağını söylüyordu.¹⁴⁷ İngiliz basını başta olmak üzere, tüm Doğu-Bat Ecevit’in yaklaşımına yer vermeye başladılar. Türkiye bir anda ön plana çıktı. Diğer tarafta, 17 Mayıs tarihinde, yeni Türk Genelkurmay Başkanı Evren’in NATO Askeri Komite toplantıları ve ikili görüşmeleri sırasında Brüksel’de “ambargo sürer ve Müttefikler beklediğimiz desteği vermemekte direnirlerse, ordumun NATO’ya katkısı ister istemez azalacaktır,” şeklindeki söylemi kaygıları biraz daha arttırdı.¹⁴⁸

26 Temmuz’da gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerini görüşmek üzere NATO Konseyi acele toplantıya çağrılırken, Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) Savunma Bakanı Osman Örek’te, Türk tarafındaki ABD üslerinin kapatılacağını açıkladı. Üç gün sonra Genelkurmay Başkanlığı, İncirlik dışındaki ABD üslerinin devralındığını bildirdi ve Kıbrıs Türk Federe Devleti ABD’ye ait üç haber alma tesisini kapattı.¹⁴⁹ Yine bu dönemde, Türk toplumunda, Soğuk Savaş’ın etkili olduğu yıllar boyunca pek tartışılmayan, belirgin bir biçimde ilk defa 1964 Kıbrıs krizi sırasında gündeme gelen “Türkiye’nin batı ittifakı ile olan ilişkileri” konusu yoğun bir biçimde sorgulandı ve bazı alternatifler tartışıldı. Bu alternatifler arasında, Almanya ile daha yakın bir iş birliği, üçüncü dünyacılık, İsveç / Finlandiya türü bir tarafsızlığa yönelme, Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile yakınlaşmadan söz ediliyordu.¹⁵⁰

1975 yılının Şubat’ı ile Ekim’i arasında kesin bir silah ambargosu uygulandı. Türkiye bu dönemde, parasını ödediği Fantom uçaklarını teslim alamıyor, periyodik bakım ve onarım maksadıyla anlaşma gereği Amerika’ya gönderdiği C-130 uçaklarını

¹⁴⁷. Birand, age. s. 300.

¹⁴⁸. Birand, age. s. 305.

¹⁴⁹. www.diplomatikgozlem.com.

¹⁵⁰. Sönmezoğlu, age. s. 104

da geriye alamadığı gibi, üstelik bir de bunlara hangarda saklama ücreti ödüyordu. Türkiye yaklaşık 6 milyar dolarlık Amerikan silahıyla donatılmış ordusuna yedek parça sağlayamamaktaydı. Zaten uçaklarının büyük bir bölümünün yedek parçası sadece Amerika'da bulunabildiğinden, bunları Avrupa'dan edinmemesinin yanı sıra, kıtada yapılan tüm Amerikan silahları ve yedek parçalarına da bu ambargo uygulanıyordu. Amerikan patentli hiçbir silah, hiçbir yedek parça hiçbir cephe Türkiye'ye giremiyordu. Washington'u izleyen Almanya ve İngiltere de tüm yardımları kesti. Ordunun elindeki modası geçmeye başlayan silahların çürümesi, Türkiye'nin savunmasının çökmesiydi. İşte bu çökmenin ortaya çıkmasını istemeyen ambargoyu araladı. Ancak aralarken de Türkiye'yi de en zayıf noktasından yakaladı: Dövizsizlik!¹⁵¹

Türkiye'nin sert tepkisi ve ABD yönetiminin yoğun girişimleri sonucunda Senato, 31 Temmuz 1975'de ambargonun kısmen kaldırılmasını öngören bir tasarıyı 46'ya karşı 47 oyla kabul etti.¹⁵² Bu sıralarda ambargo nedeniyle farklı arayışlara yönelmiş olan Türkiye'nin Libya'dan aldığı yedi adet F-5 tipi savaş uçağı, 12 Eylül 1975'de Türkiye'ye getirildi.¹⁵³

2 Ekim 1975'de, daha önce Senato'dan geçmiş olan tasarı Temsilciler Meclisi tarafından da 176'ya karşı 237 oyla kabul edildi. 4 Ekim 1975'de ise Başkan Ford tasarıyı imzaladı.¹⁵⁴ Böylece ambargonun başlangıcından sekiz ay kadar sonra alınan bu kararlar doğrultusunda, daha önceden parasını ödemiş olduğu silahlar Türkiye'ye verilecekti, ancak bunların Kıbrıs'ta kullanılmaması, ayrıca haşhaş ekimi yasağının sürmesi şartları karara bağlandı.¹⁵⁵

2.5. AMBARGONUN KALDIRILMASI SÜRECİ VE TÜRKİYE DEKİ SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1976 başından itibaren, hava biraz yumuşamaya başladı. Türkiye, Şubat 1976'da Kıbrıs'tan 2000 kişilik bir kuvveti çekeceğini açıkladığı gibi, BM gözetiminde olmak

¹⁵¹. Birand, age. s. 171.

¹⁵². Kaymaz, age. s. 116-117.

¹⁵³. www.diplomatikgozlem.com.

¹⁵⁴. Kaymaz, age. s. 116- 117.

¹⁵⁵. www.diplomatikgozlem.com.

üzere toplumlararası görüşmeler de yeniden başladı. Bu ortam içinde, Türkiye-ABD arasında üsler konusunda girişilen müzakereler de olumlu sonuçlandı ve 26 Mart 1976'da yeni bir Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi, ambargonun kalkmasına ve Kongrenin onayına bağlanmıştı. Ayrıca bu antlaşma gereğince, ABD Türkiye'ye 4 yıllık bir dönem için 1 milyar dolar yardım yapacak, bunun 200 milyonluk kısmı da hibe şeklinde olacaktı. Türk 49 yardım miktarını az buldu. Hükümet, söz konusu miktar dört yıl için olduğu ve her yıl içinde belirli bir ölçüde değer kaybettiğinden, yardımın arttırılması gerektiği görüşündeydi.¹⁵⁶

Türkiye'de Bülent Ecevit'in 5 Ocak 1978'de Başbakan olması üzerine Carter, ambargonun kaldırılması için ciddi bir biçimde harekete geçti. Kıbrıs sorununun kısa bir süre içerisinde halledilemeyeceğini anlayan Carter, ambargonun, Kıbrıs sorununun çözümüne olumlu bir katkıda bulunmadığına işaretlerle, Kongre'nin, ambargoyu kaldırmamasını açıkça eleştirmeye başladı.¹⁵⁷ Türkiye'de ise, Ecevit'in liderliğindeki Türk dış politikası ABD ve Batı ülkeleri dışında bazı arayışlara yöneldi. Başbakan ambargonun devam etmesi halinde Türkiye'nin NATO'dan çıkabileceğinden söz etmeye başladı ve bu yönelimleriyle ABD'yi oldukça endişelendirdi. Başbakan Ecevit ayrıca ABD'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların çözümüne karışmamasını, herhangi bir müdahalede bulunmamasını istedi.¹⁵⁸

Bu yıllardaki Türk dış politikasında gözlenen yeni gelişmelerden birisi de Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleriyle, genel olarak da İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesiydi. Mademki ABD her durumda Türkiye'nin yanında olamayabilecekti ve mademki ABD Türkiye'nin ulusal gücüne büyük ölçüde zarar veren bir ambargoyu sürdürüyordu, Türkiye de kendi üzerindeki rakip ülke baskılarını azaltmak için doğrudan bu rakip ülkeler ile yakınlaşmaya yönelebilir, kısacası Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirebilirdi. Aslında 1964 Kıbrıs krizi sonrasında başlayan Türk-Sovyet yakınlaşması, 1975 Ambargosu sonrasında daha da süratle gelişti. Sovyetler Birliği, özellikle Akdeniz'deki askeri varlığını süratle güçlendirdiği bu yıllarda, Türkiye ile olan ilişkilerine oldukça önem veriyordu. Sovyet diplomatlarına

¹⁵⁶ Gönübol, Kürkçüoğlu, age. s. 591.

¹⁵⁷ Sönmezoğlu, age. s. 111.

¹⁵⁸ Sönmezoğlu, age. s. 112.

göre, ülkeleri için tarafsız bir Türkiye komünist yanlısı bir Yunanistan'dan daha önemli idi. 1960'ların sonlarından itibaren, çeşitli nedenlerle Türkiye'deki ABD askeri varlığında ortaya çıkan nispi azalma da bu yöndeki gelişmelere katkıda bulunuyordu. Aralık 1975 tarihinde Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksî Kosigin'in Ankara ziyareti, 1977'de Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Moskova ziyaretinden sonra Başbakan Bülent Ecevit'in Haziran 1978'deki Moskova ziyarati, 50 yakınlaşmanın göstergeleriydiler.

Bu süreç aynı zamanda, taraflar arasında 1975'te bir "İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği İlkelerine Dayalı Siyasal Belgesi"nin hazırlanmasına ve 1978'de imzalanmasına kadar uzanıyordu. Ekonomik bir boyutu da olan bu yakınlaşmanın ABD'nin de dikkatle izlediği sonuçları arasında, 1973'teki Arap – İsrail savaşı sırasında İsrail'e yardım eden ABD uçaklarının İncirlik üssünü kullanmaları konusunda kolaylık göstermeyen Türkiye'nin, Suriye ve Mısır'a mühimmat götüren Sovyetler Birliği gemi ve uçaklarının ve de Montreux'ye göre Boğazlar'dan geçmesi bir hayli tartışmalı olan Kiev uçak gemisinin geçişine izin vermesi de yer almaktadır. İslam ülkeleri ile ilişkiler kapsamında da İslam Konferansı Örgütü içerisinde aktif bir biçimde yer almaya başlayan Türkiye, 1976 yılında bu örgütün Dışişleri Bakanları toplantısının İstanbul'da yapılmasını sağlıyor ve yine aynı yıl Filistin Kurtuluş Örgütü'nü resmen tanıyordu. Buna paralel olarak da İsrail ile olan ilişkilerde 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında ortaya çıkan soğukluk daha da belirginleşiyordu.¹⁵⁹

Aynı dönemlerde Amerikan yönetimi konuya ilişkin çabalarından vazgeçmedi. Çünkü ambargonun kalkması ile Türkiye'nin ABD'ye karşı izlemekte olduğu "soğuk politikanın" değişeceğini, faaliyetleri durdurulmuş olan üs/tesislerin yeniden açılacağını umuyordu. 31 Mayıs 1978 tarihindeki bir NATO toplantısında dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit ile görüşen Carter, 14 Haziran'da yaptığı bir basın toplantısında Türkiye'ye uygulanmakta olan ambargonun kaldırılması çağrısını yeniliyor ve ambargonun, ABD'nin Kıbrıs sorununu çözmek açısından sahip olabileceği hareket yeteneğini ortadan kaldırdığına işaret ediyordu.¹⁶⁰

¹⁵⁹. Sönmezoğlu, age. s. 105-107.

¹⁶⁰. Sönmezoğlu, age. s. 113.

Türk tarafında da üslerin açılması konusunda yumuşama belirtileri görülmeye başlandı. Bu kapsamda 2 Ekim günü Milli Güvenlik Kurulu, T.C. Hükümeti'ne 1975'de kapatılan dört üssün (Diyarbakır dinleme ve radar, Kargaburun yönlendirme ve izleme, Sinop gözetleme ve izleme, Belbaşı yayın ve aktarma üsleri) açılmasını önerdi.¹⁶¹ 17 Ekim günü ise, Amerika, Türkiye'ye ilk silah sevkine başlıyordu.¹⁶¹

51

ABD silah ambargosu, Türkiye'de milli silah sanayinin kurulması yolundaki çalışmaları da hızlandırdı. 1978'den itibaren iş başında olan CHP ağırlıklı hükümet döneminde, "Milli Savunma Konsepti" adı altında yeni düşüncelerin de ortaya çıktığı görülmüyordu. Yine aynı hükümet döneminde, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı tehdit oluşturmadığı düşüncesiyle, bu ülkeyle bir yakınlaşmaya yönelinmekteydi. Nitekim Başbakan Ecevit'in SSCB'yi ziyareti sırasında, 23 Haziran 1978'de bu ülkeyle bir siyasi belge imzalandı. Aslında bu siyasi belge, 17 Nisan 1972'de yayımlanan Türk-Sovyet "İyi Komşuluk Deklarasyonu"ndan pek farklı olmayıp iki ülke arasındaki ilişkileri, 1975 Helsinki Nihai Senedi'ne dayandırmaktaydı. Fakat bu kararıyla bile NATO çevrelerinde kaygı uyandırmıştı. Bir yandan bu adımın,¹⁶² diğer taraftan Temmuz 1978'de KTFD Başkanı Rauf Denктаş'ın Maraş bölgesine 35.000 Rum göçmenin kabul edileceğini açıklamasıyla yumuşayan hava ve Başkan Jimmy Carter'in girişimleri sonucu ambargo 26 Eylül 1978'de kaldırıldı.¹⁶³ Fakat ambargonun kaldırılması, Amerika ile olan ilişkilerde geçmişte de var olan güvensizlik ortamını ortadan kaldırmadı. Bu tarihlerde NATO Başkomutanı Orgeneral Haig'in bir dergiye verdiği demeçte; "TSK'nın NATO savunmasının önemli bir parçası olduğu, ambargonun bu kuvvetlerin sağlayacağı potansiyel savaş gücüne yansıdığı, ambargo sonunda TSK'nın etkinlik ve yeteneklerinde büyük bir düşüş görüldüğü" ifadeleri yer aldı.¹⁶⁴ Bundan yaklaşık bir yıl önce, 1977'de ABD'li bir müsteşar ise Türk Ordusunu daha ilginç ifadelerle tasvir ediyordu: "Türkiye hiçbir zaman askeri teçizatını kaynaklarıyla dengeli hale getirememiştir. Türkiye, kuvvet yapısını ayakta tutacak sayıda teçizata sahip değildir. Sonra Türkiye'nin askeri teçizatının çoğu savaş performansı hakkında şüphe yaratacak kadar eskidir. Bunlar o kadar çeşitlidir ki, yedek parça ve lojistik yönünden büyük sorunlar yaratırlar."¹⁶⁵ Bu kapsam ve nitelikteki

¹⁶¹. Birand, age. s. 369.

¹⁶². Sönmezoğlu, age. s. 107.

¹⁶³. www.ansiklopedi.turkcebilgi.com

¹⁶⁴. Değer, age. s.118.

¹⁶⁵. Değer, age. s.122.

değerlendirmelerin nedeni, uygulama süresi yaklaşık üç yıl olan ambargo olamazdı. Ambargonun olumsuz etkilerinin olduğu tabii ki inkâr edilemez. Ancak ABD Türkiye'yi 30 yıldan beri donatıyordu. Demek ki Türkiye 30 yıldan beri kandırılıyordu. Bunun karşılığında Türkiye ABD'nin (NATO'nun) kendisine yüklemiş olduğu görevleri yerine getirecekti. 30 yıl boyunca ABD'den paralı-parasız alınmış olan her türlü savunma sanayi ürünü sadece ABD'nin kendi çıkarlarına hizmet etti. Türk-Yunan gerginliğinin her dönemde devamlı sıcak tutulması ve Amerika'ı 52 ağızlarının bu kapsamda sarf ettikleri cümleler, ilerleyen yıllarda da Türkiye bir silah pazarı olmasını sağladı. Bu pazarın ABD'ye yıllık getirisi zaman zaman 10 milyar doları buldu. Pazarın bu karlılık özelliği, milli savunma sanayi şirketlerinin kurulması yönündeki çabaların önünde engelleyici bir faktörü oldu. Türkiye ayrıca ambargodan sonra alınan kredilerin sadece faizini ödemek için bile yeni krediler almak zorunda kaldı ve ödemeler içinde boğuldu.

ABD Başkanı Wilson'un Sevr Antlaşmasının mimarlarından olması ile başlayan bu güvensizlik; 1964 Johnson mektubu ve 1974 silah ambargosu ile artmış, Muavenet zırlımızın ABD gemisinden yanlışlıkla açılan ateş sonucu batırılması ile doruğa çıkmıştı. Buna, ileriki yıllarda Amerika'nın Körfez Savaşı sonrasında takınacağı tavır eklenecekti.¹⁶⁶ Ayrıca Türkiye, yaklaşık üç yıl süreyle yaptırımlarına maruz kaldığı ambargonun kısıkcından kurtulmakla birlikte, geçmişten bu yana uygulanan tutarsız ve yanlış ekonomik politikaların faturasını ödeyebilmek için IMF kısıkına yakalanacaktı. İlerleyen yıllarda Türkiye, IMF kontrolünde ekonomik politikalar uygulayarak IMF'nin birlikte çalıştığı ve başarısız olduğu ülkeler listesine adını yazdırmak üzere sıraya girdi.

Bu ve benzeri gelişmeler sonucunda Türkiye'de Amerikan karşıtı bir kamuoyu oluşacaktı. Kıbrıs'ın önemini bilen ve ondan vazgeçemeyeceğini anlayan ABD ise, gerek Türk kamuoyunun ve Rumların, gerekse Kıbrıs ile doğrudan ya da dolaylı ilgisi olan devletlerin tepkilerini bertaraf etmek için, Kıbrıs meselesini BM vasıtasıyla yürütmeyi tercih edecekti. Türkiye'ye uygulanan ambargo ile yakından ilgilenen ve bu uygulamanın kaldırılması sürecini yakından takip eden SSCB açısından ise durum farklıydı. SSCB ambargonun kaldırılmasına hiç sevinmedi. Zira 60'lı yıllarda başlayan

¹⁶⁶. Ziya Öniş, *Yeni Yüzyılın Başında Türkiye Ekonomisi*, www.pehlivanoglu.gen.tr/dokumanlaramerikan Politikasi htm.htm(25.09.2006)

ve ambargo uygulanan dönemlerde de gelişerek devam eden ikili ilişkilerin eski haline dönmesi olasılığı artacaktı. Bu nedenle SSCB, ambargonun kaldırılmasına da sert tepki gösterdi. Moskova, ambargonun kaldırılarak Türkiye'ye silah verilmesini, barış için bir tehlike, Doğu Akdeniz ve Ege'de dengesizliğin kurulması olarak görüyordu.¹⁶⁷

2.6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.6.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İlişkiler

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında iki ülke ilişkileri bakımından bu yeni ortamın getirdiği yeniliklere paralel olarak, Türk-Amerikan ilişkileri de farklılaşarak yapısal bir değişikliğe uğradı. Soğuk savaş sonrası dönemde, barış ve refah dolu yeni bir dünya düzenini öngören değerlendirmelerin fazla iyimser olduğu görüldü. Süper güçler arasında geniş kapsamlı bir nükleer savaş çıkma tehdidi azalmakla birlikte, yeni ve potansiyel olarak daha tehlikeli sorunlar ortaya çıktı. Bunların arasında, Balkanlarda ve Kafkaslarda meydana gelen ve tüm bölgeyi etkileyen etnik yayılcılığa bağlı çatışmalar ile terörizm, din fanatizmi, gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, küresel kirlilik, ırk ayrımı, yabancı düşmanlığı sayılabilir.¹⁶⁸

Bu dönemde Türkiye, Amerika ve Yunanistan üçgeninde, Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerinde Türkiye lehine aşağıdaki nedenlerden ötürü daha olumlu gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. Bunda ABD'nin Türkiye'yi daha stratejik olarak değerlendirmesinin rol oynadığı söylenebilir.

Bu değerlendirmeler:

- * Daha geniş coğrafi alana sahip olması,

¹⁶⁷. Gönübol, Kürkçüoğlu, age. s. 593.

¹⁶⁸. www.mfa.gov.tr.

- * Daha büyük ekonomik potansiyele sahip olması,
- * Orta Asya ve Orta Doğu'yla bulunmaz değerdeki bağlantıları,
- * ABD'nin Irak'a yönelik devam eden ilgisi,
- * Hazar petrolünün ve gazının dünya piyasalarına Türkiye yoluyla çıkma olasılığı,
- * Rusya'nın geleceğindeki Türk faktörü şeklindedir.¹⁶⁹

Nitekim 1988'de başkan seçilen George H. Bush, Türk-Amerikan ilişkil gelişmesine çok önem verdi. Başkan Bush'un döneminde meydana gelen Irak savaşında (1991) Türkiye Amerika'ya büyük destek oldu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başkan Bush, Türk Amerikan ilişkilerini geliştirmeye özen gösterdiler ve geçmişte meydana gelen yaraları sarmaya gayret ettiler. Bush ve Özal, birbirlerini karşılıklı ziyaret ederek bu dostluğu daha da ileriye götürmeye çalıştılar.¹⁷⁰ Aynı yıl "Geliştirilmiş Ortaklık" adlı yeni bir kavram ortaya atılarak ilişkilerin çeşitlendirilmesi hedeflendi ve daha gerçekçi bir zeminde yürütülmesi amaçlandı.¹⁷¹ 1993 tarihinde ise Kongre'nin NATO'ya yönelik tehdidin kalkması gerekçesiyle tüm hibelerin kaldırılması ve askeri yardımların kredi şekline dönüşmesi, (piyasa faizleri %10–14 iken bu kredilerin faizi % 5 olarak kabul edildi) yönünde kararı çıktı. ABD bu dönemde ekonomik yardımları, bölgesel sorun ve çatışmaların önlenmesi, Doğu Avrupa ve Rusya'nın demokrasi ve liberal ekonomiye geçmelerine katkı amaçlı kullanmayı öngörüyordu. İsrail ve Mısır'a yapılan yardım miktarı değişmezken Türkiye ve Yunanistan yardımı gereksinim duymayan ülkeler kategorisine sokuluyordu.¹⁷²

Türkiye-ABD ilişkileri, özellikle 1995'ten sonra yeni bir boyut kazandı ve "stratejik ortaklık" seviyesine çıkarıldı. 1997 yılında, zamanın Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Başbakanı Mesut Yılmaz'ın Washington'a gerçekleştirdikleri resmi ziyaretlerin ardından ilişkiler beş ana başlık altında değerlendirilmeye başlandı. "Beş Bölümlü Gündem" ismini taşıyan yeni değerlendirme, enerji, ekonomi ve ticaret, bölgesel işbirliği, Kıbrıs ve savunma-güvenlik alanlarında işbirliği konularını içermekteydi.¹⁷³

¹⁶⁹. James Wilkinson, (2000), *Amerika, Türkiye ve Yunanistan – Üç Kişi Kalabalıktı*, www.pehlivanoglu.gen.tr. dokumanlar, amerikanpolitikasi.htm.htm, (20.08.2006)

¹⁷⁰. Sözüöz, agm.

¹⁷¹. www.mfa.gov.tr.

¹⁷². Dalay Uğur, agm.

¹⁷³. Beriş, Gürkan, age. s. 3.

Bu dönemdeki ilişkilere yardımlar açısından baktığımızda ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. 1980’li yıllardan 2000 yılına kadar olan dönemde yapılan yardım miktarı yıllara göre örnekleme olarak incelendiğinde, aynı dönemlerde Türkiye’nin askeri harcamaları ile ters oranda olduğunu görmek mümkündür.

Buna göre:

- * 1983 yardım toplamı 700 milyon dolar, 55
- * 1991 yardım toplamı 850 milyon dolar,
- * 1997 yardım toplamı 197 milyon dolar seviyesinde oldu.

Bu rakamlara krediler de dâhildir.¹⁷⁴ Yine bu dönemde askeri yardımlar ise Pentagon’un Dış Askeri Finansman programı kapsamına alınarak, Türkiye’nin aldığı yardım önemsiz bir hale gelirken, silah alımları büyük artış gösterdi. 1999 yılından itibaren de krediler Kongre tarafından tümüyle kesildi ve piyasa faizleri oranında kredilendirilerek askeri malzeme alımına, belirli dönemlerde de gizli ambargo biçimine dönüştürüldü.¹⁷⁵

1964’te, Amerika’nın Sovyetlere karşı vermiş olduğu garantinin, Kıbrıs politikalarıyla birebir bağlantılı olduğunu bildiren “Johnson Mektubu” deneyimi ve 1974’te Ada’ da meydana gelen olaylar dolayısıyla uygulanan silah ambargosu Türk algılamalarında kalıcı bir etki bıraktı. Amerikan firkateynleri, ATAK helikopterleri ve diğer gelişmiş silahlarının satışı dolayısıyla Türkiye’deki insan hakları ihlalleri ve Ege’de bir silahlanma yarışının başlatılma korkusu, son yıllarda Kongre’de yeniden tartışma konusu yapıldı. 1990’ların ortalarında bu mesele dolayısıyla karşılıklı tansiyon iyice arttı ve Türkiye’de birçok kimse, ülkenin de facto bir silah ambargosu ile karşı karşıya olduğuna inanmaya başladı. Washington’un birlikte yürüttüğü destekleyici ve cezalandırıcı politikalar, Ankara’nın bir müttefik mi yoksa bir hasım mı kabul edildiği sorularının sorulmasına sebep oldu.¹⁷⁶ Öyle ki, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 1991 Körfez Savaşının ardından Türkiye, Batıyla olan ilişkilerini yeniden değerlendirmek ve

¹⁷⁴. Alan Makovsky , *ABD’nin Türkiye Politikası – Gelişme ve Sorunla*, www.pehlivanoglu.gen.tr dokumanlar/amerikanpolitikasi.htm(25.09.2006)

¹⁷⁵. Dalay Uğur, agm.

¹⁷⁶. F.Stephen Larrabee - Ian O.Lesser, *Türk Dış Politikası - Belirsizlik Döneminde*, Çeviren: Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, Yayın Nu:564, İstanbul, 2004, s. 219-220.

Orta Doğu'daki rolünü tekrar tanımlamak durumunda kaldı. Bu dönemde Anadolu'nun stratejik öneminin azaldığını düşününler olsa da Türkiye, ABD'nin eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını takviye etme projesinde önemli ve kritik bir rol oynadı. Soğuk Savaş'ı sona erdiren 1990'lı yıllar Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine dönük ilgisizlik politikasını terk ederek yeni inisiyatifler aldığı ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini artırmaya başladığı yıllar oldu. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ABD ile olan köklü ilişkilerine rağmen, konjonktürel meselelerle birlikte ülkeyle fikir ayrılığına düştüğü ve özellikle bölgesel menfaatleri söz konusu olduğunda bağımsız hareket etmeyi tercih ettiği görülmektedir. Amerikan Uluslararası Araştırmalar Bölümü'nün 2002'de hazırladığı "Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty" adlı kitapta, Türkiye'nin giderek daha iddialı ve bağımsız hareket eder hale geldiği ve bu durumun Türkiye'yi ABD için daha zor ve güvenilmez bir müttefik hâline getirdiği ifade edilmektedir.¹⁷⁷

56

Türkiye'nin, Ortadoğu ve Asya'da üstlenebileceği rolü iyi değerlendiren Amerika, II. Körfez Harekâtında olduğu gibi, zaman zaman Türkiye üzerindeki inisiyatifini kaybetmekle birlikte, Türkiye üzerinde, Dünya Bankası ve IMF'deki etkinliğini kullanarak, silah satışları ve diplomatik destekle etkinlik kurmaya devam etmektedir.¹⁷⁸ Başkan Bill Clinton döneminde ise Amerika ile olan ilişkiler iyi bir şekilde devam etti. Bu kapsamda, Amerikan Hükümeti IMF kredilerinin Türkiye'ye uygun şartlarda verilmesinde önemli bir rol oynadı. Başkan Clinton 17 Ağustos 1999 depreminden sonra Türkiye'yi resmi olarak ziyaret eden 3'üncü Amerikan Başkanı oldu ve TBMM'de konuşma yapan ilk Amerikan Başkanı sıfatını aldı.¹⁷⁹

1999 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in NATO zirvesi çerçevesinde ve dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ikili çerçevede Amerika'ya yaptıkları ziyaretler ile ABD Başkanı Bill Clinton'ın Kasım ayında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine ve derinleştirilmesine olanak sağladı. Bu ziyaretler, Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya kadar uzanan bölgelerdeki geniş çaplı örtüşen çıkarlarda çok boyutlu ve çok yönlü bir stratejik

¹⁷⁷. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi Harp Akademileri Basım Evi Yıl 2 Sayı 3, İstanbul, 2006. s. 129.

¹⁷⁸. Makovsky, agm.

¹⁷⁹. Sözüöz, agm.

işbirliği anlamına gelen "stratejik ortaklık" kavramını sağlamlaştırdı. Türkiye ve ABD, köklü ve önemli bir ortaklığı paylaşan NATO müttefiki iki ülke olarak halen günümüzde, terörizm, köktendincilik, ırk ayrımcılığı, uyuşturucu ve yoksullukla mücadele konularında yakın işbirliği yapmakta, ayrıca, insan hakları, basın özgürlüğü ve serbest ticaretin geliştirilmesi gibi uluslararası konularda birlikte hareket etmektedirler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bölgesel yeni sorunlar ve etnik çatışmalar iki ülke arasındaki işbirliğinin daha çeşitlenmesi sonucunu doğurdu. Dünya barışını ve güvenliğini tehdit eden Körfez Savaşı, Bosna- 57 Kosova sorunları karşısında ve daha sonra 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırıların ertesinde terörizme karşı uluslararası alanda başlatılan savaşta Türkiye ve ABD yakın işbirliği içerisinde bulundular.¹⁸⁰ Ancak işbirliği kapsamında Türkiye açısından gerçekleşmesi beklenen adımlar konusunda ABD'nin yavaş hareket ettiği gözlemlendi. 2002'de başkan seçilen George W.Bush döneminde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Washington'u ikinci ziyaretinde, Türk Amerikan ilişkilerinde tezkerenin neden olduğu pürüzün de kısmen aşıldığı görüldü. 2004 yılı Mayıs sonunda yapılan NATO zirvesinden önce Başkan Bush'un Ankara'ya yaptığı ziyaret sonunda da, Türk Amerikan ilişkilerindeki yumuşamanın arttığı gözlemlendi.¹⁸¹ Bu yumuşamanın ardındaki muhtemel neden, bu tarihten yaklaşık bir yıl önce, 19 Mart 2003'te, Başbakanlıkta yapılan bir toplantı sonunda alınan kararla Türk hava sahasının tümüyle Amerikan ve İngiliz uçaklarına açılmış olmasıdır. Bu karar sonrasında ABD ve müttefikleri, Mart 2003 ile Mayıs 2005 arasındaki iki yılda Türk hava sahasını Irak'a karşı tam 4300 kez kullandı.¹⁸²

Ancak; özellikle İkinci Körfez Harekatı'ndan sonra Irak'ın kuzeyinde meydana gelen oluşumlar ve ABD'nin bu bölgedeki ileriye dönük politikaları, Türkiye'yi fazlasıyla yıpratmaya devam etmektedir. Bölgede yerleşik Kürt gruplarına olduğu kadar, PKK Terör Örgütüne'de her konuda doğrudan ya da dolaylı olarak verilen destek ve aynı bölgede yaşayan Türkmenlere Irak Yönetimi tarafından uygulanan şiddet ve baskılara göz yumulması; her iki ülkenin üst düzeyde yaptıkları ikili görüşmelerde sıklıkla ele alınması faaliyeti, sonuç almaktan uzak boş gayretler olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ilave olarak; 11 Eylül saldırısından sonra ABD, kendi ulusal

¹⁸⁰ . www.mfa.gov.tr.

¹⁸¹ . Sözüöz, agm.

¹⁸² . Metin Aydoğan, *Türkiye Nereye Gidiyor*, Umay Yayınları, 3.Basım, İzmir, 2006, s.119.

güvenliğini tehdit eden terör unsurlarını etkisiz hale getirmek için, terörün kaynağı olarak kabul ettiği bölge ya da ülkeye saldırmayı kendisinde meşru bir hak olarak görürken, Türkiye'nin iç ve sınır güvenliğini tehdit eden Kuzey Irak kaynaklı, Batı destekli terör eylemlerine karşı önlem maksadıyla, Türk Ordusunun sınır ötesine yapılmasını öngördüğü bir hareketin uygun olmayacağını da sürekli dile getirmektedir.

2.6.2. İkili İlişkilerde Gelecekteki Beklentiler

58

Türkiye'nin kritik çıkarlarının bulunduğu Balkanlar veya Doğu Akde bölgelere karşı Amerika'nın ilgisinin bu günkü şekliyle sürüp gitmesinin kesin olmadığı düşüncesi gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Bu anlamda Ankara, Avrupa'da yaygın olan, Avrupa-Amerika güvenliğinin birlikteliğinin ortadan kalkmasına yönelik endişeleri paylaşmakta, Bosna ve Kosova'daki barış gücünde Amerika'nın rolünün azaltılması tasavvurlarını endişe ile izlemektedir. Fakat Türkiye'nin kaygıları daha karmaşıktır, çünkü doğrudan güvenlik alanları Balkanlardan Avrasya'ya, Orta Doğu'ya kadar uzanmakta ve Amerika'nın bölgedeki varlığını güvenilir Batı savunma garantisinin en önemli unsuru olarak görmektedir. Bu durum, özellikle İran, Irak ve Suriye'den gelecek balistik füze tehlikesi için geçerlidir. Çünkü bu bölgede, yakın gelecekte Türkiye'ye askeri düzeyde etkin bir savunma sağlayabilecek güvenlik ortağı olarak sadece ABD ve İsrail bulunmaktadır.¹⁸³

Bununla birlikte Amerika açısından da Türkiye'nin vazgeçilmez bir değer olma özelliği devam etmektedir. Özellikle soğuk savaş döneminde yaşanan gelişmeler sonrasında Balkanlardan, Türkiye, İran ve Orta Asya'ya Rusya'nın ortasındaki Tataristan ve Batı Sibirya'ya, Batı Çin'in içlerinden Moğolistan sınırına uzanan ve 150 milyon kişiyi kapsayan devasa -ölçek ve kapsadığı mesafe bakımından Arap dünyasına benzeyen- bir "Türkî dünya"nın ortaya çıkmış olmasını göz ardı etmek mümkün değildir.¹⁸⁴ Bu kapsamda Türkiye'nin Türkî dünyaya ilişkin vizyonunu anlamak ve Türkî dünyadaki sorunların niteliği ve değişim potansiyeli hakkında Ankara'nın görüşlerine başvurulması ABD'nin çıkarlarına uygun olacaktır. Washington Türkiye'nin bölgesel politikalara ilişkin vizyonunu benimsemek zorunda değildir, ancak

¹⁸³ Larrabee, Lesser, age. s. 218.

¹⁸⁴ G. Fuller, I Lesser, *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Çeviren: Meral Gönenç, Alfa Yayınları : 757, I.Baskı, İstanbul, 2000, s. 210.

yeni gerçekliklerden biri olarak bu vizyon ile başa çıkmak zorundadır. Türkiye'nin, bu karmaşık bölgenin işlerinde son derece hayati bir rol oynayacak, tüm bölge ülkeleri arasında en uygun "model" olduğuna şüphe yoktur. Bu nedenle, bölgedeki ve dünyadaki çok büyük değişimlere rağmen, ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda da güçlü ve olumlu olması gerekmektedir.¹⁸⁵ Ancak ABD'nin, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu bölgesinde kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda etme istek ve arzusu, ilişkilerde negatif etkiye neden olmaktadır. Tarihte . 59

Mektubu ile başlayan güvensizlik ortamı, I.Körfez Harekâtı'ndan günümüz Irak'ın kuzeyinde ABD tarafından uygulanan politikalar sonucunda daha da pekişmiş durumdadır. Türkiye'de son yıllarda yapılan anketler ve kamuoyu yoklamaları, Türk vatandaşlarının ABD'nin bölge politikalarına olan desteğinin devamlı azaldığını ortaya koymaktadır.

NATO üyeliği kapsamındaki ilişkiler ve her iki tarafın askeri, stratejik ve ekonomik çıkarları açısından bakıldığında; İlişkilerin, Türkiye'nin çıkarlarını daha çok gözetilen bir yapılanma ve program çerçevesinde yürütülmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sayısız antlaşmaya imza atan her iki tarafın yetkilileri, yeni dönemde yapacakları antlaşmalarda, sadece ABD'ye imtiyaz ve çıkar sağlamaya değil, Türkiye'nin çıkar ve milli menfaatlerini de göz önünde bulundurmaya dikkat etmelidirler.

¹⁸⁵ . Fuller, Lesser, age. s. 235.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SAVUNMA SANAYİ

3.1. TÜRKİYE' NİN STRATEJİK VE JEOPOLİTİK YERİ VE ÖNEMİ

3.1.1. Türkiye'nin Dünya Coğrafyasındaki Yeri ve Önemi

Tarihte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu Yarımadası, geçmişte olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra ortaya çıkan güç dengelerinin, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki önemini daha da artırdığı görülmektedir. Türkiye, Asya'dan Avrupa'ya doğru geçişi sağlayan bir köprü olduğu kadar, aynı zamanda Batı dünyasının Doğu'ya ve Ortadoğu'ya açılan kapısı durumundadır. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin ortasında bulunan Türkiye'nin etrafında, aralarında sınır komşularının da bulunduğu ülkelerde son 15 yılda meydana gelen savaşlar göz önüne alındığında, bulunulan yerin ne derece kritik olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin askeri gücünün büyüklüğüne ve savunma ihtiyaçlarına doğrudan etki eden coğrafi konumu, bu bölümde bu kapsamda değerlendirilecektir.

3.1.1.1. Türkiye'nin strateji ve jeopolitiğe etkisi olan coğrafi özellikleri

Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik önemini kavrayabilmek için, sahip olduğu değerlerin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmasında fayda vardır: Dünyanın 17'nci büyük nüfusuna sahip, toprak büyüklüğü bakımından 36'ncı ve Avrupa'nın yüzölçümü bakımından en büyük ülkesi, BM'ye üye 192 ülke içerisinde¹⁸⁶ gayri safi milli hâsıla itibariyle 17'nci sırada bulunan Türkiye, Asya'nın doğu kıyıları, Afrika'nın 61 ile Kuzey ve Güney Amerika kıtası doğu kıyıları arasında kalan eski ve yeni tam merkezinde bulunmaktadır. Türkiye, dünyada iki kıtada toprağı bulunan ü birisidir ve üç kıtanın birleşme noktası üzerindedir. Doğudan batıya 1.570 km. bir uzunluğa (doğuda Nahçıvan sınırı, batıda Baba Burnu); kuzeyden güneye 650 km. genişliğe (kuzeyde Kerempe Burnu, güneyde Anamur Burnu) sahiptir. Toplam sahil uzunluğu 8.333 km., kara sınırlarının uzunluğu ise 2.875 km.dir. Alanı 779.452 km²'dir. Sınırları bakımından Türkiye, Avrupa'da Rusya'dan sonra ikinci büyük devlettir. Denizden ve karadan 13 ülkeyle komşu olan ve dünyada, Rusya'dan sonra en çok komşusu bulunan tek ülkedir. Başlıca komşuları; Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Moldavya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan (Azerbaycan'a bağlı), İran, Irak, Suriye ve Kıbrıs'tır.¹⁸⁷

Şekil 3.1 Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Komşuları

3.1.1.2. Türkiye'ye jeostratejik değer kazandıran hususlar

¹⁸⁶. www.un.org/members list(28.04.2007)

¹⁸⁷. Denk, age. s. 69-75.

Türkiye'nin coğrafi konumuna bağlı olarak ortaya çıkan ve sahip olduğu bu coğrafyanın özelliklerinden kaynaklanan sonuç şudur: Türkiye;

- * Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzası,
- * Önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası,
- * Tarihte her zaman önemini sürdürmüş olan Karadeniz Havzası 62 Boğazları,
- * SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar,
- * Etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve bunun daha ötesinde Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaktadır.

Türkiye'nin jeostratejik önemini pekiştiren diğer özellikleri ise:

- * Demokratik, lâik, sosyal hukuk devletine sahip ve piyasa ekonomisini kabul etmiş bir ülke olarak batı sistemlerini uygulaması ve batının tüm kurumlarıyla bütünleşmeyi benimsemiş olması,
- * 1990'lı yıllardan itibaren büyük değişmelere sahne olan Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle tarihten gelen kültür birliğine ve gelişen olumlu ilişkilere sahip olması,
- * Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının batıya ulaştırılması için belirlenen güzergâhlardan birini ve en önemlisini ihtiva etmesi,
- * BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik girişimlerine iştirakleri ve bazılarında üstlendiği öncü rol ile Avrupa Güvenlik Mimarîsi üzerinde tartışılmaz bir ağırlığa sahip olması ve nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silâhlı Kuvvetlere sahip olmasıdır.

Türkiye aynı anda NATO, Avrupa Konseyi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı (ECO), D-20 ve İslâm Konferansı Örgütü (İKO) üyesi olan yegâne devlettir.¹⁸⁸

3.1.1.3. Jeopolitik değerler açısından Türkiye

Türkiye, dünya adası diye de anılan Asya-Avrupa-Afrika'nın kesişme noktasında, kıyasal özellikler içeren, ancak ağırlıklı olarak, merkezî bir jeopolitik ~~varlığa~~ sahiptir. Merkezî jeopolitiğe sahip olan ülkeler hem gelişme, hem çevrelerinde 63 tehditleri doğmadan önleme ihtiyacı, hem de kuşatılma kompleksi taşırlar.

Bu coğrafya, üzerinde bulunan güçlü ulusa, Kafkasya, Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'da etkin olma imkânı vermektedir. Esasen Kafkaslar, Erzurum plâtosunda sona erer. Orta Doğu ise Türkiye'nin GAP¹⁸⁹ bölgesini içine alarak sona eren bir coğrafyadır. Balkanların doğudaki doğal sınırı İstanbul'dur. Bu coğrafya üzerindeki zayıf uluslarinsa iki seçeneği vardır: Eğer çok zayıf iseler bu coğrafyaya gömülürler. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu'ya gömülen ulusların mezarlığıdır. Ancak bu coğrafyadan dışarıya güç projeksiyonu yapamayacak kadar güçsüz, fakat bu coğrafyaya kimseyi sokmayacak kadar güçlü ise bu coğrafyayı kilitler. Türkiye Cumhuriyeti bugün Anadolu coğrafyasını kilitlemektedir.¹⁹⁰ Bugünün dünyasında küresel jeopolitik güç merkezi olarak görülen ABD, kıtasal jeopolitik güç merkezi olarak görülen Çin, İngiltere ve Fransa yanında bölgesel jeopolitik güç olarak Türkiye; Ortadoğu'dan Balkanlara ve Orta Asya'ya açılan kapı üzerindedir.¹⁹¹

Diğer bir açıdan bakıldığında Türkiye; ABD, Rusya ve AB gibi güç odaklarının çıkarlarının yol kavşağında, politikalarının güzergâhı üzerindedir. Hatta zaman zaman bu politikaların hedefi veya hareket noktası olabilmektedir. Türkiye coğrafyası, NATO

¹⁸⁸. MSB, *Beyaz kitap*, 1. B1. Ankara. 2000.

¹⁸⁹. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), "Yukarı Mezopotamya" olarak bilinen ve eski çağlarda uygarlığın beşiği olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını amaçlayan insan odaklı bir bölgesel kalkınma projesidir. Türkiye'yi bölgesel kalkınma konusunda dünyaya örnek konuma getiren GAP; Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı süren baraj ve hidroelektrik santralleri ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı, tarım, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da kapsayan entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımı içinde devam ettirilmektedir. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/gap198.htm> (15.02. 2007)

¹⁹⁰. ASAM, age. s. 11.

¹⁹¹. HAK, GSD, Sayı.3, s. 116.

sorumluluk alanı dışında kalan Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde Batı çıkarlarına vaki olabilecek tehditlere, istenmeyen değişimlere müdahale için en yakın ve en uygun bir harekât platformu teşkil eder. Türkiye coğrafyası üzerinde her anlamda ve her alanda zayıf toplumların yaşama şansı yoktur. Bir bölge devleti durumunda olan ve evrensel genişlikte etkinlik arayan Türkiye çok duyarlı bir konumdadır.¹⁹² Günümüzde birbirlerinden farklı siyasi rejimlerin, dinlerin, ekonomik sistemlerin ve askeri güçlerin karşı karşıya geldiği bir bölgede yer alan Türkiye, Karadeniz'e, Ege'ye, Akdeniz'e, Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya hâkim olan konumu ile üç kıta arasında kara ve deniz ulaşım yollarının kesiştiği Cebelitarık Boğazı'ndan başlayıp, Orta Doğu 64 Asya'ya uzanan stratejik halkalar zincirinin odak noktasını oluşturur. Türk Boğazı'nın sahip olan Türkiye, Süveyş'i ve dolayısı ile bölgedeki deniz ulaştırmasını kontrol edebilecek bir mevkidedir.¹⁹³

2010'lu yılların yeni güvenlik ortamında ise, yeni koşullarda Türkiye'nin jeopolitik önemi azalmayacak, aksine nitelik değiştirerek artmaya devam edecektir. Türkiye'nin ortasında yer aldığı Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeni, dini ve etnik ayrılıkların sıcak çatışmalara yol açabildiği, bölge ve dünya barışı ve istikrarına tehdit teşkil edebilecek belirsizliklerin hâkim olduğu bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, zengin petrol rezervlerine sahip olan Orta Doğunun yanı sıra, petrol, doğalgaz ve diğer stratejik hammadde kaynakları yönünden zengin olan Kafkaslar ve Orta Asya, Batının stratejik kaynak merkezi durumundadır. Soğuk Savaş döneminde bir kanat ülkesi olan Türkiye, bu kez merkezi bir konuma gelmiş bulunmaktadır. Çoğulcu demokrasi, Batı kurum ve değerlerini esas alan devlet yapısı itibariyle Türkiye, belirsizliklerin sürdüğü bu uluslararası ortamda bir istikrar unsuru olarak kendisini göstermektedir.¹⁹⁴

3.2. SAVUNMA SANAYİ

3.2.1. Savunma Kavramı ve Savunma Sanayi

¹⁹². Servet Cömert, age. s.57.

¹⁹³. www.genelkurmay.baskanligi/genelkonular/tarihce.htm, (21.08.2006)

¹⁹⁴. Hasret Çomak, *Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye*, TASAM konferans salonunda vermiş olduğu konferans, Ankara, 13.05.2006, <http://www.tasam.org/Modules>, (20.08.2006).

Savunma bir kimseyi, bir şeyi korumak için savaşım vermek; bir kimseyi, bir şeyi ya da kendini savunmak eylemidir.¹⁹⁵ Tarihinin başlangıcından itibaren her dönemde insanlar değişik usul ve yöntemlerle kendilerini dış tehlikelerden ve olası düşmanlarından koruma gayreti içinde oldular. Mağara ve barınaklarda başlayan korunma önlemleri, ilerleyen dönemlerde surların gerisine ve hatta kalelere kadar taşındı. Korunma önlemleri tarihin ilk dönemlerinde basit el yapımı gereçler ve silahlarla pekiştirildi. Günümüzde ise çoğunlukla bilişim teknolojisinin ürünü olan karmaşık elektronik sistemlerle donanımlı silahlarla desteklenmektedir.

Savunma Sanayi ise, savunma amaçlı üretim yapmak üzere kurul 65 işletmelerin oluşturduğu bir topluluktur. Daha açık bir ifadeyle; ülkenin kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silah sistemleri ve donanımları tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi dalları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur. Savunma sanayi kuruluşları aynı zamanda buldukları ülkede lokomotif görevi gören kuruluşlardır. Savunma amaçlı geliştirilen birçok araç, gereç, teçhizat, malzeme vb. ürünlerin bir kısmının kullanım alanı günlük hayatı da kapsamakta ve yaşamı kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle savunma teknolojileri birçok sanayi işletmeleri tarafından ya doğrudan, ya da dolaylı olarak kullanılmaktadır. Örneğin; başlangıçta askeri maksatlarla üretilmiş olan GPS¹⁹⁶, bugün, kargo, ulaştırma, hizmet, spor vb. alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Savunma sanayi harcamaları bütün dünyada ticari açıdan büyük öneme sahiptir. Sanayisini bu yönde geliştirmiş olan ülkeler bu ticaretin sonunda bilânçolarına gelir kaydederken, savunma sanayinde dışa bağımlı ülkeler ise bütçelerinin önemli bir kısmını savunma giderlerine ayırmak zorunda kalırlar. Satış gelirlerine göre 2004 yılında ilk 100'e giren savunma sanayi üreticilerinin dağılımı (Çin hariç) Şekil 3.2'de görüldüğü gibidir.¹⁹⁷ Şekilden de anlaşılacağı üzere ABD % 63 ile ilk sırada yer

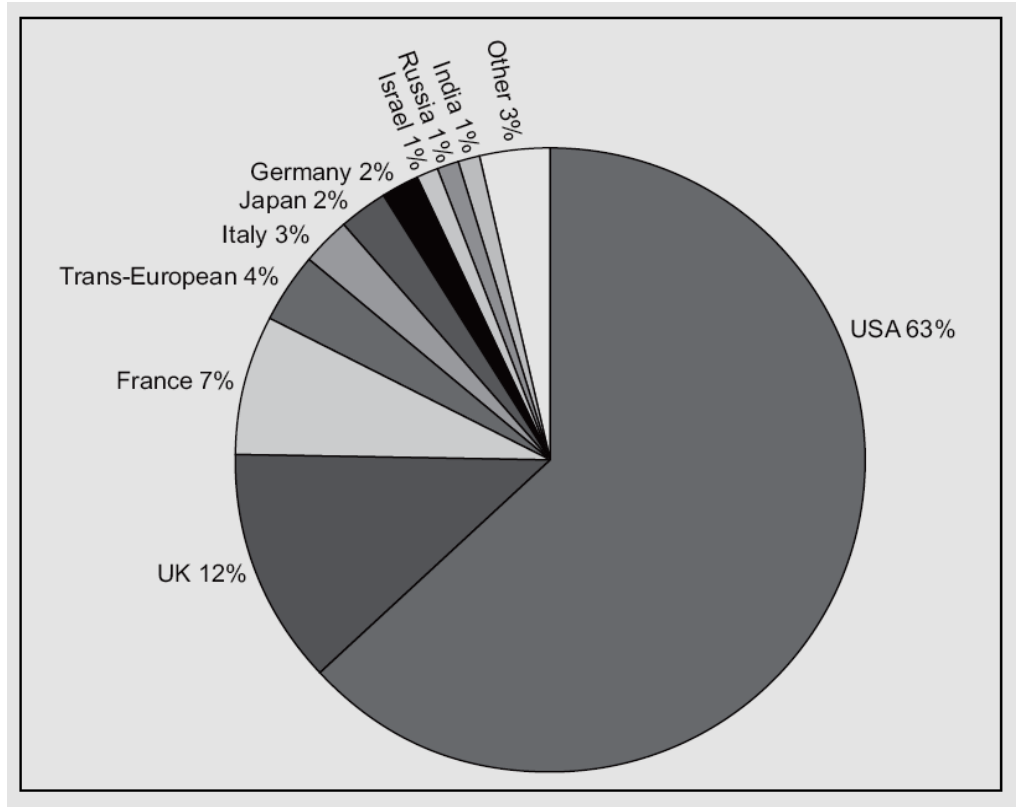
¹⁹⁵. Larousse, Cilt XVI, s. 10233.

¹⁹⁶. GPS, (Global Positioning System), dilimize "Küresel Konumlama Sistemi" olarak çevrilmiş olup, uydu bazlı radyo navigasyon sistemine verilen addır. Amerikan Savunma Bakanlığı'nın denetiminde ve idamesinde olan sistem 24 adet uydu takımından oluşur. Uyduların yörünge hareketi 12 saat sürer. Ufuk çizgisi üzerinde erişilebilen maksimum uydu sayısı günün saati ve konuma bağlı olarak 8-12 arasında değişir. 3 boyutlu pozisyon elde edebilmek için en az 4 adet uydudan yayımlanan sinyalin işlenmesi gerekir. Normal şartlarda yani çevrede GPS sinyallerini engelleyecek fiziksel engel yok ise en az 6-8 arası sayıda uydu ile iletişim kurulur. <http://www.gpsturk.net/index.php?pid=14> (20.02.2007)

¹⁹⁷. SIPRI(Stockholm International Peace Research Institute), *Yearbook*, İsveç, 2006, s.13.

alırken, yıllık savunma harcaması ortalama 10 milyar dolar olduğu ifade edilen Türkiye'nin ilk yüz firma arasında tek bir firması dahi bulunmamaktadır. Bu firmaların toplam satışı geliri ise söz konusu yıl için 268 milyar dolardır. Ülkelerin savunma sanayi ihtiyaçlarının ilerleyen yıllarda azalacağını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Türkiye açısından da durum farklı değildir. Türkiye'nin coğrafi konumunun kendisine yüklediği görevler, mutlak surette güçlü olmasını gere ve en azından caydırıcı güç unsurlarını elinde bulundurmasını gerektirmektedir

66

Şekil 3.2. 2004 Yılına Göre Savunma Sanayi Üretiminde İlk 100 Üreticinin Ülkelere Göre Dağılımı (Kaynak:SIPRI Yearbook, 2006:13)

3.2.2. Savunma Sanayinin Karakteristiği

Savunma sanayinin en önemli özelliği, savunma ihtiyaçlarının ve savunma teknolojilerindeki gelişmenin sürekli olmasıdır. İnsanlık tarihinin başlamasıyla ortaya çıkmış olan savunma gereksiniminin, günümüzde beliren ihtiyaçlara paralel olarak doruk noktasına çıktığı söylenebilir. Bir bakıma gelişmiş toplumların refah seviyesinin yükseltilmesi ya da en azından bir düzeyde tutulması düşüncesi, sektöre, sürekli gelişmelere açık olma özelliğini kazandırmaktadır. Dünya genelinde sürekli artan nüfus

ve kaynaklardaki kıtlık, ülkeler arasındaki mücadeleyi bu saflara taşımaktadır. Barış söylemleri, insan hakları, sosyal adalet gibi toplum yaşamına yön veren kavramlar bu bağlamda dile bile getirilmemektedir.

İhtiyaçların değişebilir olması, bu ihtiyaçları karşılamak üzere yapılacak Araştırma-Geliştirme (ARGE) çalışmalarının ve üretim hattının oluşturulmuş yüksek maliyetler içermesi, sektörün diğer karakteristik özellikleridir. Bunun 67 askeri ürünlerin çok çeşitli çevre ve muharebe şartlarında çalışma ve uzun kullanım ömürlerine sahip olma gerekliliğidir. Bu ürünlerin geliştirilmesi ve üretimi için en ileri teknolojilerin kullanılması da maliyetleri arttırmaktadır. Buna karşın askeri amaçlı ürünlerin içerdiği teknolojilerin karakteristiği her 20-30 yılda bir değişmektedir. Yani bugün elde edilen bir ürün modernize edilerek 20-30 yıl kadar kullanılabilir. Bu sürenin sonunda teknoloji eskidiği için tehdiye karşı yeni bir tedbir elde etmek zorunda kalınır. Sektör her ne kadar belli başlı ülkelerin tekelinde ise de, şirketler ve ülkeler arasındaki rekabet önemli derecede fazladır. Genelde rekabette esas alınan politikalar, fiyat ve teknolojik üstünlük alanlarındadır. Sektördeki işletmeler yatırımlarını kendi kaynaklarıyla yapmakla birlikte, son dönemlerde ortak yatırımlar ve teknoloji transferi konuları da öne çıkmış durumdadır. Sektörün bir diğer özelliği de, savunma sanayi için geliştirilen teknolojinin ve üretilen ürünün, sektör dışındaki diğer alanların da ihtiyacını karşılama özelliğinde olmasıdır.

Birim maliyeti yüksek olan ürünlerin kazanç payları da genelde yüksektir. Özellikle rekabet şansı yüksek olan cins ve özellikteki ürünler bir anlamda tekel niteliğindeki ürünlerdir. İhtiyaç duyan ülkelerin seçimde alternatifsiz olması, fiyatlara otomatik olarak yansımaktadır. Bu maliyetler bakım ve idame giderlerini de kapsadığı için, yapılacak harcamaların tutarı da buna bağlı olarak yükselmektedir.

Savunma sanayi ürünleri, üretimin değişik aşamalarında gizli olmayı gerektirebilmektedir. Hatta bazı ürünler alıcı ülkelerin kullanımına verildikten sonra bile gizlilik dereceli özelliklerini devam ettirebilirler. İlgili silah sisteminin bir yazılım ile desteklenmesi durumunda, kullanılan yazılımın üretici firmanın kontrolünde kalması sıkça görülen bir durumdur.

Savunma sanayi ürünleri pazarı da, diğer sanayi ürünlerinden farklı özelliklere sahiptir. Pazarda alıcılar bellidir ancak, ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin ve halen mevcut organizasyonların tercihleri de pazardaki ilişkileri etkileyebilmektedir. Zaman zaman ülkelere uygulanan ambargolar da pazardaki çeşitliliği ve ürünlerin sürümünü etkileyebilmektedir. Silah üreticileri ürünlerini esas olarak kendi iç pazarlarını düşünerek üretirler. Üretici kuruluşların kuruluş amaçlarından birisi de kâr elde etmek olduğundan, diğer hedef kitle ise dünya pazarlarındaki alıcılardır, yani diğer ülkelerin silahlı kuvvetleridir.

68

Savunma sanayi ürünleri üretimin her aşamasında bütünleşmiş tesislerde üretilebileceği gibi -bugün birçok sektörde olduğu üzere- farklı sektörlerde yer alan işletmelerde kısım veya üniteler halinde de üretilebilmekte ve nihai işlemler için yeniden esas üretim yerinde buluşturulup, üretimi tamamlanmaktadır. Üretim kalitesi ve maliyeti açısından en uygun olan yöntemin seçilmesiyle, pazardaki fiyat ve kalite rekabeti açısından avantaj sağlamaya çalışılmaktadır.

Savunma sanayi sektöründe üretilecek üründen beklenen standartların ve özelliklerin neler olacağına çoğunlukla alıcı konumundaki ülkeler adına onların silahlı kuvvetlerinin temsilcileri karar verir. Anlaşmaya varılan firma istekler doğrultusunda üretimi gerçekleştirir. Bu durumda ürünün fiyatının yüksek olması kaçınılmazdır. Satın almalar kullanıma hazır ürün üzerinden de yapılabilir. Bu türden alışverişlerde; pazardaki ürün çeşitliliği dolayısıyla rekabet söz konusu olacağından, ihtiyaçlar daha ekonomik fiyatlardan temin edilebilir. Sanayinin diğer sektörlerinde müşteri-pazar ilişkisi de genelde bu modeldedir: İşletmelerin ARGE ve ürün geliştirme departmanları, gerçekleştirilen pazar analizlerine bağlı olarak, neyi, nasıl, hangi birim maliyetle üreterek kime, nerede, nasıl ulaşacakları belirlerler ve müşteri ile buluşmayı gerçekleştirirler. Böyle bir modelde rekabet kuralları da etkili olur.

Savunma sanayi sektöründe üretim sürecinin başlama ve bitişi arasındaki sürenin kısa ya da uzun olması çok önemlidir. Üretimine karar verilen bir ürünün en kısa sürede üretim hattından çıkıp alıcıya ulaşması tercih edilir. Aksi takdirde, geçen zaman içerisinde söz konusu ürün henüz kullanılmadan demode duruma gelebilir. Bilgi çağı dediğimiz ve içinde yaşadığımız bu dönemde bilişim teknolojilerindeki gelişimin etkisiyle bilginin katlanma hızı altı yıl kadardır. Gelecekte bu ivme daha da

hızlanacaktır. Bu nedenle dünya orduları bugünün değil, gelecekteki 15-50 yılın ihtiyaçlarına cevap verecek silah ve donanımı tedarik etme tedbirlerini almak durumundadırlar.

3.2.3. Savunma Sanayinin Ülke Ekonomisine Katkıları

Savunma sanayi, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve hatta sosyal yapılarını, savunma sistemlerini ve güçlerini olumlu bir şekilde etkilemekte; ul 69 ilişkilerde ise, ülke çıkarlarının korunması ve aktif bir politikanın yürütüle imkân vermektedir. Başka bir deyişle, bu sanayi dalı teknoloji ve üretim metotları bakımından hem kendi üretim düzenini başarıyla sürdürmeye, hem de bazı sosyo-ekonomik problemleri çözümlenmeye yönelmiş bulunmaktadır. Savunma sanayi, ülke savunmasını en etkin ve en ucuz maliyetle sağlayacak şekilde, eğitim-öğretim sisteminin hızla değişmesine ve gelişmesine yol açan olumlu etkiler de yapmaktadır.

İleri düzeyde teknolojiye dayalı bir savunma ağının kurulmasını, silah sisteminin geliştirilmesini ve üretilmesini sağlayacak sanayinin de gerekli teknolojik kapasite ve seviyede olması gerekir. Savunma teknolojisinde söz sahibi olan ülkeler sadece yeni silah sistemleri ile ilgili projelerin geliştirilip başarı ile sonuçlandırılmasıyla yetinmemekte, ileriye ait projelerin geliştirilebilmesi, bilim ve teknoloji alanında gelişme sağlanması için de çaba harcamaktadırlar. Bu çabaların etkisi gerek bilimsel gelişmede ve gerekse bilime dayalı sanayi dallarında görülmektedir. Araştırma, geliştirme ve teknoloji üretme oldukça pahalı bir iştir ve devamlı olarak önemli miktarlara ulaşan harcamalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, yeterli düzeyde bilgi ve teknolojiden yoksun oldukları gibi, satın aldıkları teknolojileri kendi şartlarına uyarlamak için gerekli araştırma harcamalarını yapmakta da büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Savunma sanayi, bir taraftan ülke savunmasını en etkin ve en ucuz şekilde sağlayacak teknolojilerin ve üretim metotlarının geliştirilmesine imkân verirken; diğer yandan da başka amaçlarla geliştirilen teknolojileri kendi hedefleri için kullanmakta ve bu teknolojilerin daha fazla geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Savunma sanayi, genellikle bilgi ve beceri düzeyi yüksek insan gücüne istihdam imkânı yaratmakta ve bu

düzeyde insan gücünün yetiştirilmesini sağlayacak şekilde, eğitim-öğretim sisteminin hızla değişmesine ve gelişmesine yol açan olumlu etkiler de yapmaktadır.¹⁹⁸

3.2.4. Dünyada Savunma Sanayi Harcamaları

Ülkelerin savunma gereksinimini karşılamak için yaptıkları, savunma planladıkları harcamaların boyutunu etkileyen değişik faktörler vardır: 70 bulunduğu coğrafya, bu coğrafyada ki komşuları ve bunlarla olan ilişkiler ekonomik durumu, tarihi geçmişi ve halen sahip olduğu uluslar arası saygınlığının ölçüsü, milli gücünü¹⁹⁹ oluşturan unsurların niteliği ve niceliği, bu faktörlerden önemli sayılabilecek olan birkaç tanesidir. Türkiye'nin bu karaktere sahip ülkelerden birisi olduğunu daha önce bölüm 3.1'de yer verdiğimiz başlıklar altında inceledik. Bölgemizde bize yakın olan ülkelerden İsrail için de durum pek farklı değildir. İsrail'in bulunduğu konum ve tarihte yaşadığı gelişmeler, onun, savunma sanayisinin gelişmesindeki ivmenin ve silahlanma çabasındaki artışın adeta göstergesi olmuştur: Ülkede askeri alanda ileri teknolojiler kullanılmaktadır. Savunma sanayi, ülkenin teknolojik ve sanayi kapasitesinin gelişmesinde temel bir role sahiptir. 1997'de ülkedeki en büyük 150 şirketten 10'u savunma sanayindeki firmalardan oluşmaktadır. Dünyada savunma sanayinde faaliyet gösteren en büyük yüz firmadan beşi İsrail'e aittir. Yine 1980'lerde ulusal araştırma geliştirme harcamalarının % 65'i savunma sanayi ile ilgili iken, sadece % 13 kadarı sivil sanayilere yöneliktir. İsrail, kendi savunma sanayini geliştirirken birkaç unsura önem verdi. Bunlar arasında, yabancı politik sınırlamalar ve potansiyel ambargolardan masun, bağımsız bir askeri silah arzını garanti altına alma ve ithalata dayalı olmayan bir savunma sistemine sahip olma arzusu sayılabilir.²⁰⁰

20.Yüzyılda yaşanmış olan iki büyük Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin savunma gereksinmelerine dönük olarak mevcut kaynaklarının önemli bölümünü savunma giderlerine tahsis ettikleri görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaşın başladığı

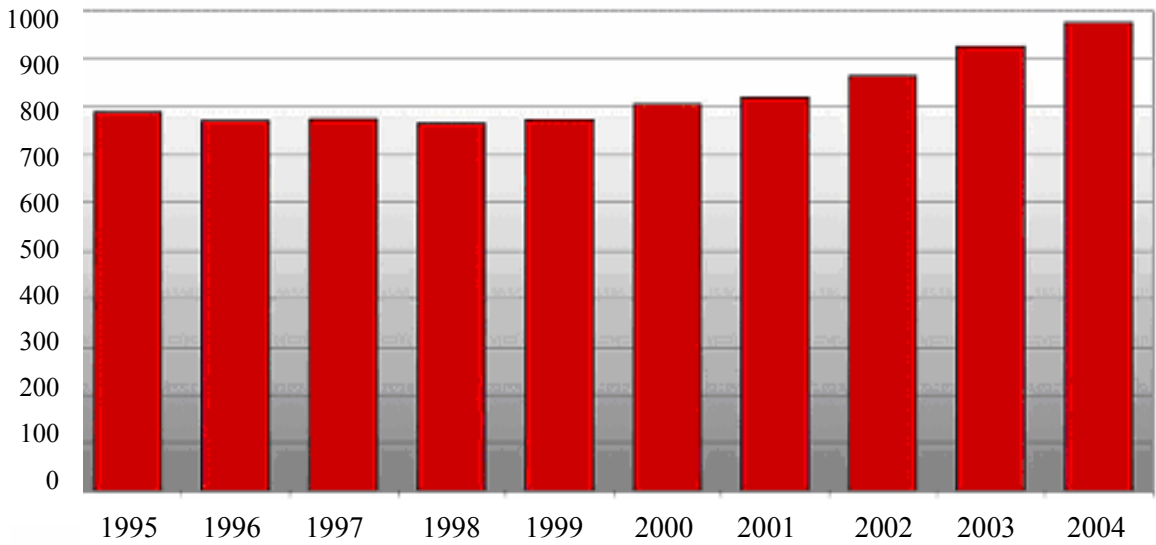
¹⁹⁸. HAK, *Harp Ekonomisi*, s. 167-172.

¹⁹⁹. Milli Güç; milli menfaatleri tahakkuk ettirecek milli hedeflere ulaşılabilmesi için bir devletin kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, politik ve idari, psiko-sosyal ve teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamıdır. *MT 145-1 Müsterek Harekat*, Genelkurmaybaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 1-10.

²⁰⁰. Filiz Giray, *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt V, Sayı 1, Sivas, 2004, Sh.187.

kabul edilen 1990'lı yıllardan itibaren, adeta bir yarış haline gelmiş olan silahlanma çabasının kısmen de olsa azaldığını söylemek mümkündür. Ancak dünyanın bölgesel çatışmaların sürdüğü kesimlerinde bulunan ülkelerde silahlanma, hızını kesmeden devam etmektedir. Savunma sanayi ürünlerinden elde edilen ihracat gelirleri, silah üreticisi konumunda bulunan ülkelerin önemli gelir kalemlerinden birisidir. Durum böyle olunca da silahlanma yarışının her dönemde yıldız oyuncularını hep var olacaktır.

Soğuk Savaş Döneminde azalma eğilimine girdiğini ifade ettiğimiz s 71 faaliyeti, The Worldwatch Institute'in raporuna göre, 11 Eylül süreciyle beraber ortalama % 6 oranında artış gösterdi.²⁰¹ 11 Eylül saldırısı ayrıca, askeri harcamalarda "terörle mücadele" gibi yeni alt kalemlerin de oluşmasını sağladı. 1995 yılından, 1998 yılına kadar azalma eğiliminde olan silahlanma harcamaları, şekil 3.3' de de görüldüğü gibi tekrar artma eğilimi kazandı. 2004 yılında dünya savunma harcamaları 950 milyar doların üzerine çıktı.²⁰²

Şekil 3.3. Dünya Silahlanma Harcamaları

(Kaynak: Şenel ve Kısa)

Silah alımını 2000 yılına oranla 2001'de % 44 arttıran Çin, silah alan ülkeler arasında başı çekti. Hindistan silah ithalatının % 50 artmasıyla birlikte 2001'de en

²⁰¹. Ebru Tuncay, *Savaş ekonomisi 1 Trilyon Dolar Yutuyor*, <http://www.referansgazetesi.com/> / Analiz, Referans – Haber Detayı.htm, (22.07.2006)

²⁰². Esra Şenel -Türkay Kısa, *Savunmada ARGE'nin Önemi, Türkiye ve Dünya'daki Yeri*, SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara, 29-30.06.2006. s. 682.

büyük üçüncü silah alan ülke unvanını elde etti. 1997–2001 yılları arasında ise en çok silah alan diğer ülkeler Suudi Arabistan, Tayvan ve Türkiye oldu.²⁰³

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre (Tablo 3.1) 2004 yılında dünyada toplam 975 milyar dolar askeri harcama yapıldığı görülmektedir. Dünya nüfusunun yüzde 5'ini oluşturan ABD, bu harcamanın yüzde 47'sini tek başına gerçekleştirdi. Bu ülkenin harcamaları kendisinden sonra 72 ülkenin askeri harcamalarından büyüktür. ABD'nin Afganistan ve Irak için kul bütçe 238 milyar dolardır. Uluslararası silah ticaretinin yıllık hacmi 40 milyar yedi ülkenin buradan aldığı pay yüzde 87 düzeyindedir.²⁰⁴ Nüfusuna oranla en fazla harcama yapan ülkenin İsrail olduğu görülmektedir. İngiltere ve Fransa ise % 5 oranla ABD'den sonra en yüksek savunma harcaması yapan ülkeler konumundadır.

Tablo 3.1. 2004 Yılı Dünya Savunma Harcamaları

Sıra	Ülke	Savunma Harcaması (Milyar Dolar)	Fert Başına Savunma Harcaması (Dolar)	Dünyadaki Savunma Harcaması Oranı (Yüzde)	Dünyadaki Nüfus Oranı (Yüzde)
1	ABD	455,3	1533	47	5
2	İngiltere	47,4	798	5	1
3	Fransa	46,2	764	5	1
4	Japonya	42,4	332	4	>2
5	Çin	35,4	27	4	21
İlk 5 Toplamı		626,7		64	29
6	Almanya	33,9	411	3	1
7	İtalya	27,8	484	3	1
8	Rusya	19,4	136	2	2
9	S.Arabistan	19,3	775	2	1
10	G.Kore	15,5	323	2	1
İlk 10 Toplamı		742,5		76	35
11	Hindistan	15,1	14	2	17
12	İsrail	10,7	1627	1	<1
13	Kanada	10,6	336	1	1
14	Türkiye	10,1	140	1	1
15	Avustralya	10,1	507	1	<1
İlk 15 Toplamı		799,2		82	54
Dünya Toplamı		975	153	100	100

²⁰³ Björn Hagelin, *Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Yearbook 2002.Oxford Üniversitesi Yayını, Bl. 8.

²⁰⁴ ssm.gov.tr.

Silahlanmada bölgesel bazda en fazla artış ise Orta Asya, Güney Asya, Kuzey Afrika ve Kuzey Amerika'da gerçekleşti. İsrail, Rusya, Çin, Hindistan ve Suudi Arabistan, askeri harcamalarını artırırken, Brezilya, Meksika ve Almanya gibi ülkelerin ise askeri harcamalarını azalttığı görülmektedir. İngiltere, Fransa, Japonya ve Çin 180 milyar dolarla harcamaların yüzde 18'ini, Almanya, İtalya, Rusya, Suudi Arabistan ve Güney Kore 122 milyar dolarla harcamaların yüzde 12'sini, Hindistan, Kanada, Türkiye ve Avustralya ise 59 milyar dolarla yüzde 6'sını oluşturmaktadır.²⁰⁵

Savaş ve çatışmalardaki artıştan her zaman olduğu gibi en kârlı çıkar 73 silah endüstrisi oldu. Çin hariç, 100 silah üretici firmanın 2003 yılında 211 mi olan satışları, 248 milyar dolara yükseldi. Bu satışların 157 milyar dolarını ABD firmaları gerçekleştirirken, 76 milyar dolarlık satış da Avrupalı firmalar tarafından yapıldı. Savunma harcamalarındaki artışa karşın, dünya genelinde savaş ve silahlı çatışma sayıları ise 90'lı yılların başından bu yana en düşük sayıya ulaşarak 39'a geriledi. Aynı rapora göre, 2005 yılında savaşlar 27'den 28'e çıkarken, silahlı çatışmaların ise 15'ten 11'e düştüğü görüldü. Buna; şu anda yaşanan Ortadoğu'daki savaş da eklendiğinde, sayı 29'a çıkmaktadır. 2005 yılında gündeme gelen yeni silahlı çatışma alanlarından biriside Demokratik Kongo Cumhuriyeti'dir. Kongo'da yaşanan olay raporda silahlı çatışma olarak yer alsa da, çatışmalarda 1998'den bu yana 3.9 milyon insanın öldüğü ve her ay ortalama 38 bin insanın ölmeye devam ettiği bilinmektedir. Rakamlar açısından bir değerlendirme yapıldığında bu çatışmalar bir savaşın yaratabileceği sonuçlara sahiptir. İstatistiklere göre 2005 yılında dünyanın farklı bölgelerinde ve çoğunlukla az gelişmiş ülkelerde 28 büyük silahlı çatışma oldu. 1990 yılında 50 olan çatışma sayısı, 2000 yılında 35'e geriledi.²⁰⁶ Bu sonuca göre, geçmişten günümüze doğru çatışmaların bir azalma eğilimine girdiği değerlendirilse de, gerçekte esas değerlendirme kıstaslarının; meydana gelen çatışmaların boyutları ile devam etme süreleri olması gerektiridir.

3.3. TÜRKİYE'DE SAVUNMA GİDERLERİNİ KARŞILAMA KAYNAKLARI VE SAVUNMA HARCAMALARI

²⁰⁵. Tuncay, agm.

²⁰⁶. Tuncay, agm.

3.3.1. 3238 Sayılı Kanun ve Bu Kapsamdaki Savunma Harcama Kaynakları

Türkiye’de savunma giderlerinin karşılanması 3238 Sayılı Kanun esasları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu kanun; savunma sanayi ile ilgili tüm hususlara ayrıntılarıyla yer veren temel kanundur. Cumhuriyet Dönemi boyunca uygulanan savunma sanayi politikalarından elde edilen tecrübeleri, savunma sanayi altyapısının geliştirilmesi ve Silâhlı Kuvvetlerimizin modernizasyon hedefleri istikametinde müşahhas bir zemine oturtan 3238 Sayılı Kanun, 13.11.1985 tarih ve 18927 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Kanun, özel sektörün aktif bir şekilde savunma sanayinde sorumluluk üstlenmesini öngören yeni savunma sanayi kanun yasasını da teşkil eder. Bu kapsamda;

- * Mevcut millî sanayinin savunma sanayi ihtiyaçlarına göre reorganize ve Entegre edilmesi, yeni teşebbüslerin teşviki ve bu ihtiyaçlara göre yönlendirilmesi, yabancı sermaye ve katkısı imkânlarının araştırılması,
- * İhtiyaç duyulan modern silâh, araç ve gereçlerin araştırılması, geliştirilmesi, özel sektör veya kamu kuruluşlarında imalâtının planlaması,
- * Savunma sanayi ürünleri ihracatı ve offset²⁰⁷ ticareti konularının koordine edilmesi,
- * Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF)’ndan kredi verilmesi veya yurt içinden ve yurt dışından kredi alınması ve gerektiğinde yerli ve yabancı sermayeli şirketler kurulması ve bunlara iştirak edilmesi hükümlerini içermektedir.

3238 Sayılı Kanunla Gelen 5 Önemli Oluşum vardır. Bunlar:

- * Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM),
- * Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu,
- * Savunma Sanayi İcra Komitesi,

²⁰⁷. İngilizce kökenli bir kelime olan offset, denge veya referans durumundan kayma ve bir referansa göre kaydırma, ayarsızlığı telafi etme anlamı taşımaktadır. Bu terim ticari ilişkiler alanına taşındığında ise karşılıklı telafi edici ticaret olarak sınıflandırılabilir ve bazen alıcı-satıcı dışında üçüncü tarafları da içine alabilecek çeşitli ve karmaşık ticari, ekonomik işlemleri tanımlar. Offset işlemlerinin ortak karakteri, nihai hedef olarak gerçekleşen ticarete konu olan metanın el değiştirmesi esnasında alıcı tarafından sarf edilen paranın, farklı şekillerde de olsa, kısmen alıcının ekonomisine geri yansımalarının teminidir. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), (1999), Türk Savunma Sanayisinde Offset Uygulamaları, Yayın No. TÜSİAD-T/99-12/276-1, İstanbul, 1999, s. 15.

- * Savunma Sanayi Denetleme Kurulu ve
- * Savunma Sanayi Destekleme Fonu'dur.

SSM'nin söz konusu sorumlulukları yerine getirmesini teminen, aynı Kanun ile, ortalama yıllık geliri 1 milyar dolar civarında olan bir Fon teşkil edilmiş bulunmaktadır. Bu fonlar;

- * Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin ödediği vergilerden,
- * Akaryakıt tüketim vergisinden,
- * Millî Piyango çekilişlerinden,
- * Talih oyunları ve at yarışlarından,
- * Alkol ve tütün mamulleri gelirlerinden alınan belirli yüzdeler

75

paylarından oluşmaktaydı.²⁰⁸

1985 yılında ulusal savunma sanayini geliştirerek TSK ihtiyaçlarını daha etkin olarak karşılamak amacıyla kurulan SSM'nin gelir kaynağı olan SSDF'nin, 1998'de akaryakıt tüketim vergisi payı, 2003 'de ise alkol ve tütün satışlarından alınan pay kaldırıldı ve fonun takribi geliri yıllık 600-700 milyon dolar seviyesine düştü. Devlet/firma kredileri de, devletin dış borçlarındaki artış nedeniyle yılda ortalama 1 milyar dolar seviyesinden, yıllık ortalama 500 milyon dolar seviyesine düştü. Savunma sanayi kaynakları yönünden özel ödenekler ve Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kaynakları çok önemli bir yer işgal etmemektedir. TSKGV kaynakları ağırlıklı olarak ulusal savunma sanayisi yatırımlarına harcanmaktadır. Soğuk savaş döneminde önemli ölçüde yararlandığımız dış yardımlar ise (ABD ve Alman yardımları ile NATO altyapı fonları) soğuk savaşın sona ermesiyle sembolik düzeye indi. Görüldüğü gibi, askeri harcamaların tüm kaynaklarında son yıllarda önemli azalmalar meydana geldi.

Bahsedilen kaynakların 2005 yılındaki boyutları şöyledir:

- * Milli Savunma Bakanlığı(MSB) bütçesi: 10.977 katrilyon TL (8 milyar dolar)
- * SSDF: 700 milyon dolar (tahmini)
- * Devlet/firma kredileri: 500 milyon dolar (tahmini),

²⁰⁸. MSB, *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, Ankara, 2001, s. 28-30.

- * Diğer (TSKGV, özel ödenekler, dış yardım): 300 milyon dolar (tahmini)
TOPLAM: 9,5 milyar dolar.²⁰⁹

3.3.2. Türkiye' nin Savunma Harcamaları

Soğuk Savaş yılları boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin doğası, bazı zamanlar ekonomik yardım söz konusu olsa dahi, genelde askeri işbirliğine dayalı oldu. Askeri işbirliği ise çoğunlukla Amerikan güvenlik yardımı şeklinde tezahür etti. Türkiye, ABD ile ortaklık işbirliği ve NATO içerisindeki siyasi-askeri mekanizmalarla güvenliğini sağlarken, Sovyetler Birliği'yle en uzun ortak kara sınırına sahip "Kanat Ülke" olarak ulusal bütçesinin dörtte birini savunma giderlerine ayırmak zorunda kaldı. 76 giderlerine yönelik harcamaların büyük bir kısmı, personel ve cari giderler olarak yurt içinde yapılmaktadır. Milli Savunma Bakanı'nın 2005 yılı bütçesini TBMM'ne sunuş sırasında yaptığı konuşmada verdiği bilgilere göre, MSB bütçesinin; yüzde 35'i personel harcamalarına, yüzde 25'i cari harcamalara, yüzde 31'i modernizasyon harcamalarına (2.5 milyar dolar), yüzde 9'u ise diğer harcamalara (transfer ve yatırım) gitmektedir.²¹⁰

Sağlanan bu kaynakların Ana Sistem Projeleri açısından kullanım alanları ise genel olarak;

- * Yurt içi ARGE,
- * Konsorsiyum yolu ile ARGE,
- * Konsorsiyum yolu ile üretim,
- * Yurt içi ortak üretim,
- * Konsorsiyum yolu ile tedarik,
- * Yurt içi ve Yurt dışı satın almalarıdır.²¹¹

Savunma harcamaları kapsamında olan ve bu harcamalardan önemli bir kalemi oluşturan silah alımının büyük bir kısmının yurtdışından ithalat yoluyla sağlanması, kıt döviz kaynakları üzerinde ciddi açıklar oluşturmaktadır.²¹² Zira Türkiye hemen her

²⁰⁹. www.gbulten.ssm.gov.tr/arsiv/2005/06/27/01.htm(20.08.2006)

²¹⁰. www.gbulten.ssm.gov.tr.

²¹¹. MSB, Beyaz Kitap, 9.Bl.

²¹². Giray, agm. Sh. 191.

dönemde sürekli olarak dünyanın en büyük savunma teçhizatı ithal eden ülkeleri arasında ön sıralarda yer almaktadır. Nitekim 1990 yılından bu yana en yüksek silah ithalatı yapan ilk üç ülke arasındadır.²¹³

Silah sistemleri harcamalarına NATO ülkeleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin giderlerinin genelde artan bir grafik izlediği görülmektedir. Soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra birçok ülkenin savunma harcamaları önemli oranda azalırken, Türkiye açısından durum tamamen tersidir. Bazı NATO Ülkeleri 1999 yılları arasında NATO Silah Sistemleri harcamaları Tablo 77 görülmektedir.(Rakamlar milyon dolar olarak verilmiştir.)²¹⁴

Tablo 3.2. Bazı NATO Ülkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları

Ülke	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İngiltere	7 443	8 333	7 028	9 870	9 141	7 379	8 141	7 970	8 527	8 629
Almanya	10047	8 195	6 643	4 987	4 568	4 686	4 474	4 189	4 949	5 395
İtalya	3 845	3 632	3 246	3 742	3 289	2 904	3 064	2 543	2 875	2 861
Türkiye	1100	1 284	1 475	1 506	1 884	1 961	2 282	2 082	1 667	2 833
Yunanistan	1083	974	1 167	1 202	1 208	1 002	1 132	1 109	1 284	1 267
Hollanda	1723	1 461	1 322	1 197	1 386	1 246	1 506	1 255	1 219	1 260
İspanya	1209	1 190	930	1 252	1 018	1 178	1 130	1 160	1 005	1 038
Norveç	853	805	968	1 020	1 107	890	896	860	932	859
Danimarka	481	519	574	472	501	389	391	435	444	450
Belçika	469	480	394	320	354	239	231	272	256	248
Portekiz	258	218	58	183	104	157	162	216	98	253
Lüksemburg	4	8	7	4	3	3	6	6	11	6

Kaynak: TÜSİAD

Son yıllarda devam eden küreselleşme olgusunun beraberinde getirdiği yakınlaşma ve barış içinde bir arada, birlikte yaşama olgusuna rağmen, güvenlik ihtiyaçlarında bir değişim olmayan; aksine olarak, güvenlik ihtiyaçları artan Türkiye, NATO üyesi ülkeler arasında, dışarıya en fazla savunma sanayi işi ihale eden ülke durumundadır. ABD ve Kanada dışındaki NATO üyesi ülkelere, son üç yılda verilen toplam 4,8 milyar dolarlık ihalenin % 25'lik bölümü Türkiye tarafından gerçekleştirildi. Yine aynı dönemde, ABD'nin NATO üyesi ülkelere yaptığı 3,9 milyon dolar tutarındaki toplam savunma malzemesi ihtiyacının % 29'luk kısmına tekabül eden 1,1 milyar

²¹³. TÜSİAD, 2001, *Savunma Tedarik Kanunu Önerisi*, Bölüm.1, İstanbul, 2001, s.15.

²¹⁴. TÜSİAD, *Savunma Tedarik Kanunu Önerisi*, Yayın No. TÜSİAD-T/2001- 10/309, Bölüm.1, İstanbul, 2001, s.16.

dolarlık bölümü Türkiye'ye yapıldı. Bu rakamlar, Türk savunma sanayinin büyüklüğü ve neden olduğu politik, askeri ve ekonomik ilişkiler hakkında anlamlı mesaj vermektedir.²¹⁵

Türkiye'nin savunma harcamaları Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, Avrupa'da yılda yaklaşık 10 milyar dolarlık harcamayla 5'inci sırada yer aldığı görülmektedir. Aynı karşılaştırma Ortadoğu ülkeleriyle yapıldığında ise Türkiye savunma harcamaları açısından dördüncü sırada bulunmaktadır. Orta Doğu'daki en yüksek savunma harcamasını ortalama 37,1 milyar dolar ile İran yapmaktadır. 35 milyar dolarlık harcamayla Suudi Arabistan, 27,2 milyar dolarlık 78 harcamasıyla İsrail izlemektedir.

3.3.3. Türkiye'nin Stratejik Konumu ve Savunma Güvenliğine Etkileri

Ülkelerin ulusal savunmaları için yaptıkları fedakârlıklar jeostratejik konumlarıyla yakından ilgilidir. Türkiye'nin milli gelirine oranla bu kadar fazla savunma harcaması yapmak zorunda olmasının temel nedeni coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Batı ülkelerinde son yıllarda gerek asker sayısında gerek savunma harcamalarında ve savunma harcamalarının milli gelire oranlarında büyük düşüşler yaşanmasının sebeplerinin başında, bu ülkelerin buldukları coğrafi bölgelerde tehdidin ve askeri çatışma olasılığının önemli ölçüde azalmış olması gelmektedir. Oysa Türkiye'nin coğrafyasında durum farklıdır. Türkiye'nin Doğu ve Güney komşularından ikisi 1980'li yıllarda bir milyona yakın insanın hayatına mal olan bir savaşa girdiler. Özellikle savaş sırasında devlet gelirlerinin çok büyük bir bölümünü savunmaya harcadılar.²¹⁶

Türkiye, sahip olduğu tarihi değerler ve doğal güzelliklerinin yanında, üzerinde barındırdığı sosyal ve kültürel birikim dolayısıyla, geçmişten günümüze cazibe merkezi olma özelliğini hep korudu. Bununla birlikte mevcut konum ve şartlar Türkiye'nin güvenlik kaygısının sürekli var olmasına neden oldu. Dünya, küreselleşme olgusunun etkisi altında, güven ve yakınlaşmaya yönelirken ve doğal olarak bunun nimetlerinden istifade ederken; Türkiye, tam aksi bir durum ile karşı karşıya kaldı. Türkiye'nin yakın

²¹⁵. Öztürk, age. Sh. 84.

²¹⁶. Denk, age.s. 142.

çevresindeki potansiyel tehdit ve riskler ortadan kalkmadığı gibi; son gelişmeler, Türkiye'nin bölgedeki ilave tehditlere ve risklere muhatap olmasına neden oldu.²¹⁷

Türkiye bulunduğu duyarlı coğrafi konum içinde, Soğuk Savaş sonrasında değişen jeopolitik ortamın da etkisiyle, çok yönlü, çok boyutlu ve değişken güvenlik sorunları ile karşı karşıyadır. Soğuk Savaş sonrasında ülkemize yönelik tehditte belirgin bir azalma görülmekle birlikte, bulunduğumuz coğrafyada belirsizliklerin sürmesi nedeniyle, risklerin tehlide dönüşme olasılığı geçerliliğini korumaktadır.²¹⁸

Orta Doğu ve Balkanlardaki mikro milliyetçilik, toprak talepleri, terör; 79 temizlik, kitle imha silâhlarının yaygınlaşması ve köktendincilikten kaynaklı istikrarsızlık ve belirsizliklerin hâkim olduğu Soğuk Savaş sonrası yeni politik-askerî stratejik ortam; Türkiye'nin ve TSK'nın yeni güvenlik sorunlarına ve krizlere uygun şekilde reaksiyon göstermesini ve belirsizliklere karşı hazır olmasını gerekli kılmaktadır.²¹⁹ Yapılacak hazırlıklar kapsamında, askeri birliklerin değişik görev alanlarında esnek olarak kullanılabilmesini sağlayacak teşkilat yapısının yanı sıra, küçük ancak dinamik ve üstün teknoloji ürünü silâh ve sistemlerle donatılmış gücün oluşturulması gibi tedbirler sayılabilir. Bu gücün kullanacağı silah sistemlerinin ayrıca etkin komuta kontrol, erken ihbar ve ikaz, elektronik harp, gelişmiş mühimmat ile desteklenmesi, alınacak görevlerin başarıyla icra edilmesinde tamamlayıcı bir rol oynayacaktır. Günümüzde askeri güç, uluslararası ilişkilerde hala belirleyici bir rol oynamakta, güvenlik kaygısı da dış politikanın temel konularının başında yer almaktadır. Bu durum, Türkiye için daha çok geçerlidir. NATO'nun değerlendirmelerine göre, Avrupa'nın çevresindeki 16 bunalım noktasından 13'ü Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir.²²⁰

Bakû-Ceyhan boru hattı planı ve Temmuz 2007'de İran ile doğalgaz anlaşması yapan Türkiye, Kafkas Jeopolitiğinin önde gelen yarışmacılarından biri oldu. Fakat belki daha da önemlisi, Türkiye artık karmaşık ve daha bağımsız bir enerji sağlama sisteminin bir parçası ve Avrasya'ya kadar uzanan ekonomik çıkarların ortağı haline geldi. Bakû-Ceyhan boru hattı olmasa bile Türkiye, Avrasya ve Doğu Akdeniz'den

²¹⁷ Öztürk, age. s. 82.

²¹⁸ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Harp Akademileri Konferansında Yaptıkları Konuşma, 14.03.2001, Harp Akademileri – İstanbul.

²¹⁹ MSB Beyaz Kitap, 4.B1.

²²⁰ Sezer, agk.

Avrupa'ya uzanan enerji arzının kilit antreposu ve transit yolu olmaya başladı.²²¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına kara ve havadan ulaşabilen en kısa yol niteliğindedir. Stratejik önemi bu denli büyük olan Türkiye'nin bulunduğu bölgede köklü değişiklikler oluşmakta, büyük değişikliklerin yaşandığı bu süreç beraberinde birçok sarsıntıları da getirmektedir. Değişimin kapsam ve süresi belirsizliğini sürdürmekte, Türkiye bölgede istikrar unsuru olarak dimdik ayakta durmaktadır. Bu belirsizlik ortamında, Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehlikeler, eskiden olduğu gibi yalnızca bölgedeki askeri güçleri değil, bu ülkelerdeki politik, ekonomik ve sosyal dengesizlikler, sınır anlaşmazlıkları, iktidar ve güç mücadeleleri ile terörizmi de kapsamaktadır. Türkiye'nin yer aldığı bölgedeki bu ortam, bir 80 tehlike arz etmektedir. TSK, bölgesindeki krizlerin yanı sıra, politik karar olarak dünya barışını tehdit eden krizlere de müdahaleye hazır olmak zorundadır. Yerleşmiş coğrafi koşulların ve sıcak çatışmaların yoğun olduğu bir bölgede, NATO savunma zincirinin son halkası olmanın yarattığı önemle Türkiye Cumhuriyeti, barış zamanında itibaren milli savunma olanaklarını güçlendirmek ve silahlı kuvvetlerini olası tehditlere karşı hazır ve güçlü bir yapıda bulundurmaya zorundadır.²²² Diğer taraftan kendi başına ekonomik bir sektör olan savunma sanayini ihmal etmenin cezasını genellikle dış ödemeler dengesizlikleri ve silah üretiminde bağımlılık gibi bir ülkenin ekonomik ve askeri geleceğini tehdit eden sonuçlar ile görmektedir. Bu konuda en verimli çalışan ülkeler savunma sektörünü başlı başına bir ekonomik alan şeklinde değerlendirerek bu sektörü hem kendi savunma ihtiyacını karşılayacak hem de ürettiği silahlar ve savunma sistemleri ile ekonomik getiri sağlayacak şekilde planlama yapan ülkelerdir. Üçüncü dünya ülkeleri bu tasnif içinde birinci kategoride yer alırken, gelişmiş ülkeler ikinci kategoride bulunmakta ve bu yolla yeni sömürgeci yapıyı garanti altına almaktadırlar.²²³

Bu değerlendirmeden hareketle, Silahlı Kuvvetlerimiz 21'inci yüzyıl jeostratejik ortamının gereksinmelerine yanıt verecek ve Ortak Harekât Konsepti'nin gereklerini yerine getirecek biçimde yeniden örgütlenmeli ve yenilenmeli, en yüksek caydırıcılık

²²¹. Larrabee, Lesser, age. s. 224.

²²². www.genelkurmaybaskanligi.gov.tr.

²²³. Davutoğlu, age. s. 39

gücüne ve hazırlık düzeyine yükseltilmeli ve etkin bir savunma sanayi ile desteklenmelidir.²²⁴

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ VE PROBLEMLERİ

4.1. TÜRK SAVUNMA SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 18'inci yüzyılda başlayıp 19'uncu yüzyılın ortalarına kadar süren sanayi devrimi sürecinin gerisinde kalmış olması, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'ne de kötü bir miras olarak kaldı. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dönemler halinde inceleyeceğimiz Türk savunma sanayinin gelişimi farklı dönemlerde gelişen olayların etkisiyle farklı seyretti. Bu kapsamda; Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sanayi kapasitesini de ana hatlarıyla inceleyip, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ülkelerinin bloklaşma sürecinde, Türkiye'nin NATO'ya girdiği dönemleri birer dönüm noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Bir diğer önemli dönüm noktası ise, soğuk savaş yıllarında Kıbrıs Barış Harekâtının icra edildiği 1974 yılıdır. Türkiye'nin savunma

²²⁴. Sezer, agk.

ihtiyacının ve savunma sanayini geliştirme çabalarının bu tarihten sonra belirgin biçimde arttığını söylemek mümkündür.

4.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Savunma Sanayi

Kişisel silahın bir şeref timsali sayıldığı Türk toplumlarında silah üretim ve kullanımı köklü bir geçmişe dayanır. Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönemlerinde zamanın teknik bilgi ve becerisine göre oldukça ileri bir silah tekniğinden söz etmek mümkündür. Yükselme döneminde; top ve savaş gemileri ile diğer devletlere göre ileri tekniklerle üretilen ağır silahların dökümü yapılmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet döneminde, İstanbul'un fethinde kullanılan ağır topların yanı sıra, ilk kez yivli top yapımı, havan toplarının icadı ve gemilere top montesi fikri geliştirildi.

Osmanlı İmparatorluğundaki silah sanayi, zamanla İstanbul'dan Erzurum gibi ülkenin çeşitli yerlerine doğru genişledi ve zamanın modern fabrikaları haline getirildi. Osmanlı İmparatorluğunda savaş gemisi üretimi ise uzun yıllar kapasite ve teknolojik düzey açısından Avrupa ülkelerinin üzerinde yer aldı. İnebahtı Deniz Savaşından sonra tamamen yok olan donanmasının, beş aylık bir sürede 200 parça gemi ile yeniden kurulması, tersanelerinin üretim gücünü ortaya koymaktadır.

Ne var ki; Osmanlı Devleti'nin gelişme döneminde önemli bir yere sahip bulunan savunma sanayi, 18.yy.'dan itibaren Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmelerin gerisinde kalması nedeniyle I. Dünya Savaşı öncesi ve içinde etkinliğini tamamıyla yitirdi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına maalesef bir alt yapı aktarılamadı.²²⁵

Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet Türkiye'sine; tersaneler, Zeytinburnu barut tesisleri, top ve diğer bakım tesisleri, Fes hane, Kırkağaç Tapa Fabrikası, Konya ve Kayseri Güherçile fabrikaları ile Anadolu'ya I. Dünya Savaşı sonunda gizlice nakledilen makineler ve el tezgâhları kaldı.²²⁶

4.1.2. Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayi

²²⁵ www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayiiimiz/Pages/Tarihce.aspx. (17.03.2007)

²²⁶ MSB, *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, s. XXII

4.1.2.1. Genel

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarında son derece zayıf bir savunma sanayi alt yapısı ile karşı karşıya kaldığından, Kurtuluş Savaşı son derece zor şartlar altında icra edilebildi. Öyle ki, Sakarya Savaşı öncesinde yapılan yığınaklanmada, 75 mm.lik toplar için ihtiyaç duyulan mermiler Sarı kışla'ya vardığında, büyük bölümünün 77 mm. olduğu görüldü. Bin bir güçle temin edilen ve cepheye ulaştırılan bu mermileri 75 mm. lik toplarda kullanmaktan başka çare yoktu. Türk mühendislerinin yeni bir torna tezgahı üretmeleri ve mermilerin çapını 75 mm.ye düşürmeleri suretiyle bu sorun giderildi ve cephane savaşa yetiştirildi.²²⁷

Yaşanan bu safahatın hemen ardından, genç Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarında modern ve muntazam bir ordu ile bu orduyu destekleyen bir 83 sanayi alt yapısı oluşturmaya gayret etti. Sanayileşme bir devlet politikası benimsendi. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden on yıllık dönem sonunda başlayan savunma sanayi kuruluş faaliyetleri çerçevesinde, I. ve II. Sanayi Planları'nın uygulamasına başlandı. Buna bağlı olarak, 1933-1939 yılları arasındaki dönemde savunma sanayine de temel teşkil edecek endüstrilere yönelik yatırımlar başarıyla sonuçlandırıldı. Savunma sanayi alanında, özellikle havacılık sektöründe önemli mesafeler kaydedildi. Ancak savunma sanayi alanındaki gelişmeler bu dönemde henüz doğacak iken, doğmadan ölüme mahkûm edildi: II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, özellikle Türkiye'nin NATO'ya katılmasını müteakip, müttefik orduların envanterlerindeki ihtiyaç fazlası silâh ve malzemeler yardım programları kapsamında Türkiye'ye aktarıldı. Bedelsiz ya da düşük bedel karşılığında temin edilen bu silahlar savunma gücünde kısa sürede önemli artış sağlarken, mevcut savunma sanayi tesislerinin de atıl duruma düşmesine ve zaman içerisinde idame ettirilemez duruma gelerek elden çıkmasına neden oldu.²²⁸

4.1.2.2. 1923-1952 arası dönem

²²⁷. Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, 14. Basım, İstanbul, 2005, s. 279, 292.

²²⁸. www.tubitak.gov.tr, *Türk Savunma, Havacılık ve Uzay Sektörü Değerlendirmesi*, Vizyon 2023 Projesi, Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli Ön Raporu, Ek-3, s.2-19, (20.08.2006)

Bu dönem; Türkiye’de savunma sanayi alanındaki çalışmalar yönünden üzerinde belki de en çok konuşulması ve durulması gereken dönemdir. Askeri zaferleri geride bırakan genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren -Atatürk’ün ifadesinde de yer aldığı şekliyle- zaferlerini ekonomik zaferlerle taçlandırmak üzere savunma sanayinde millilik politikası uyguladı. Devlet, birçok alanda olduğu gibi sanayide öncülük etti. Atatürk’ün de yaşadığı dönemi kapsayan bu yıllar, devletin sanayileşmeyi önemseydiği yıllardı. Ekonomik yeterliliği olmayan, mevcut kaynaklarını etkin bir biçimde değerlendiremeyen genç Türkiye Cumhuriyeti, yıllarca süren savaşların ardından, Atatürk’ün hemen her alanda yapmış olduğu inkılâplarla birlikte kalkınma hamlesini de başlattı. Bu kapsamda; Hükümetin izleyeceği ekonomi politikasını saptamak üzere 1923 yılında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi de liberal bir rejimin uygulanması ve özel girişimin korunmasını öngörmekteydi. 17 Şubat 1923’te başlayıp 3 Mart 1923’e kadar devam eden Kongrede alınan kararlar şunlardır:

84

- * Milli sanayinin geliştirilmesi için bir kanun hazırlanacak ve Gümrük değiştirilecek,
- * Sanayicilere düşük maliyetli kuruluş ve işletme sermayesi sağlanacak, kredi imkânları artırılabilecek,
- * Yerli üreticiye yurtiçi kara ve deniz ulaşımında ucuz tarife uygulanacak,
- * Madenler milli üretime dönük bir biçimde işletilecek,
- * Anonim şirketlerin kurulmaları kolaylaştırılacak,
- * Milli bankalar kurulacak,
- * Demiryolu yapımı Hükümetçe bir programa bağlanacak,
- * Teknik eğitimin düzeyi yükseltilecek,
- * Yabancı sermayeye karşı olunmamakla beraber, yabancı sermayenin Memleketin hammaddelerini, ticaret ve sanayini kendi tekeline almadan Hükümetle ortak girişim şeklinde işletmesi sağlanacak.

Bu kongreden 4 yıl sonra 1927 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılarak sanayi üretimi belli muafiyetlerle teşvik edildi. Bu kanun, sanayiyi geliştirmek adına ithalatta bazı mallara gümrük muafiyeti, yerli üretimi ve sanayiyi korumak adına da yüksek gümrük vergileri öngörüordu.²²⁹ Gerek kongrede belirlenen hareket

noktalarından yola çıkarak, gerekse sanayinin teşvik edilmesini sağlayacak kanun kapsamında birçok önemli adımlar atıldı: Bu kapsamda çeşitli hammaddelerin ithalatını kolaylaştıran gümrük tedbirleri alındı, Milli bankalar kuruldu (İş Bankası, Tütüncüler Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası), İstanbul ticaret ve tahıl borsası açıldı, anonim şirketlerin kurulmaları kolaylaştırıldı, madenler ve sigara üretimi devletleştirilerek milli üretime dönük bir biçimde işletilmeye başlandı, şeker fabrikaları için teşvik kanunu çıkartıldı. Fertler tarafından yapılamayacak büyük sanayi kuruluşları devlet tarafından finanse edilerek inşa ettirildi. Şeker fabrikaları, tekstil işletmeleri açıldı. Milli savunma sanayi kuruluşu olarak Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) oluşturuldu. Ancak, bu dönemde, devletin en az düzeydeki müdahaleci tutumuna rağmen, özel sektör istenilen gelişmeyi sağlayamadı.

Tüm dünyayı iktisadi açıdan büyük bir çıkmaza sokan 1929 dönemi bunalımı ise liberal iktisat politikalarını izleyen ülkemizi de etkiledi. Bir s 85
1934-1938 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulandı. Bu plan döneminde, öncelikle, büyük kısmı yabancıların elinde bulunan Demiryolları, Tramvay, Tünel Şirketi, Zonguldak Kömür Şirketi, İzmir Telefon Şirketi millileştirildi ve kamulaştırıldı. I. Beş Yıllık Sanayi Planının başarılı uygulaması ve hedeflere ulaşılması üzerine 1938 yılında II. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Bu planın uygulanacağı yıllarda II. Dünya Savaşının başlamış olması, devletin savaş ekonomisine uygun bazı tedbirler almasına yol açtı. Bu savaşta Türkiye savaşa doğrudan katılmamış olsa da savaşın tüm olumsuzluklarını yaşadı.²³⁰

Bu dönemin en göze çarpan girişimleri havacılık ve uçak sanayi alanındaydı. Savunma sanayinin milliliğinin temelini güçlendirmek için teknik eğitimin başlatılması ve gerekli teknoloji merkezlerinin kurulması desteklendi. Milli havacılık sanayinin kurulması için Ankara'da uçak ve motor fabrikası kuruldu, test çalışmaları için gerekli hava tüneli inşa ettirildi, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Uçak Mühendisliği Bölümü açıldı. Savunma sanayinin ulusallığına ve özgün teknoloji üretimine o denli önem

²²⁹. T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz, Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri*. III. 1920-1938 Arası Dönem, http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75_yilbk/1920don.htm, (20.08.2006)

²³⁰. T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *1923-1980 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi* <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>, (20.08.2006)

veriliyordu ki, tasarım ve test çalışmaları için gerekli hava tünelinin²³¹ 1947'de başlayan inşaatı 1950'de bittiğinde harcanan para, o günkü devlet bütçesinin üçte biri kadardı.²³²

Hava araçlarının Anadolu'ya gelişi I. Dünya Savaşı öncesinde oldu. Savunma aracı olarak önemli bir kategoride yer alan hava araçları ilk defa 15 Mart 1912'de, Sultan Reşat'ın tahta çıkma yıldönümü törenlerinde geldi. Osmanlı döneminde bu tarihten itibaren değişik amaçlarla dokuz cins uçak temin edildi. 1923-1952 yılları arasında ise Türk Hava Kuvvetlerinin envanterine 62 cins ve modelde yüzlerce uçak girdi. Bunlar; doğrudan alım, ortak üretim, lisans altında üretim, ya da montajı kendi fabrikalarımızda yapılmak suretiyle sağlandı.²³³ En önemli çalışmaların havacılık ve uçak sanayi alanında yapıldığı bu dönemde, “İstikbal Göklerdedir” diyen Atatürk'ün emriyle 16 Şubat 1925'de Türk Tayyare Cemiyeti (TTC) kuruldu.²³⁴ Aynı cemiyetin planör ve motorlu uçaklarının onarım ve revizyonu amacıyla 1925 yılında Ankara-Akköprü'de kurulan marangoz atölyesi daha sonra planör imalathanesi halini aldı. Müteakiben açılan paraşüt, planör, motorlu uçuş ve model uçak okulları, Türkiye'de havacılığın gelişmesine katkıda bulundu. Burada 1940 yılına kadar yüzlerce planör üretildi, motor ve planör onarımları yapıldı. 1940 yılı sonlarında ise Akköprü'de sınırlı bir kadroyla çalışan atölye fabrika haline getirildi ve burada İngiliz Miles Magister eğitim uçaklarının seri montajına başlandı. Eskişehir'de 1926 yılında,²³⁵ Etimesgut'ta 1939-1941 yılları arasında uçak fabrikaları kuruldu. II. Dünya Savaşı öncesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın da isteğiyle kurulan Etimesgut Uçak Fabrikası'nda, 1944 yılında üretim başladı ve Magister uçaklarının yanı sıra, THK-1, 3, 4, 7, 9, 13 planörleri ile THK-2, 5 ve 10 tiplerinde eğitim, sağlık ve nakliye uçakları üretildi.²³⁶

Atatürk'ün “Bütün tayyarelerimizin ve motorlarının memleketimizde yapılması ve hava harp sanayinin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi icap eder” sözleriyle

²³¹. THK'nın araştırma üniteleri arasında yer alan Ankara Hava Tüneli (AHT) dönemin en büyük hava tünelleri arasında yerini aldı. 1956 yılında Genelkurmay'a devredildi ve bir süre için depo olarak kullanıldı. AHT günümüzde TÜBİTAK-SAGE bünyesinde hizmet vermektedir. Barış Kalyoncu, *Cumhuriyet Dönemi Uçak Sanayi*, www.plat-forum.org/forum/viewtopic.php?t=3187, (20.08.2006)

²³². Aytekin Ziylan, *Savunma Nereden Nereye, Türkiye'de Savunma Sanayi Tarihiçesi*, Ulusal Strateji Dergisi, Ankara, Kasım / Aralık 2001, s. 1.

²³³. www.tayyareci.com/digerucaklar/turkiye, *Tarihte Uçaklarımız*, (07.01.2007)

²³⁴. Bu kuruluşun adı 1935 yılında Türk Hava Kurumu (THK) olarak değiştirildi. <http://www.thk.org.tr/2005/anasayfa.htm>. (03.01.2007)

²³⁵. Kalyoncu, agm.

²³⁶. www.thk.org.tr.

belirttiği dönemin havacılık politikası doğrultusunda, 1925 yılında Tayyare Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) kuruldu. Savunma sanayi başlangıcı açısından en önemli adımlardan biri olan TOMTAŞ, Alman Junkers firması ve Türk Tayyare Cemiyeti'nin ortak girişimiydi. Ortak girişim, yapılan antlaşma sonucu Türk Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan her türlü uçağı ve motoru üreterek bunların revizyonunu yapacaktı. Arkasından da her türlü makine aksamı Junkers firması tarafından karşılanacak olan Kayseri Uçak ve Eskişehir Bakım Tesisleri kurulacaktı.²³⁷ TTC, 23 Nisan 1926'da Türk Havacılığının gereksinimi olan teknik personelin eğitilmesi amacıyla Tayyare Makinist Mektebi'ni hizmete açtı. Kayseri Uçak Fabrikası'nda Alman Junkers lisansı ile A-19 ve A-20 uçaklarını üretti ve bu uçakların bakım ve onarımlarını yaptı. Fabrika, 1929 yılında Milli Savunma Bakanlığı 'na devredildi. Yine Atatürk'ün önderliğiyle 1935 yılında da Türkkuşu kuruldu.²³⁸

Sanayi alanında az da olsa özel girişimcilere de rastlandı: Türkiye'nin ilk ve en büyük özel sektör savunma sanayi fabrikasının temelleri 1925 yılında Şakir Zümre tarafından tamamı yerli sermaye ile İstanbul Haliç'te atıldı.²³⁹ Özel sektör denilince üzerinde en çok durulacak isimlerden birisi de Vecihi Hürkuş'tur. Ordu da tayyare birliklerinde önce teknisyen olarak çalışan, sonra da pilotluk eğitimi alarak pilot olan Hürkuş, 1930 yılında yıllık izninde Kadıköy'de bir keresteci dükkânını kiraladı. Burada Vecihi K-XIV adıyla bir uçak geliştirdi. Üç ay içinde ilk Türk sivil uçağını imal etti.²⁴⁰ Hürkuş 16 Eylül 1930'da ilk uçuşunu Kadıköy Fikirtepe'de büyük bir kalabalık ve basın topluluğu karşısında yaptı. Uçak iki kişilik, tek motorlu spor ve eğitim uçağıydı. Hürkuş Ankara'ya uçakla döndü. Ankara üzerinde bir gösteri yaptı. Başbakan İsmet İnönü ve bazı komutanlar tarafından uçağı incelenen Hürkuş tebrik edildi. Hürkuş uçabilirlik sertifikası verilmesi için İktisat Bakanlığına müracaat ederek müsaade istedi. 14 Ekim 1930'da, tayyarenin teknik vasıflarını tespit edecek kimse bulunamaması nedeniyle sertifikayı alamadı.²⁴¹ Pilot Vecihi Hürkuş kendi atölyesinde ürettiği uçakla

²³⁷. Kalyoncu, agm.

²³⁸. www.thk.org.tr.(03.01.2007)

²³⁹. www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayimiz/Pages/Tarihce.aspx. (17.03.2007)

²⁴⁰. Aslında Hürkuş'un ilk uçak deneyimi bu tarihten de önce, 1925 yılında oldu. Vecihi K VI ve K IV adını verdiği uçakları imal eden Hürkuş, uçuş izni alamadığı için uçamadı. Vecihi K IV ile uçmayı denediğinde izinsiz uçuş yaptığı için cezalandırıldı. Hürkuş bunun üzerine Hava Kuvvetlerinden istifa etti. Yeni kurulmakta olan TTC de görev aldı. Hürkuş kısa bir süre sonra da yeni kurulan TOMTAŞ'ta görev alarak tayyarecilik yaşamını sürdürecekti. Daha geniş bilgi için bakınız: <http://www.tayyareci.com/hvtarihi/vecihihurkus/index.asp> (07.01.2007)

²⁴¹. www.tayyareci.com.(07.01.2007)

Ankara'dan havalanarak küçük bir Türkiye turu yapmayı başardı.²⁴² Türkiye'de alamadığı sertifikayı da 1931 yılında bakanlık müsaadesiyle gittiği Çekoslavakya'da Çekoslavakya'dan aldı. Hürkuş Çekoslavakya'dan kendi uçağıyla uçarak geldi. Vecihi Hürkuş'un bu girişimden tam 75 yıl sonra Tusaş Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI) tarafından gerçekleştirilecek olan Türk Başlangıç ve Temel Eğitim Uçağı projesine onun adı verildi.²⁴³

Aynı yıllarda, Fransa'da eğitimini tamamlayarak yurda dönen Selahaddin Reşit (Alan) Bey'in tasarımını yaptığı MMW-1 tipi eğitim uçağının üzerinde çalışıldı. Uçağın ilk örneğı 1932'de tamamlandı. Hızı 200 km/saat, havada kalma süresi 2,5 saat olan ve bazı parçaları Kayseri Fabrikası'nda imal edilen uçağın uçuş testleri tamamlandı. 88 proje yarıda kesildi. Selahaddin Alan'ın Eskişehir'de prototipini yaptığı MMW-1 kişilik başlangıç uçağı geliştirilerek ALAN-2 prototipi hazırlandı ve NuD-36 r 24 adet imal edildi.²⁴⁴ Bu girişim Nuri Demirağ tarafından gerçekleştirildi. Daha öncede Vecihi Hürkuş' a uçak yapımı için sipariş vermiş olan Demirağ, özel sektörde savunma sanayinin temelini atan girişimcilerden birisidir. İstanbul'da Tayyare Etud Atelyesini kurdu. Örneğı sadece Amsterdam'da bulunan ölçekte bir tayyare alanı yaptırdı. İstanbul fabrikasında yapılan uçağı 1941'de Divriğı'ye uçup geriye döndü. Demirağ'ın Nu.D.38 tipi yolcu uçağı, tamamen Türk mühendis ve işçileri tarafından ortaya çıkarılan Türk uçağıdır. 6 kişi taşıyan, 325 Km. hıza ulaşabilen uçak 1000 Km. uçabilmekteydi.²⁴⁵ Nuri Demirağ'ın savunma sanayi alanında bundan sonraki çalışmalarının bazı kesimler tarafından sekteye uğratıldığı ifade edilmektedir. Demirağ'ın fabrikasına II. Dünya Savaşı sırasında Westland Cysander tipi keşif/irtibat uçaklarının onarım ve yedek parça üretimi verildi. Fakat 1943'te fabrika faaliyetlerini durdurdu. Demirağ'a İspanya, Irak ve İran'dan gelen teklifler hükümet tarafından engellendi. Gök Okulu kapatıldı. Yeşilköy'deki tesisler havaalanı yapılmak üzere istimlak edildi. Elde kalan uçaklar ise devredilemeyip hurdacıya satıldı.²⁴⁶

²⁴² www.thk.org.tr.

²⁴³ Geliştirme Programı Sözleşmesi Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) ile TAI arasında 15 Mart 2006 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Toplam 59 ay olarak öngörülen proje takviminin ilk sekiz aylık kavramsal tasarım aşaması SSM tarafından onaylanmış bulunmaktadır. Proje kapsamında dört adet (iki adedi uçar)Türk Başlangıç ve Eğitim Uçağı prototipi TAI tarafından tasarlanıp geliştirilecek, üretilecek ve test edilecektir. TAI – Tusaş Havacılık ve Uzay Sanayi A_Ş.htm, (03.01.2007)

²⁴⁴ Kalyoncu, agm.

²⁴⁵ www.wikipedia.org/wiki/Nuri_Demira%C4%9F", (07.01.2007)

²⁴⁶ Kalyoncu, agm.

1952 yılına kadar olan dönemde savunma sanayi adına kayda değer diğer gelişmeler ise şunlardır:

- * 1924 yılında Gölcük Tersanesi'nin açılması,
- * 1932 yılında Nuri Killigil adlı girişimcinin tabanca ve havan üretimi yapması,
- * 1936-1937 yıllarında İlk Türk Denizaltılarının Gölcük'te yapılmasına başlanması,
- * 1941-1944 yıllarında İngilizlerin yardımı ile Mamak Gaz Maske Fabrikası'nın kurulması,
- * 1950 yılında ise ABD'nin yardımıyla Tuzla Jeep Fabrikası'nın kurulması.²⁴⁷

4.1.2.3. 1952-1964 arası dönem

89

Bu dönemde Devlet, savunma sanayini güçlendirme uygulamasını te Örneğin; 1950'de yapımı tamamlanan hava tüneli hiç kullanılmadı. Ana savunma sistemlerinin yabancılardan yardım, borçlanma veya satın alma yoluyla sağlanmasına başlandı. Geçmişte, her alanda olduğu gibi yine yüce Atatürk'ün direktifleriyle kurulan uçak fabrikalarımızda PZL-24G av uçağı(1937'de) ve MKE-44 Uğur eğitim uçaklarını yapmayı başaran ülkemizde, 1940'ların başlarında kurulan THK Uçak Fabrikasında THK-16 olarak adlandırılan Mehmetçik isimli jet uçağının üretilmesine ramak kaldı.²⁴⁸ Aynı yıllarda THK-5A hafif nakliye uçağı üretimi gerçekleştirerek, söz konusu uçağın ambülans versiyonunu Danimarka'ya ihraç eden Türkiye,²⁴⁹ sonradan bütün bu projelerin durmasını ve bu gurur kaynağı fabrikaların soba, kontrplak fabrikaları haline dönüştürülmesini engelleyemedi.

Savunma sistemleri için daha da önemli olan özgün teknoloji üretimi tamamen ihmal edildi.²⁵⁰ Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'da fazla kalan ve Amerika'ya gönderilmesi maliyet/etkin olmayan silâhların, müttefik ülkelere verilmesi planlaması kapsamında Türkiye'ye de silâh/teçhizat yardımı başladı. ABD Menşeli,

²⁴⁷. MSB, *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, s. 6.

²⁴⁸. Ali Külebi, *Ulusal Savunma Sanayii, Harcamaları, Projeleri ve Geleceği* / Tusam.Htm(21.08.2006)

²⁴⁹. www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayimiz/Pages/Tarihce.aspx. (17.03.2007)

²⁵⁰. Ziylan, agm. s. 1.

kullanım dışı kalan malzemelerin bir kısmı, Kore Savaşı akabinde NATO'ya giriş vesilesiyle Türkiye'ye hibe edildi. Bu durum, Türk Savunma Sanayi fabrika ve atölyelerini olumsuz etkiledi, onların sivil üretime yönlendirilmesi gibi bir fikrin oluşturulmasına sebep oldu. Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü, MKEK adı altında sivilleştirilerek 1950 yılında Sanayi Bakanlığı'na devredildi.²⁵¹ Bu gelişmelere bağlı olarak THK Uçak ve Motor Fabrikaları'nın üretim faaliyetleri de sekteye uğradı. 1952'de uçak fabrikası, 1954'te uçak motoru fabrikası MKEK'e devredildi. MKEK, THK'nın tesislerini devraldığı zaman havacılık alanına uzak olduğu için Türk Hava Kuvvetleri'yle birlikte çalıştı. Eski THK dizaynlarından MKEK-1/MKEK-7 isimlerinde 7 uçak modeli projelendirdi. MKEK-4 ve MKEK-7 eğitim uçakları, MKEK-6 temel eğitim planörü üretildi. Motor fabrikası 1955'te traktör imalatına geçerek bugünkü Türk Traktör Fabrikası haline getirildi. Uçak fabrikasında ise 1959'da üretim durduruldu, 1965'e kadar bakım ve tamir işlerine devam edilen fabrikada 1963'den sonra traktör üretimine başlandı. 1968 yılında fabrika MKEK Tekstil Makineleri Fabrikası'na dönüştürüldü. Bu fabrika da daha sonra kapatıldı.²⁵²

4.1.2.4. 1964-1978 arası dönem (Ambargolar dönemi)

1964 yılında; Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin attığı adım karşısında ABD Başkanı Jhonson'un Başbakan İnönü'yü "ABD menşeli silâhları üçüncü bir ülkeye karşı kullanamazsınız" uyarısı üzerine Türk Hükümetince ve Kamuoyunda ilk defa, Millî Savunma Sanayi'nin ne kadar önemli olduğunu hatırlandı. Kampanyalar açıldı. Halkın desteğiyle Kara, Hava, Deniz Güçlendirme Vakıfları kuruldu. Bu dönemde özellikle Alman yardımı ile Kırıkkale'de, lisans altında piyade silâh ve teçhizat üretimi yapıldı. Ağır Bakım Fabrikaları kurulmaya, çıkarma araçları yapılmaya başlandı. 1963, 1967 Kıbrıs Krizleri, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan ambargolar, TSK'nin millî imkânlarla teçhiz edilmesi gereğini ortaya çıkardı. Bu politika; toplumun her kesiminde büyük kabul ve coşku ile desteklenen millî bir politika haline gelmeye başladı.²⁵³

4.1.2.5. Ambargo uygulaması sonrasında savunma sanayinin durumu

²⁵¹. MSB, *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, s. 7.

²⁵². Saner Sağcan, (2002). *Türkiye Hangi Sahalarda Savunma Sanayini Geliştirebilir? Özel Sektör ve Devletin*

Savunma Sanayinin Geliştirilmesindeki Rolü Ne Olabilir? Savunma Sanayindeki Gelişmelerin Milli Ekonomiye Etkileri Nelerdir? Basılmamış Tez, Silahlı Kuvvetler Akademisi, İstanbul.

²⁵³. MSB, *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, s. 9.

4.1.2.5.1. 1978-1998 arası dönem

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu sonrasında savunma sanayinin gelişmesine yönelik olarak birtakım girişimlerin olduğu görüldü. Askerler bu konuda daha atak davranarak bu ihtiyacı karşılamak üzere vakıfları hayata geçirdiler. Vakıflar savunma sanayi yatırımlarında öncülük ettiler. Bu kapsamda kurulan şirketlerden bazıları Aselsan, Havelsan, İşbir, Aspilsan gibi şirketlerdi. Devletin bu konudaki girişimi ise 1985 yılında Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (SaGeB) kurulması şeklinde oldu.²⁵⁴ Teşkil edilen SSDF tarafından desteklenen SaGeB'in adı daha sonra 1989'dan itibaren Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na dönüştürüldü.²⁵⁵

91

Türkiye'de savunma sanayinin ilk örgütlenmesine öncülük eden Ti Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), Silahlı Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi, ihtiyaç duyulan silah, araç ve gereçleri yurt içinde üretecek seviyede bir savunma sanayi kurularak dışa bağımlılığın asgariye indirilmesi amacıyla, 3388 sayılı yasa ile, 26 Eylül 1987 tarihinde Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının birleşmesiyle kuruldu.²⁵⁶ TSKGV'ye Tablo: 4.1'de görülen şirketler o dönemdeki hisse oranlarıyla geçti:²⁵⁷

Bugün TSKGV'nin bağlı ortaklıkları; ASELSAN, TAI, HAVELSAN, ROKETSAN, İŞBİR, ASPİLSAN, iştirakleri; TEI A.Ş., NETAŞ A.Ş. ,MERCEDES-BENZ TÜRK A.Ş., DİTAŞ A.Ş., HTR A.Ş., HEAŞ A.Ş., TAPASAN A.Ş., TÜRKİPSAN A.Ş., ve dolaylı bağlı ortaklıkları; MİKES A.Ş. , ESDAŞ A.Ş. , EHSİM A.Ş. , STM A.Ş. den oluşmaktadır.

²⁵⁴ www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayiiimiz/Pages/Tarihce.aspx. (17.03.2007)

²⁵⁵ İsmet Akca, *Kollektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri*, Türkçe Dergilerde Yayınlanan Makaleler, Birikim, Sayı 160-161, 2002, Ağustos-Eylül.

²⁵⁶ www.tskgv.org.tr.(01.Nisan 2007)

²⁵⁷ Akça, agm.

Tablo 4.1. TSKGV'na Bağlı Şirketlerde Ortaklık Yapısı.

Şirket	Sektör	TSKGV Hissesi (%)	Diğer Ortaklar	Hisseleri (%)
Aselsan	Elektronik	83.16	Türk Polis Teş. Güç. Vak	1.42
			Özelleştirme İdaresi Başk.	0.27
			Axa-Oyak Sigorta A.Ş.	0.12
			Özel Şahıslar	15.03
Havelsan	Hava Elektronik	98.7	Profilo	0.1
			Özelleştirme İdaresi Başk.	0.1
			TUSAŞ	0.5
			T.H.K.	0.5
			GAMA	0.03
			Kutlutaş	0.03
			Aspilsan	Askeri Pil
Aspilsan	Askeri Pil	95.1	Aselsan	0.5
			Türk Polis Teş. Güç. Vak	0.5
			Kayseri Sanayi Odası	0.25
			Kayseri Ticaret Odası	0.25
İşbir Elektrik	Elektrik-Enerji	90.47	İşbir Holding	5.3
			İşbir Optik	0.7
			İşbir Pazarlama	0.01
			Özel Şahıslar	3.42
Roketsan	Roket-Füze İmali	15	Aselsan	15
			Kutlutaş	20
			STFA	20
			Kale Kalıp	15
			MKEK	15
TUSAŞ	Hava Aracı İmali	45	Savunma Sanayi Müst.	55
TAI	Hava Aracı İmali	1.9	TUSAŞ	49
			Lockheed Martin Turkey	42
			General Electric Internat.	7
			T.H.K.	0.1

TEI	Uçak Motor Aksamı	3.02	TUSAŞ	50.52
			General Electric Internat.	46.22
			T.H.K.	0.24
Mercedes-Benz Türk	Motorlu Araç İmali	5	Daimler-Chrysler	55
			Overseas Lending Co.	15
			Koluman Holding	15
			MKEK	10
DİTAŞ	Tankercilik	20	Özelleştirme İdaresi Başk.	50.98
			TÜPRAŞ	29
			İGSAŞ	0.02
NETAŞ	Telekomünikasyon	5	Northern Telecom	53
			PTT	2.5
			Özel Şahıslar	29
Petlas		0.004		
Testaş		0.008		
Çansaş		2.165		
Sidaş		10		

Çıkarılan 3238 sayılı Savunma Sanayi Müsteşarlığının kurulması ile ilgili yasa “kamu ve özel sektörün yabancı sermaye ve teknoloji katkısı ile” ülkemizde savunma sanayi tesislerinin desteklenmesini amaçları arasına aldı. Nitekim çoğunluğu yabancılarda olmak üzere Türklerle ortak birçok yerli şirket kuruldu ve bu şirketlere birer birer büyük üretim projeleri ihale edildi. FNSS, Marconi, Mikes, Ayesaş gibi şirketler bunlardan bazılarıdır. Özel sektör de 1990 yılında örgütlenerek Savunma sanayinin gelişmesi yönünde önemli bir adım attı. Milli Savunma Bakanlığı'nın destek ve teşvikleriyle Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) 12 üye ile kuruldu. SASAD bugün 65 üyeye sahiptir.²⁵⁸

Sonraki yıllarda savunma sanayi alanında değişik sektörlerde birçok işletme kuruldu. Bunlardan önemli olanlar Tablo 4.2.'de görülmektedir.²⁵⁹

Tablo 4.2. Türk Savunma Sanayi Firmalarının Sektörel Dağılımı

	Kamu Kuruluşları Askeri Fabrikalar	Kamu Kuruluşları KİT/SSM/TSGV	Özel Kuruluşlar	Yabancı Ortaklı Kuruluşlar
Hava Araçları	ESKİŞEHİR ve KAYSERİ HAVA İKMAL BAKIM MERKEZLERİ	TAI	BAYKAR MAKİNA BÜYÜKMIKÇI GLOBAL	TEI, ALP HAVACILIK KALEKALIP
Kara Araçları	ARİFİYE, TUZLA VE KAYSERİ ANA BAKIM	İŞBİR	OTOKAR BMC	FNSS MTU

²⁵⁸ . www.sasad.org.tr. (01.04.2007)

²⁵⁹ . www.ssm.gov.tr.

	MERKEZLERİ		HEMA NUROL ASMAŞ	
Deniz Araçları	GÖLCÜK, İSTANBUL, İZMİR TERSANELERİ	TÜRKİYE GEMİ SAN.	RMK SEDEF YONCA- ONUK	YILDIZ
Elektronik Yazılım, Bilişim	ANKARA HAVA BAKIM İKMAL MERKEZİ KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI ANA BAKIM MERKEZİ	ASELSAN HAVELSAN STM MİKES EHSİM HTR	GATE MİLSOFT SAVRONİK VESTEL SAVUNMA KOÇ SİSTEM METEKSAN KALETRON	AYESAŞ SELEX NETAŞ SIEMENS ESDAŞ YALTES
Roket-Füze Mühimmat	KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI ANA BAKIM MERKEZİ KAYSERİ ve ANKARA HAVA İKMAL MERKEZİ	MKEK ROKETSAN TAPASAN	BARIŞ SARSILMAZ GİRSAN TİSAŞ	

Türk Savunma Sanayi incelendiğinde bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların dört grup halinde toplandığı görülmektedir. Bunları;

- * Askeri fabrika, tersane ve ikmal bakım merkezleri,
- * Kamu ve vakıf kuruluşları,
- * Yabancı ortaklık ve sermayeyle kurulan tesisler ve Özel sektör kuruluşları olarak sınıflandırmak mümkündür.

4.1.2.5.2. 1998'den günümüze savunma sanayi ve savunma sanayi kuruluşlarımız

Bu dönemde yeni Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE) önemle yer almaktadır. Türkiye 1990'ların sonunda 70'li yıllardan beri uygulaya geldiği savunma sanayi geliştirme çalışmalarıyla oldukça deneyim kazandı. Bu çalışmalarını, edindiği deneyimlerin ışığında, bir politikaya ve stratejiye bağlamak istedi. İşte TSSPSE 1975 – 1988 yılları arasında sürdürülen savunma sanayi geliştirme çalışmalarından edinilen deneyimlerin ışığı altında geliştirilmiş bir dokümandır. 20 Haziran 1998 tarihinde 98/11173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olarak Resmi Gazetede yayınlanan TSSPSE (EK-1), Türk Savunma Sanayinde yeni bir dönemi başlattı.

Dokümanın en önemli özelliği teknoloji odaklı olması ve ihtiyaç duyulan teknolojileri “milli olması zorunlu”, “kritik” ve “diğer” teknolojiler şeklinde gruplamasıdır.²⁶⁰

SSM'nin kuruluşunu takiben gerçekleştirilen yatırımlarla kara, hava ve deniz sistemleri ve platform bazında çeşitli alanlarda yurt içi imkan ve kabiliyet kazanıldı. Bu kapsamda; sistem entegrasyonu, komuta kontrol, haberleşme, elektronik harp ve ateş gücü gibi alt sistemlerde de ciddi bir altyapı oluşmaya başladı. Bu kapsamda, zırhlı muharebe araçları, elektronik harp sistemleri, komuta kontrol, askeri gemi, kripto ve simülasyon konularında temel yetenekler kazanıldı. Bugün itibariyle, kamu üreticilerinin ağırlıkta olduğu savunma sektöründe, özellikle kara ve deniz araçları ile elektronik ve yazılım alanlarında özel sektör yatırımları mevcuttur. Diğer taraftan, SSM tarafından yürütülen projeler kapsamında tamamlanan ortak üretim pr ortalama % 40 oranında yerli katkı gerçekleştirildi ve bugüne kadar imzalanmı 95 60 adet offset sözleşmesi kapsamında firmalardan toplam 4,5 milyar AB tutarında offset taahhüdü alındı, böylece yurt dışına kaynak çıkışının en aza indirilmesi konusunda somut adımlar atıldı.²⁶¹

Bununla birlikte; 1988'de başlayıp 2013 yılına kadar 25 yıllık süreyle devam etmesi planlanan modernizasyon düşüncesi kapsamında, öngörülen 150 milyar dolarlık harcamanın büyük kısmının yurt içinden yapılması ümit edilmekle birlikte, mevcut şartlarda ancak % 20 kadarının yurt içi milli kaynaklardan karşılanması muhtemeldir. Savunma sanayinin halen % 80 oranda olan dışa bağımlılığının devam etmekte olduğu bilinmektedir. Savunma sanayinin gelişmesi ve millileştirilmesi adına bugüne kadar kayda değer bir adım atıldığını söylemek pek mümkün değildir. 1923-1950 yılları arasındaki dönemde uygulanan “savunma sanayinin özgün teknolojiye dayandırılması” politikasının terk edilmesi, bugün gelinen noktanın nedenlerinden birisidir. Bugüne kadar uygulanan politikalar incelendiğinde de ulusal teknoloji üretiminde ve transfer edilen teknolojilerin millileştirilmesi konusunda yeterli olunmadığı görülür.

Savunma sanayinin millileştirilmesi konusunda alınacak tedbirlere dönük olarak birçok çalışma yapılmasına rağmen, bu konuda yapılan en doğru çalışma 2002 yılından

²⁶⁰. Ziylan, agm. s. 4.

²⁶¹. www.ssm.gov.tr

beri iki yılda bir düzenlenen Savunma Teknolojileri Kongresi (SAVTEK) oldu. Savunma sanayinin sorunlarının incelenmesi amacıyla 2004 yılında icra edilen ikinci kongre, Türkiye’de, resmi olarak savunma sanayinin ilgili birçok kurum ve kuruluşunu bir araya getiren bir kongre oldu. Önemli tespitler ve görüşler dile getirildi. Sorunlar masaya yatırıldı. Kimin ne yapması gerektiği, kimin neyi, kiminle koordine etmesi gerektiği, kime ne sorumluluklar düştüğü konularına yer verildi. Kongre de ele alınan konular Türk savunma sanayi adına önemli nitelikteydi. 2006 yılına gelindiğinde, yenilenen kongrede; sorunlardan hiç bahsedilmediği ancak, katılımcı sayısının arttığı, daha geniş bir kitleye yayıldığı ve kongrede daha çok bildirilere yer verildiği görüldü. Buradan, konuya duyulan ilginin arttığı ve genele yayılmanın gerçekleştiği sonucu çıkarılabilir. Bu açıdan bakıldığında da durumun sevindirici olduğunu söylemek mümkündür.

Son yıllarda savunma sanayi adına yapılan önemli girişimlerden birisi de F-35 Müşterek Taarruz Uçağı (MTU) projesidir. 12 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşen Savunma Sanayi İcra Komitesi toplantısında, Türk Hava Kuvvetleri’nin yeni nesil savaş uçağı olarak F-35 uçağı seçildi ve Türkiye’nin, halen geliştirme evresinde yer aldığı MTU Projesi’nin Üretim ve Lojistik Destek Evresi’ne katılmasına karar verildi. İmzalanan uluslararası anlaşma ile Türkiye; 1999 yılında Konsept Gösterim, 2002 yılından bu yana ise Sistem Geliştirme aşamalarında yer aldığı MTU Projesi’nde, Üretim, Destek ve Sürekli İyileştirme Evresi’ne tam ortak olarak katılan 9 ülkeden biri oldu. Halen içinde bulunduğumuz geliştirme evresinde Türkiye’nin ödemekte olduğu katılım payı, 175 Milyon Dolar’dır. Envanterimize 2014 yılından itibaren 100 uçak girmesi öngörülmektedir. Üretilecek uçakların birim fiyatının, tahminen 70 Milyon Dolar dolayında olması beklenmektedir. Projenin, altyapı ihtiyaçları ile birlikte Türkiye’ye toplam maliyeti ise, yaklaşık 10,5 Milyar Dolar olarak gerçekleşecektir. Savunma Sanayi Müsteşarlığı ile ana yüklenici Lockheed Martin firması arasında söz konusu plan çerçevesinde, savunma sanayi firmalarımız için toplam 4.2 Milyar ABD Doları tutarında sanayi katılımı öngörülmüştür.²⁶² Bu kapsamda; 06 Şubat 2007 tarihinde Northrop Grumman ile TAI arasında F-35’lerin orta gövdesinin Türkiye’de üretilmesi anlaşması imzalandı. Bu imza ülkemize takriben üç milyar dolar kazandıracaktır. Ayrıca;

²⁶². www.ssm.gov.tr.

- * Hassas toleranslı ileri teknoloji kompozit parça üretimi, tasarım ve imalat süreçleri arasında yüksek seviyede dijital entegrasyon,
- * Robot kontrollü hassas delme, kesme ve bütünleştirme işlemleri,
- * Sofistike yapılar için otomatik tezgahlar kullanılarak fiber yerleştirme teknikleri,
- * Yüksek teknoloji kullanarak kompozit ve metal yapıştırma teknikleri,
- * Robot kontrollü hassas kaplama ve boyama uygulamaları ile
- * 5. nesil savaş uçakları için gereken yüksek standartlı kalite uygulamaları gibi teknolojik kazanımlar da elde edilecek.²⁶³

97

Son dönemde savunma sanayi adına icra edilen önemli yatırımlarda; Milli Tank Üretim Projesi ve Taarruz ve Taktik Keşif Helikopteri Projesi (ATAK) ihalesinin tamamlanmasıdır. Yerli tank üretim proje başlangıç tutarı 500 milyon dolar, bir İtalyan firması tarafından imal edilecek helikopter projesi tutarı ise 2,7 milyar dolardır. Aynı firmanın bir başka model helikopteri ise 2013 yılından itibaren Türkiye’de üretilecek.²⁶⁴ Üretim adına sevindirici diğer bir olay da, tamamıyla Türkiye’de tasarımı yapıp geliştirilen kaideye monteli Stinger füze sisteminin tamamlanması ve Hollanda’ya satışının gerçekleşmesidir. Stinger füze sistemi, tamamıyla Türkiye’de tasarımı yapıp geliştirilen ilk milli hava savunma sistemi olma özelliği taşımaktadır. Sistemle Uzakdoğu’daki çeşitli ülkelerin de ilgilendiği belirtilmektedir.²⁶⁵

Bugün Türkiye’de SASAD kapsamındaki önemli savunma alt sistem üreticilerinin son üç yıla ilişkin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan rakamlar Tablo 4.3.’de görülmektedir.²⁶⁶

Tablo 4.3. SASAD Savunma Sanayi Faaliyetleri Türkiye Sonuçları(\$)

YIL	CİRO	İHRACAT	ARGE
-----	------	---------	------

²⁶³. www.tai.com.tr/tr_haber_guncel. (25.02.2007)

²⁶⁴. Özgür Ekşi, *4 Milyarlık Helikopter İhalesi İtalyanların*, Hürriyet Gazetesi, (31.03.2007)

²⁶⁵. Ortadoğu Gazetesi, *Aselsan Stinger Prototipi Üretti*, (08.11.2006)

²⁶⁶. www.ssm.gov.tr

2004	1 337 120 000	196 341 000	63 860 000
2005	1 591 162 692	337 422 986	78 511 203
2006	1 720 405 000	351 989 000	80 089 000

Bu sevindirici çalışmalarla birlikte, TSK'yı daha güçlü olarak geleceğin muharebelerine hazırlayacak özgün projelerin bulunmayışı üzücüdür. Ambargodan bugüne kadar geçen 30 yıl içinde bir arpa boyu yol alınmıştır. Mevcut yapılanma gereği kısa vadede daha uzun mesafeler kat edebilmemiz imkân dâhilinde görünmemektedir. Bağımlı olarak geçirdiğimiz her dakika aleyhimize olmaktadır. Bununla birlikte en basit projeler bile yıllarca sürececek bir üretim sürecini gerektirmektedir. Örneğin; Türk Başlangıç ve Temel Eğitim Uçağı Geliştirme Programı kapsamında SSM ile TAI arasında 15 Mart 2006 tarihinde imzalanarak yürürlüğe giren anlaşmanın ürünleri 50 ay yani yaklaşık beş yıl sonra tamamlanacaktır.²⁶⁷ Yaşadığımız bilgi çağında bu 98 uzun bir süredir. Teknolojilerin çabuk eskimesi, ihtiyaçların gelişerek artması; projelerinin revize edilmesini gerektirmekte, her revizyon ise ilave maliyetleri beraberinde getirmektedir.

4.1.2.5.3. Savunma sanayinde devlet desteği

Gelişmiş ülkelerin, savunma sanayi alanında da gelişmiş olmaları bilinen bir durumdur. Ülkeler savunma sanayinin milliliğini, egemenliğin bir şartı olarak görmektedirler. Bu alanda izlenen genel strateji, sektörü yönlendirmek ve desteklemek şeklindedir.

* ABD ve AB ülkelerinde durum:

Sektörün en önde gelen ülkesi ABD'de savunma sanayinde %1'lik yabancı payının riskli olacağı ve hükümetin mevcut yasaları uygulayarak böyle bir durumun oluşmasına meydan vermemesi gerektiği savunulmaktadır. Gerçekten de ABD'de savunma sanayinde çalışan firmalardaki yabancı sermayeyi kontrol etmek, ulusal sanayi korumak ve desteklemek yasalarla sağlanmaktadır. Ulusal güvenlikle ilgili sistemler üreten bir ABD firmasının hisselerinin yabancılara satılması "Exon Florio" diye bilinen Ticaret yasasının 5021. bölümüne göre yasaktır. Ayrıca Savunma Üretim Kanununun

²⁶⁷. www.tai.gov.tr. (13.12.2006)

(Defense Production Act) 835. maddesi “Ulusal Güvenlikle ilgili bir sözleşme altında iş yapan ABD firmalarını, yabancıların satın almasını” engellemektedir. Avrupa Parlamentosunun, Avrupa ülkelerinin savunma sanayini inceleyen bir raporunda, Almanya’nın savunma sistem ihalelerinin sadece %15’inin açık ihale ile geri kalanının çağrılan "tek" veya "birkaç" ulusal firma ile "pazarlıkla" sözleşmeye bağlandığı, Almanya’da yabancı firmaların ihaleye katılmalarının, prensip olarak mümkün olmakla beraber, tedarik sözleşmelerinin dörtte üçünün ulusal firmalarla yapıldığı belirtilmektedir. Fransa ve İtalya’da ise savunma sanayinde hâkimiyet devlet sektöründedir. Açık ihale zaten söz konusu değildir. İngiltere’de ihale yöntemi vardır ancak bu yöntem İngiliz firmalarının kazanma şanslarını artırıcı bir uygulanmaktadır. Savunma ihalelerinin %90’ı İngiliz şirketleriyle söz 99 bağlanmaktadır. Görüldüğü gibi ABD ve tüm AB ülkeleri normal ticarete rekabet uygulamalarına rağmen, savunma sistemlerinin ticaretinde ulusal çıkarlarını önem vermektedirler.²⁶⁸

* Türkiye’de durum:

Türkiye’de savunma sanayinin geldiği nokta henüz, dışa bağımlı olmadan ihtiyaçlara cevap verecek nitelik ve seviyede değildir. Savunma sanayi ticaretinin, ABD ve AB ülkeleriyle kıyaslandığında, gereğinden fazla liberal olduğu görülmektedir. Yabancı şirketlerin ikametgâh göstermeleri veya Türkiye’de kendilerine uygun bir ortak bulmaları halinde savunma sistem ihalelerine katılmaları mümkündür. Milli nitelikteki firmalar silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarına cevap veremediklerinden, devreye yabancı firmalar doğrudan veya yerli firmalar vasıtasıyla girmektedir.²⁶⁹ Savunma sanayi ihtiyaçlarının temininde önceden de var olan dışa bağımlılık, böylece sürüp gitmektedir. 1998 yılında onaylanan Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanının 5. maddesinde de Türkiye’nin Savunma Sanayi Politikasının, yerli ve yabancı özel sektöre açık olduğu ifadesi yer almaktadır. Aynı dokümanda; “milli olması zorunlu ve kritik sistemlerin, milli hâkimiyet olması için uzun vadede, milli sanayi tesislerinde geliştirilip üretilmesi amaçlanacaktır” ifadesi yer alsa da, bu durumun gerçekleşmesi için teknoloji ve özgün tasarımda yeterli seviyede olma gerekliliği vardır.

²⁶⁸. Ziylan, agm.

²⁶⁹. Ziylan, agm.

4.2. TÜRK SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNDE PROBLEM SAHALARI

4.2.1. Genel

Türkiye’de savunma sanayi sektörü yapılan çalışmalara rağmen istenilen seviyeye gelemedi. Bugün gelinen seviyenin ne olduğunu tasavvur etmek açısından geçmişten günümüze dek bir irdeleme yapmak gerekiyordu. Bu bölüme kadar bu yapıldı. Bu bölümde ise, Türkiye’nin mevcut potansiyeli ve imkanları ile kıyaslandığında, savunma sanayi alanında hak etmediği bir yerde bulunması olduğu değerlendirilen hususlar incelenecektir. Bilindiği gibi, savunma 100 gelişmesinde Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan sanayileşme istek v ilerleyen yıllarda yerini duraklamaya bıraktı. Ambargo sonrasında yeniden alevlenen bu istek, ambargonun üzerinden 30 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen genellikle küçük adımlardan öteye gidemedi. Günümüze kadar konunun önemi ve karşılaşılan sorunlar hemen her platformda dile getirildiyse de, 2007 yılına gelindiğinde, 12 yıl önce ihalesine karar verilmiş olan ve bir türlü sonuçlanmayan ATAK Projesini bir İtalyan firmasının kazanması,²⁷⁰ gelinen noktanın adeta göstergesi oldu. Bütün gayretlere rağmen, geçmişte Marshall Planı ile başlayan dışa bağımlılığın devam etmesi, sektörde bulunan savunma sanayi şirketlerimizin, henüz pazarda rekabet yapacak düzeyde bir teknolojiye sahip olamaması, ARGE faaliyetlerinin çok yetersiz olması ve bu konuda yeterli kaynak ayrılmadığından dolayı özgün tasarımların yapılamaması, Küçük ve Orta Boy İşletmelerden (KOBİ), sektör ile ilgili alanlarda yeterince istifade edilememesi gibi nedenler yüzünden istenilen seviyeye gelinememektedir. Halen SSM’nin genel koordinatörlüğünde yapılan çalışmalarla Türkiye’nin teknoloji yeteneğinin geliştiğini söylemek mümkün değildir. Kayda değer miktarlarda yabancı sermaye gelmediği gibi, kurdurulan yeni ortaklıklar Türkiye’de tasarım teknolojisine sahip, özgün ürün ve teknoloji üretebilen ve dış pazarlarda rekabet gücü olan bir savunma sanayi tabanı oluşturamamaktadır.

4.2.2. Savunma Sanayinde Dışa Bağımlılık

²⁷⁰. Barkın Şık, *ATAK' ihalesi 2.7 Milyar Dolara İtalyanlarda Kaldı*, Milliyet Gazetesi, (31.03.2007)

Bağımlılık; "bağımlı olma durumu, tabiiyet" olarak, bağımlı ise "başka bir şeyin istemine, gücüne veya yardımına bağlı olan, özgürlüğü, özerkliği olmayan, tâbi" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷¹ Bağımlılık, savunma sanayinin gelişmesinin önündeki en büyük engeldir. 1939 Üçlü İttifak Anlaşmasıyla başlayan Batı'ya bağlanma süreci, savaşın bitmesi ile olağanüstü hız kazandı²⁷² ve Marshall Planı ile yoğun biçimde gelişerek her dönemde değişik seviyelerde olmak üzere devam etti. 27 Şubat 1947 tarihli "10 milyon dolarlık kredi anlaşması" ise, verilen kredinin nakit para yerine malzeme olarak öngörmesi dolayısıyla, askeri malzemede dışa bağımlılığının adeta ilk adımını teşkil ediyordu. Çoğu kullanılmış savaş artığı olan bu malzemelerin büyük bir kısmı bozuk, kırık ve işlemez durumdaydı. İşe yarayan küçük bir kısmı için 101 olan yedek parçalar karşılığında ABD'ye ödenen döviz, alınan kredi tutarının buldu.²⁷³ ABD'nin çıkarı gereği böyle olması gerekiyordu. Türkiye 1947'den itibaren adeta bu çıkara hizmet etmek için özel gayret gösterdi. ABD'ye göre bağımsızlık diye bir şey yok, karşılıklı bağımlılık söz konusuydu. 1957 Aralık ayında Eisenhower ve McMillan, bir NATO Konseyi toplantısı öncesinde yayınladıkları bir tebliğde "Hür dünya devletleri birbirlerine karşılıklı olarak bağlıdır. Bir devletin kendi kendine yetinmesi artık gerilerde kalmıştır. Ortak egemenlik karşılıklı bağımlılıkla sağlanır."²⁷⁴ İfadesini kullandılar. Buna göre devletlerin ulusal bağımsızlığından söz edilemezdi.

Bağımlılık, savunma sanayi ihtiyaçlarının temininde olduğu gibi, diğer bazı zaruri kaynaklar ve ekonomik alanda da kendini gösterdi. Türkiye halen savunma sanayi ihtiyaçlarının karşılanmasında % 80 kadar bir oranda dışa bağımlıdır. Ayrıca petrolde, doğal gazda, kritik birçok sanayi hammaddesinde, hatta son yıllarda bazı tarım ürünlerinin temininde dahi dışa bağımlı hale gelindi. Bilişim teknolojisi ürünlerinin tamamına yakın bölümü ithal yoluyla sağlanmakta. Dış borçlar açısından da tam bir bağımlılık söz konusu: Ambargodan sonra hayatımıza giren IMF'nin'de etkisiyle ekonomik açıdan dışa bağımlılığımız 2006 yılı sonu itibarıyla 206 milyar dolar seviyesinde oldu.²⁷⁵

²⁷¹ Türk Dil Kurumu (TDK), *Türkçe Sözlük*, 8. Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 194.

²⁷² Aydoğan, 2005, age. s. 14.

²⁷³ Aydoğan, 2004, age. s. 22

²⁷⁴ Değer, age. s. 73.

²⁷⁵ www.ntvmsnbc.com/news.(06.04.2007)

Bağımlılık bir noktada hareketleri ve özgürlüğü kısıtlayan bir faktördür. Bir konuda bağımlılık varsa, düz mantıkla, bağımsızlık yok demektir. Kelime anlamıyla bağımsızlık "bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklâl" şeklinde, bağımsız ise "davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, hür, özgür, müstakil demektir.²⁷⁶ Atatürk'ün ifadesiyle "Tam Bağımsızlık" aynı zamanda devletin var olma koşuludur. Bağımsızlığını sağlayamayan bir devletin milli hedeflere ve milli menfaatlere ulaşması mümkün değildir.²⁷⁷ Atatürk'ün de ısrarla ifade ettiği ve üzerinde durduğu temel ilke, Türk ulusun ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu temel ilke ancak tam bağımsız 102 sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun uygar insanlık karşısında uşak durumda kalmaktan kurtulup, daha yüksek bir işlem konusu olamaz.²⁷⁸

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 5.maddesi, "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" ifadesiyle bağımsızlığı sağlamayı devletin temel görevlerinden sayar. Bu görevi Devlet adına ilgili kurumlar yerine getirmekle yükümlüdür. Türkiye'nin uluslararası platformlardaki siyasi menfaatleri; TSK'nin caydırıcılık yeteneğinin her zaman ve her şart altında hazır bulundurulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, ileri teknolojiye dayalı ve ülke ekonomik gücü ile orantılı silâh sistemlerine sahip olmak ve askeri, siyasi, ekonomik ve teknik nedenlerle yurt dışına bağımlılığın asgari düzeye indirilmesi zorunluluktur.²⁷⁹ Küreselleşmenin de etkisiyle hız kazanan bağımlılık, aslında, sömürgeciliğin günümüzdeki uygulamasından başka bir şey değildir. Ülkeler, kendilerine değişik unsurlarla bağımlı kıldığı diğer ülkeleri diledikleri gibi kullanma imkânına sahip olmaktadır. Özellikle ekonomik açıdan yeterli olmayan ülkeler, siyasi iradelerini dahi kullanamaya bilmektedirler. Bir ülkeyi bağımlı hale getirerek mevcut olan kıt kaynaklarını tüketmek, ülkeler arasındaki geçmişte muharebe meydanlarında verilen

²⁷⁶ TDK, s. 194.

²⁷⁷ Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon, *Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı*, Semih Ofset, 1.Basım, Ankara, 2006, s.20

²⁷⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yayına Hazırlayan: İsmet Zeki Eyüboğlu, 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17.

²⁷⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Savunma Sanayii Stratejisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000, s. 2.

mücadelenin şekil değiştirmiş bir versiyonudur. Bugün birçok ülke, birçok alanda, birden fazla ülke ile bu yöntemle savaşmaktadır.

Hangi alanda ve hangi seviyede olursa olsun dışa bağımlılık istenmeyen ve olumsuz sonuçları olan bir durum olmasına rağmen askerî açıdan dışa bağımlılık, ülke güvenliği açısından ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı imparatorluğunun okş döneminde silâh sistemlerinin dışarıdan temin edilmesi, askerî yöntem ve uygulamaların benzer ya da aynı hale getirilmesi, ordu ve donanma içinde yabancı ülkelerden getirilen askerî uzmanların kullanılması şeklinde başlayan askerî alandaki dışa bağımlılık, izlenen yanlış politikalar nedeniyle günümüzde de devam etmektedir. Bağımsızlık adına ambargo döneminden sonra atılmış olan adımlara rağmen 103 geçen 30 yılı açan sürede hala amaçladığımız seviyede olmadığımız grlmizdir. Silâh sistemlerine dışarıdan tedarik için yüklü miktarda ödeme yapılmakta, sistemlerin kullanımı süresince idame-işletme, bakım-onarım, yenileştirme gibi işlemler için yapılan demeler ise sistem maliyetini katlamaktadır. Ayrıca; teknolojik açıdan dışa bağımlılık, hizmet ve neşriyat ile malzeme ve teçhizatta dışa bağımlılık, fonksiyonlarda dışa bağımlılık, eğitimde dışa bağımlılık, usul ve yöntemlerde dışa bağımlılık, altyapı ve tesislerde dışa bağımlılık, askeri ihtiyaçlarda dışa bağımlılığın maliyetini artıran diğer unsurlardır.

Bağımlılık kadar olumsuz olan diğer bir durum ise bir-iki kaynağa bağımlı olmaktır. Dış ekonomik ve ticari ilişkilerde tek bir ülkeye aşırı derecede bağımlı olmamak, bağımsız bir dış politika izleyebilmenin koşullarındandır. Böyle bir durumun çoğu zaman siyasi bağımlılığa da yol açabileceği dünyada yaşanan tecrübelerle görülmektedir.²⁸⁰

Ülkelerin savunma sanayi ihtiyaçlarını karşıladıkları kaynaklara göre düzenlenmiş olan Tablo 4.4.,²⁸¹ bir yandan ülkelerin bağımlılık ls bir yandan da savunma sanayi politikaları hakkında bazı ipuçları vermektedir. Ancak ülkelerin bütün üretim ve ithalatlarının bu listede yer almadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca sözü edilen sistemlerin sayısı tek başına bir anlam ifade etmeyebilir. Bunlar arasında

²⁸⁰. Onur ymen, *Silhsız Savaş*, Remzi Kitap Evi, 3.Basım, İstanbul, 2002, s. 221.

²⁸¹. ymen, *age.* s. 227.

büyüklik, askeri açıdan taşıdığı önem ve fiyat açısından önemli farklılıklar olabilir. Türkiye'nin bazı Avrupa ülkeleriyle ortak olarak ürettiği bazı sistemler de listede yer almamaktadır. Japonya, Hindistan, Fransa ve İngiltere gibi bazı ülkelerin savunma sanayinde yerli üretime büyük öncelik verdikleri, özellikle Japonya'nın 39 silah sisteminin 37'sini yerli olarak ürettiği görülmektedir. Tablo bize ayrıca ülkelerin ortak üretim eğilimi, savunma sanayi ticaretini kimin kiminle yoğun şekilde yaptığını da göstermektedir.

104

Tablo 4.4. Savunma İhtiyaçlarının Tedarik Yerine Göre Dağılımı

Ülkeler ve Toplam Sistem Sayısı	ABD	İngiltere	Fransa	Almanya	Rusya	Çin	Diğer	Yerli Ür.	Ortak Ür.
Mısır	18	15			1	1		1	
İran	9				2	2		5	
İsrail	19	9	1	1				6	1
Hindistan	56	1	2	1	12		8	30	
Pakistan	17	1		3		3	1	9	
Çin	36		1	1	11		1	20	2
Japonya	39	1						37	1
G. Kore	34	9	1	2	2	6	4	10	
Tayvan	24	18		2			1	3	
Fransa	42	1					2	18	21
Almanya	32	3	2					11	16
Yunanistan	32	14	1	4	3	2	3	4	1
İtalya	35	9		1	3		2	13	6
İspanya	16	3		2	1	2		5	3
Türkiye	31	14	2	2	5	4		2	
İngiltere	54	9			2		3	25	15
İsveç	21	1		2	3		1	12	2

Dışa bağımlılığın azaltılması için kısa vadeli olarak bazı riskleri almak, uzun vadede karşılaşılabilecek daha önemli sorunları önleme yolunda beklide önemli bir adım olacaktır. Özgün tasarımlar için başlangıçta bilgi birikimi ve tecrübe eksikliği, teknolojik ve finansal yetersizlikler ihtiyaç olarak ortaya çıkacaktır. Ancak bu ihtiyaçlar, zamanla kaydedilen gelişmelere paralel olarak gittikçe azalan bir grafik çizecektir.

Daha fazla para harcayarak daha uzun vadeli ve sonu belirsiz projelere girişmek, güçlü bir irade gerektirecektir. Bu konuda TSK, SSM, üniversiteler ve KOBİ'ler bu iradenin vazgeçilmez uygulayıcılarıdır. Dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması ve millî sanayinin geliştirilmesi için kanun yapma, niyet oluşturma ve doküman yazma gibi hususlarda yapılabilecek hemen hemen her şey yapıldığına göre, gerçek faydaya yönelik olarak daha somut işlemler üzerinde durulması gerekmektedir.

4.2.3. Küreselleşme Sürecinde Rekabet

Günümüzde küreselleşmenin, ekonomi ve ticaret hayatına en önemli etki birisi rekabet üzerine olmaktadır. Önceleri fiyat konusunda olan rekabet, yavaş 105 fiyatın yanı sıra yaratıcılık, yenilik, değişen talebe hızla cevap verme yeteneği performansı gibi unsurlara bırakmaya başladı. Firmalar arasındaki birleşmeler, satın alma ve stratejik iş birliğinin artması, diğer taraftan silahsızlanma eğiliminin artması gibi nedenlerle savunma sanayi pazarında daralan ticaret hacmi de, rekabeti kızıştıran diğer bir faktör oldu. Uluslar arası pazarlarda rekabetin çok şiddetli olmasının yanı sıra; pazarlarda mal çeşitleri ve arz kaynaklarının fazlalığı, iç pazara göre çok daha dinamik ve hızlı değişen karakterde olması, bilgi toplama ve pazarlama araştırması yapmanın oldukça masraflı oluşu, dış pazarlarda politik ve kurumsal etkenlerin rol oynaması gibi dış pazarla ilgili faktörler de, sektörde faaliyet gösteren firmaların işletme stratejilerini belirlemelerinde etkili oldu.²⁸²

Michael Porter işletmelerin gelecekteki rekabet durumunu, stratejik karar ve davranışlarını etkileyebilecek beş ana faktörün iş çevresinde bulunduğunu, dolayısıyla iş çevresindeki bu ana faktörlerin ayrı ayrı incelenmesini ve rekabet stratejilerinin bu inceleme sonucuna göre geliştirilmesini önermektedir. Bu faktörler;

- * İş çevresine girebilecek yeni firmalar (olası rakipler) in yarattığı tehdit,
- * İşletmenin ürününe alternatif olabilecek ikame malların yarattığı tehdit,
- * Tedarikçilerin pazarlık gücü,
- * Müşterilerin pazarlık gücü,
- * Pazarda yer alan rakipler arasındaki rekabetin şiddeti şeklindedir.²⁸³

²⁸² İsmet Mucuk, *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2001, s. 91.

²⁸³ Hayri Ülgen ve S.Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yöntem*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004. s. 95.

Bu bağlamda işletmeler; 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve işletmelerin küreselleşme sürecinde başarılı olabilmesinde büyük önem taşıyan rekabet standartlarını ilke olarak benimsediler.²⁸⁴ İşletmeler; bir yandan mikro elektronik esaslı teknolojileri giderek daha yoğun bir şekilde nihai ürünlere ve üretim süreçlerine adapte ettiler, bir yandan da, yeni, esnek üretim organizasyon biçimleri uygulamaya başladılar. Son dönemlerde uluslararası ticaret alanında yürütülen teorik ve ampirik çalışmalarda da, ülkelerin rekabet gücü kazanmasında teknolojinin önemi vurgulandı. Örneği 106
ülkelerinde 40 sanayi dalında yürütülen bir inceleme, bir ülkenin ihracat perfo o ülkelerde alınan patentlerin toplam patentler içindeki payının bir fonksiyonu gösterdi. İngiltere ve Almanya'da yürütülen bir başka çalışma, bu ülkelerin farklı sanayi dallarındaki ARGE faaliyetlerinin yoğunluğu ile ihracat yoğunluğu arasında sıkı bir ilişki olduğunu ortaya çıkardı.²⁸⁵

Özellikle makine sanayi gibi üretim kollarında dünya piyasalarında rekabet etmek için teknolojik üstünlük ve inovasyon yeteneği gerekmektedir. Bu gerçek, Uluslararası Bologna Toplantısı'nda bir kez daha görüldü: ARGE'ye dayalı inovatif²⁸⁶ bir sanayi stratejisinin belirlenmesi ve ulusların ulusal inovasyon sistemleri geliştirerek sanayilerinin rekabet gücünü arttırabilecekleri vurgulandı. Bologna Toplantısı'nda altı çizilen bu durum, son dönemde Türkiye'de de yansımalarını buldu; ARGE destek araçları ve inovatif üretimi destekleyen programlar oluşturuldu. 1995 sonrasında işlerlik kazanan bu programlar, bugün gerçekten yararlı olmaya başladı. Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve TÜBİTAK-Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı (TİDEB) tarafından ortaklaşa yürütülen ARGE desteği programının, artık birçok sanayi kuruluşumuzu araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütmeye yönlendirdiği ifade edilmektedir.²⁸⁷ Ancak dünya rekabetçilik sıralamasında Türkiye'nin iyi bir yerde olmadığı görülmektedir. World Economic Forum tarafından yayımlanan Küresel Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report) çerçevesinde hazırlanan rekabetçilik

²⁸⁴. Yedi rekabet standardı; ürün ve üretim kalitesi, maksimum tercih için çeşitlilik, uyarılama, erişimdeki hız ve kolaylık, yenilikte dakiklik, düşük maliyet ve küresel elde edilebilirlikten oluşmaktadır. Seçil Taştan, *Uluslararasılaşma Süreci ve Çokuluslu Şirketler*. www.insankaynaklari.gokceada.com/proje.html. (29.03.2005)

²⁸⁵. Hacer Ansal, (2003), *Teknolojik Gelişmelerin Ekonomiye Katkıları*, www.turkishtime.org/sector (29.03.2005)

²⁸⁶. Yeni bir fikrin, yeni veya geliştirilmiş ürüne veya hizmete dönüştürülerek pazara sunulması, üretim prosesine veya organizasyona dönüştürülerek kuruluşlarda uygulanması. Erkan Erdil, SSM 2006 Savunma Sanayiinde KOBİ'lerin Rolü Konferans Sunumu, ANKARA.

²⁸⁷. İsmet Rıza Çebi, *Rekabet İçin Arge, Arge İçin İşbirliği*, www.tubitak.gov.tr/arama/index.htm, (25.12.2006)

sıralamasında da Türkiye'nin sürekli olarak gerilediği Tablo 4.5."de, özellikle de geleceğe yönelik beklentilerin değerlendirmeye alındığı Büyüme Açısından Rekabetçilik Sıralamasında (The Growth Competitiveness Index) Genel Rekabetçilik Sıralamasına (The Current Competitiveness Index) oranla daha da alt sıralarda yer aldığı²⁸⁸ Tablo 4.6." da görülmektedir.

Tablo 4.5. Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye (Dünya Rekabet Yıllığı)

Yıl	1997	1998	1999	2000	2001
Sıra	35	39	38	42	44

Tablo 4.6. Rekabetçilik Sıralamasında Türkiye (Küresel Rekabet Raporu)

Büyüme Açısından Rekabetçilik		Genel Rekabetçilik Sıralaması	
2000	2001	2000	2001
39	54	29	33

4.2.3.1. Savunma sanayi açısından rekabet

Savunma sanayi ürünleri pazarında da rekabet konusu daha çok önem kazanmaktadır. Pazardaki alıcılar ülkelerin savunma birimleri olduğu için, ürünün her şeyden önce teknolojik tasarımının kullanıcıya üstünlük sağlaması beklenmektedir. Üreticiler rekabet edebilme adına doğrudan satış dışında kalan diğer tedarik yöntemlerine de açık olmaktadır. Ancak rekabet üstünlüğü sağlayan özgün teknoloji ya kısmen transfer edilmekte, ya da satış sözleşmelerinde kullanıcıları bağlayıcı başka koşullar belirlenmektedir. O halde, pazarda tutunmanın yolu rekabet gücüne, rekabet gücünün gelişmesi de özgün teknolojiyi üretmeye, özgün tasarım ve üretim de ARGE ye bağlıdır denilebilir. Her alanda olduğu gibi savunma sektörü pazarında da zor rekabet koşullarıyla karşı karşıya olan Türk şirketlerinin, rekabet edebilirlik seviyelerinin zaman içerisinde yeterli duruma gelmesi, pazar şartlarına ayak uydurmaları sayesinde

²⁸⁸. TÜSİAD, *Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi*, Yayın No. TÜSİAD-T/2002-07/322, İstanbul, 2002, s.95.

mümkündür. Özellikle, ARGE'ye bağlı özgün tasarım ve gelişmiş teknoloji açısından zayıf olan şirketlerimizin öncelikli hedefleri arasında, rekabet edebilecek seviyeye ulaşmak olmalıdır.

Savunma sanayinin yurt içi ve yurt dışı rekabete açık olması mevcut kaynaklar çerçevesinde Silâhlı Kuvvetlere teslim edilecek teçhizatın nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde olmasını sağlayacağı gibi tedarik maliyetini de azaltacaktır. Ancak sanayimiz ve ilgili kuruluşlarımız, bir hizmet yarışı ortamında fakat yıkıcı rekabete girmeden devlet ve millet bütünlüğü ve menfaatini gözeterek kendi aralarında teknolojik iş birliği yapmaları esas olmalıdır.²⁸⁹

108

Dünyada, Türkiye dahil 46 ülkeyi rekabet gücüne göre her yıl tasnife tabi tutan İsviçre'deki "International Institute for Management Development (IMD)"in yöneticisi Prof. Stéphane Garelli, ihracatı teşvik eden, uluslararası firmalar için eşit düzeyde imkanlar sunan, işgücünün temel ve süre giden eğitimini güçlendiren ve teknolojik değişimi benimseyen ülkelerin rekabet yarışında ön plana fırlayacaklarını belirtmektedir. 70 milyonluk nüfusu ve satın alma gücü paritesine göre hesaplandığında 300 milyar doların üzerinde Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) büyüklüğü ile Türkiye dünyanın önde gelen pazarlarından birisidir. 2000 yılına kadar ithalatının her yıl yüzde 15 oranında artarak, 60 milyar dolara çıkması öngörülüyor. Türkiye'ye yapılacak ihracatın sadece ABD'de 200,000 kişiye iş imkânı yaratmakta olduğu hesaplanmaktadır. Amerikan Ticaret Bakanlığı'nın yaptığı kestirimlere göre, Türkiye'deki yükselmekte olan ve Amerikan firmalarına cazip ticaret ve yatırım olanakları sunan sektörler şunlardır: altyapı projeleri, enerji, havacılık-uzay, enformasyon teknolojisi (telekomünikasyon teçhizat ve hizmetleri), ulaşım (motorlu araçlar ve parçalar) ve çevre teknolojisi.²⁹⁰ Bu ve benzeri sektörlere yapılacak yatırımlar ve yerli firmaların yabancı firmalar karşısında yıkılmadan ayakta kalması ve rekabet düzeylerini yükseltmeleri, istihdamı kendi lehimize çevireceği gibi, ekonomiye de ayrıca bir katma değer kazandıracığı değerlendirilmektedir.

²⁸⁹. www.msb.gov.tr/Birimler/ARGE, *Savunma Sanayi Politika ve Stratejisi Dokümanı*, (20.08.2006)

²⁹⁰. Mehmet Ögütçü, *TÜSİAD, Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru*, Eylül, 1998 (Yayın No. TÜSİAD-T/98 - 6/230), [www.tusiad.org/turkish/rapor/ticari-diplomasi/html\(20.08.2006\)](http://www.tusiad.org/turkish/rapor/ticari-diplomasi/html(20.08.2006))

4.2.3.2. Kalite kavramı ve rekabet açısından kalitenin önemi

Kalite kavramı rekabetin önemli fonksiyonlarından birisidir. Bu kavram kullanım amacına göre değişik anlamlar taşımaktadır. Kalite çok boyutlu bir kavram olduğu için birçok tanımı yapılmaktadır. Kalitenin; “bir malın ya da hizmetin, tüketicilerin isteklerine uygunluk derecesidir” veya “en ekonomik, en kullanışlı ve tüketiciyi sürekli tatmin eden kaliteli ürünü geliştirmek, tasarımını yapmak üretmek ve satış sonrası hizmetleri vermektir” gibi tanımları yapılmaktadır. Performans, uygunluk, güvenilirlik, dayanıklılık, hizmet görürlük, estetik, itibar gibi unsurlar kalitenin çok boyutluluğunu oluşturur.²⁹¹ Bu unsurların her biri, ürünün ilgili pazarda rekabet edebilirliği açısından oldukça önemlidir. Özellikle yüksek maliyetin söz konusu 109 savunma sanayi ürünlerinin tedarikinde hiçbir ülke kaliteyi göz ardı edemeyeceği bağlamda kalite, teknolojik üstünlüğü de tamamlayıcı niteliktedir. Eldeki kaynakları, gerçek bir kapasite ve kabiliyete dönüştürme işlevi olan teknoloji, strateji planlamasında, taraflara kaliteyi yakalama imkânı vermesi yanında, olmaması durumunda da hareket tarzlarını sınırlar.²⁹² Söz konusu teknolojik üstünlük ise tasarım teknolojisi alanındaki üstünlüktür. Japonların yaptığı gibi tersine mühendislikle tasarımı öğrenip, daha ileri üretim ve yönetim teknikleri ile üretim yaparak kalite odaklı rekabet gücünü belirli ölçülerde artırmak mümkündür. Savunma sanayinde güçlü olmanın yolu tasarım teknolojisine sahip olmaktan ve kaliteden geçer.

4.2.3.3. Savunma sanayi kuruluşlarımız açısından rekabet

Türkiye’de, mevcut savunma sanayi kuruluşlarımızın sahip olduğu rekabet gücü dikkate alındığında ise, ortaya pek içi açıcı bir durumun çıkmadığı görülür: Ambargodan sonra kurulan ve 2004 yılındaki 250 milyon dolarlık cirosu ile sektörün en büyük şirketi niteliğinde olan ASELSAN’ın, dünyanın 3-4 milyar dolar ciroya sahip savunma devleri ile rekabet edebilmesinin kolay olmadığı Savunma Sanayi Müsteşarı Murat Bayar tarafından da ifade edilmektedir.²⁹³ ASELSAN’ın, son 5 yılda %70’i NATO üyesi ülkeler olmak üzere toplam 16 ülkeye gerçekleştirdiği ihracat tutarı,

²⁹¹. Mahmut Tekin, *Toplam Kalite Yönetimi*; Günay Ofset, Konya, 2002, s. 2-4

²⁹². Sun Tzu-Clausewitz *Savaş Sanatı ve Savaş Üzerine Karşılaştırma*, Hava Harp Okulu Matbaası, İstanbul, 2003, s. XXV

²⁹³. Zaman Gazetesi, (03.11.2004)

yaklaşık 110 milyon dolardır.²⁹⁴ Son beş yıldaki dış tedarik rakamlarımız ise bu rakamlarla kıyaslanamayacak kadar büyüktür. 45 ülkenin yer aldığı IDEX (International Defence Exhibition- Uluslararası Savunma Fuarı) 2007'ye, 42 firma ile katılan Türkiye'nin toplam ihracatı ise ancak 500 milyon dolar seviyesinde oldu.²⁹⁵ Hindistan'ın sadece yazılım ihracından elde ettiği gelir yılda ortalama 17 milyar dolar civarındadır. Ülkemizin yıllık ortalama savunma harcamasının 8–9 milyar dolar, dünya savunma sanayi pazarının 840 milyar dolar seviyesinde olduğu göz önüne alındığında, savunma sanayimizin hangi seviyede olduğu daha objektif değerlendirilebilecektir. Ayrıca dünya pazarlarında ilk 100 savunma sanayi şirketi arasında henüz bir de bulunmamaktadır.

110

Bununla birlikte, bu listeye girmesi en muhtemel firmalardan ASELSAN'ın maruz kaldığı olaylar dizisi, başta ASELSAN olmak üzere Türk firmalarının rekabet edebilme yeteneklerini ve gelişme imkanlarını ortadan kaldırmaktadır: ASELSAN'da çalışan ODTÜ mezunu 3 değerli mühendisin, 7 Ağustos 2006, 16 Ocak 2007 ve 26 Ocak 2007 tarihlerinde arka arkaya intihar etmesi!²⁹⁶, üretici firmaları olduğu kadar, bu alanda çalışan ve kendini geliştiren genç beyinleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Mühendisler ABD uçak sistemleri üzerine çalışmaktaydı. Milli Yazılım Projesi'de mühendislerin çalışma alanlarından biriydi. F 16 uçaklarının yazılım sistemleri üzerinde de çalışan mühendisler, yazılım alanında yaşanan rekabete ortak olamadan hayatlarına son verdiler.²⁹⁷ Bilgi çağının parlayan yıldızı yazılım sektörü, özellikle modern savunma sanayi ürünlerinde önemli fonksiyonları yerine getirmektedir.

4.2.4. ARGE ve Savunma Sanayi

4.2.4.1. ARGE kavramı

ARGE, bilimsel ve teknik bilgi birikimini artırmak amacıyla, sistematik bir temele dayalı olarak yürütülen, yaratıcı çaba ve bu bilgi birikiminin yeni uygulamalarda

²⁹⁴ Öztürk, age. s. 86.

²⁹⁵ Ömür Kırbaşı, *Milli Tankı Üretmeye Hazırız*, Hürriyet Gazetesi, (21.02.2007)

²⁹⁶ www.hurriyet.com.tr/gundem/6018787.asp?m=1 (26 Şubat 2007)

²⁹⁷ F.Şura Bahsi, *Aselsan İntiharları ve Savunma Sistemi*, www.uiportal.net/e107_plugins/content/content.php?content.282 (27.03.2007)

kullanımıdır.²⁹⁸ ARGE terimi üç faaliyeti kapsamaktadır: Temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme. Temel araştırma, görünürde herhangi bir özel uygulaması veya kullanımı bulunmayan ve öncelikle olgu ve gözlemlenebilir gerçeklerin temellerine ait yeni bilgiler edinmek için yürütülen deneysel veya teorik çalışmadır. Uygulamalı araştırma ise yeni bilgi edinme amacıyla yürütülen özgün çalışmadır. Bununla birlikte uygulamalı araştırma, öncelikle belirli bir pratik amaç veya hedefe yönelmiştir. Deneysel geliştirme, araştırma ve/veya pratik deneyimden elde edilen mevcut bilgidен yararlanarak yeni malzemeler, yeni ürünler ya da cihazlar üretmeye; yeni süreçler, sistemler ve hizmetler tesis etmeye ya da halen üretilen kuruluş olanları önemli ölçüde geliştirmeye yönelmiş sistemli çalışmadır. 111 kavramı hem ARGE birimlerindeki düzenli ARGE'yi, hem de diğer birimlerde bir şekilde olmayan ya da ara sıra yapılan ARGE faaliyetlerini kapsamaktadır.²⁹⁹ ARGE, mali destekle beraber bilgi birikimi ve paylaşımı, yüksek teknoloji gerektiren altyapıların kullanılmasını ve nitelikli araştırmacıları gerektirir. Çoğu zaman mali olanaklar var ise yüksek teknoloji gerektiren altyapıya ulaşılabilen, ancak nitelikli araştırmacı sayısının belirli bir seviyeye ulaşması için oldukça uzun bir süreç gerekmektedir.³⁰⁰

4.2.4.2. ARGE göstergeleri

Bir ülkenin ARGE düzeyini görmek için çeşitli göstergelerden faydalanılmaktadır. Bunlardan ilki Fen Bilimleri Dalında bir yıl içinde uluslararası dergilerde yayımlanan makale sayısıdır. 1998 yılı içinde yayımlanan makale sayısında bir milyon kişi başına düşen değer Türkiye için 77 iken, gelişmiş ülkelerde 500'ün üzerindedir.

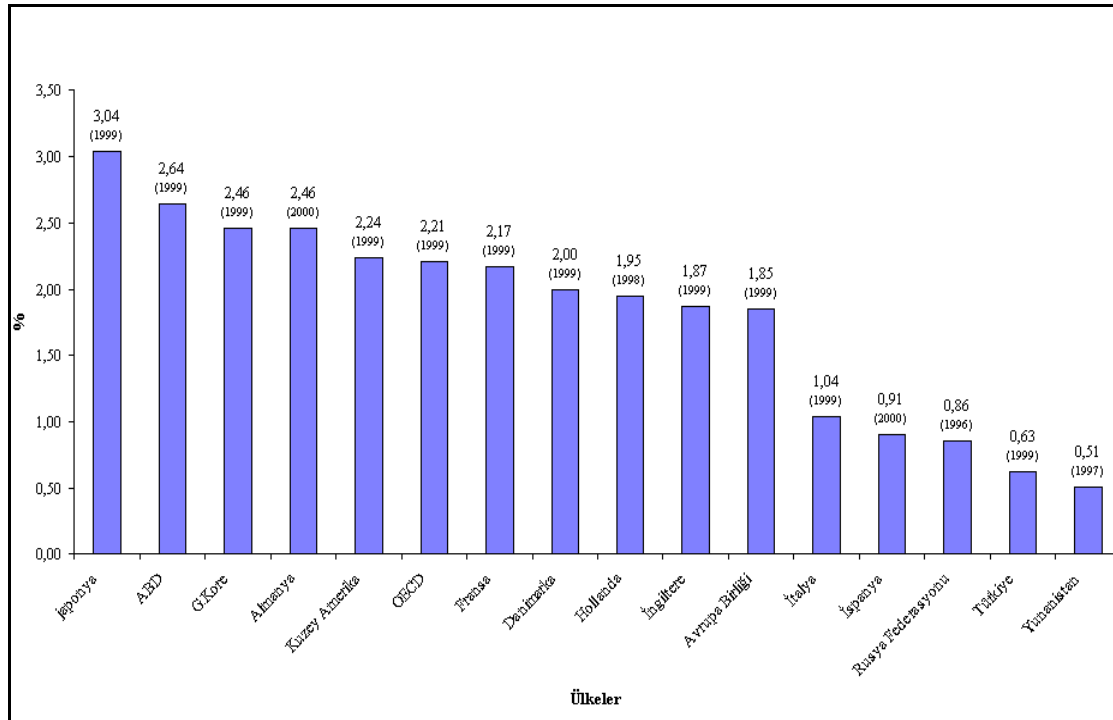
İkinci gösterge ise, ülkeler itibarıyla ARGE harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payıdır. Türkiye'nin ayırdığı pay %0.63 iken, gelişmiş ülkelerde yaklaşık %2.5 olarak Türkiye'nin dört katıdır.³⁰¹ (Şekil 4.1.)

²⁹⁸. Cengiz Karaağaç, *Türkiye'de Arge'nin Mevcut Durumu*, www.msb.gov.tr/Birimler/ARGETeknoD/ARGE Semineri. (20.01.2007)

²⁹⁹. www.sage.tubitak.gov.tr/asp, (25.08.2006)

³⁰⁰. Ural AKBULUT ve Mustafa İlhan GÖKLER, *Ulusal Savunma ve Kalkınmada Üniversitenin Rolü*, SSM-2005, Uluslararası Savunma Sanayi Konferansı, Ankara, 2005, s.163-164.

³⁰¹. Karaağaç, Ağıs.

Şekil: 4.1 Ülkeler İtibariyle ARGE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

Türkiye, ARGE projelerinin GSMH içindeki payını, o da 2010'larda ancak yüzde 2'ye çıkartabilecek. Savunma Sanayi alt yapısı oluşturmak amacıyla 21 yıl önce kurulan Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın, bu süre boyunca ARGE projelerine ayırdığı pay ise % 0,3.³⁰² ARGE çalışmaları açısından sorun kaynak tahsisi gibi görünmekle birlikte, bu alanda istihdam edilen personelin sayısı ve bu çalışan kişilerin potansiyel bilgi düzeyi, yapılmış olan ARGE çalışmalarının ülke geneline ülke refahı ve çıkarı için ne derecede ve nasıl yayıldığı, üzerinde durulması gereken diğer önemli noktalardır.

4.2.4.3. ARGE'nin gerekliliği

Günümüzde teknolojinin geldiği seviye ARGE çalışmalarının sonucudur. Üretimde ürüne; yenilik, kalite, düşük maliyet, ekonomiklik, estetik, dayanıklılık, vb. özellikler ARGE sayesinde kazandırılabilir. ARGE çalışmasının hemen her sektör için gerekli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Sektörde yaşanan gelişmelere ve duyulan ihtiyaca göre ARGE için ayrılan kaynağın az ya da çok olması söz konusudur. İşletmelerin pazardaki payı, gelişme politikaları, mali yapıları, yönetim şekil ve

³⁰² Lale Sarıbrahimoğlu, *Teknoloji Zaaflığı Silah Sanayiinde Ankara'yı Hep Sıkıştırıyor*, USAK StratejikGündem Haber -usakgundem.com.htm(28.05.2006)

stratejileri vb. gibi faktörler, ARGE ye ayıracakları kaynağın belirleyicileridir. Savunma sanayi sektörü açısından ARGE daha ayrı bir değer taşımaktadır. Savunma sanayinin ulusallık yüzdesi, aynı zamanda o ülkenin bağımsız hareket edebilme yeteneğinin bir göstergesidir. Teknolojiyi üretmeden, sadece ileri teknoloji ürünlerini tüketir durumda olmak "yeni sömürge ekonomileri"nin tipik bir örneği durumuna gelmek demektir.³⁰³ Bu bağlamda ARGE'nin gerekliliği konusu bugüne kadar her platformda dile getirildi. Konunun önemi; SSM başta olmak üzere, onunla işbirliği içinde bulunan TÜBİTAK ve üniversitelerin ilgili birimlerinde bulunan akademisyenler ile TSK'nın bu konudaki personeli tarafından her fırsatta vurgulandı. 2004 yılında icra edilen SAVTEK'de ileriye dönük olarak özellikle ARGE konusunda yapılması gereken çalışmalar, koordinasyon tedbirleri ortaya kondu. ARGE'nin gerekliliğine inanan katılımcılar tarafından problem sahaları belirlendi. Sonuç olarak ARGE faaliyetleri yaygın düşüncenin aksine lüks değil bir zorunluluktur. Savunma sanayinin gelişmesi için neredeyse her yol ARGE'ye çıkmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin gerek bağımsız ARGE faaliyetleri yürütmesi, gerekse de uluslararası ortak teknoloji ve ürün geliştirme projelerine dâhil olması yerinde olacaktır. Atatürk bu konudaki hedefi çok önceden göstermiştir: "İlim tercüme ile olmaz, tetkik ile olur." Tetkik etmek ise ancak ARGE ile mümkündür.³⁰⁴

4.2.4.4. ARGE'den elde edilecek getiriler

Yüksek teknolojiyi savunma sistemlerinin milli olarak geliştirilmiş olması bu sistemlerin etkinliğinin garantisidir ve aynı zamanda etkinliğin en önemli parametreleri olan gizlilik özelliğinin ve sürekliliğin korunmasını da sağlamaktadır. Bu durum ise askeri caydırıcılığın ve uluslararası ilişkilerde yaptırım gücünün artmasına yardımcı olacaktır. Yüksek teknolojiye sahip özgün ürünler geliştirerek bu ürünleri diğer ülkelere satmak mümkündür. Böylece ekonomiye artı değer kazandırmanın yanında özgün silah sistemleri geliştirebilen ülke olarak dış siyasette daha etkin bir rol üstlenme şansına sahip olunacaktır.

Milli olarak geliştirilmiş sistemlerin ülkenin bilim, teknoloji ve sanayileşme yeteneğinin yükselmesine katkısı da çok yüksektir. Tasarım teknolojisi ülkenin

³⁰³ Karaağaç, Ağıs.

³⁰⁴ . www.sage.tubitak.gov.tr.

teknolojik düzeyinin yükselmesine ve bilimsel bilginin artmasına neden olur. Özgün ürün geliştirilmesi ülkenin ekonomik alanda rekabet gücünü ve askeri alanda caydırıcılığını artırır. Tasarım teknolojisi ve üretim teknolojisinin bütünleştirilmesi sanayi işletmeleri ve ARGE örgütleri arasındaki işbirliğini arttıracaktır. Bu durumda yaratılacak sinerjinin savunma sanayi dışındaki sanayi alanlarına sıçraması mümkün olur.³⁰⁵ Elektronik ve ulaştırma alanlarındaki icatların neredeyse tamamı ilk defa askeri nedenlerle gerçekleştirilmiştir. Yani teknolojinin ikili kullanımı söz konusudur. Teknolojik bilgi sayesinde özellikle savunma ve ticari uygulamalar arasında oluşturabilecek sinerji için gerekli potansiyel, bu kavram üzerinde odaklaşmayı gerektirmektedir. Ancak “teknolojinin ikili kullanımı” sadece iki kişiyi esas alan kullanıma değil, askeri ve sivil alanda çok sayıda potansiyel kullanıcıya sahip bir teknolojiye atıfta bulunmayı içerir. Yüksek teknolojiye sahip bir savunma sektörü, özellikle imalat sanayi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Silah üreticisi ülkelerde gelişmiş silahların üretiminden kaynaklanan teknolojik geri beslemeler sayesinde, endüstriler arası bağlantılar ve iki amaçlı araştırma-geliştirme kullanımı söz konusu olabilir.³⁰⁶

4.2.4.5. Ülkemizde ARGE çalışmaları

1954 yılında “ MSB ve Genelkurmay Başkanlığı İlmi İstişare Kurulu” adıyla kurulan ve 1959 yılında adı “ MSB İlmi İstişare Araştırma Kurulu Başkanlığı” olan kurum bu gün “MSB ARGE Daire Başkanlığı” adı altında çalışmalarını sürdürmektedir.³⁰⁷ İlerleyen yıllarda ARGE çalışmalarına esas teşkil eden yapılanma faaliyetleri şunlar oldu:

- * Bilimsel faaliyetin yönlendirilmesinde rol alacak ilk kurum olan TÜBİTAK 1963 yılında oluşturuldu,
- * 1974 ambargosu neticesinde Türk savunma sanayinin mümkün olduğu ölçüde dışa bağımlılıktan kurtarılması girişimleri başladı, 1976 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'de savunma sanayini geliştirme stratejisi belgesi onaylandı,

³⁰⁵ www.sage.tubitak.gov.tr.

³⁰⁶ Giray, age. s. 189.

³⁰⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 2.Cilt, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986. s. 776

- * Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) ilk kez, "teknoloji politikaları"ndan söz edildi,
- * 1983 yılında Türk Bilim Politikası hazırlandı ve Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kuruldu,
- * 1985 yılında, MSB'ye bağlı "Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı" teşkil edildi ve 1989 yılında "Savunma Sanayi Müsteşarlığı " olarak yeniden düzenlendi,
- * 1993 yılında, Türkiye Bilimler Akademisi kuruldu,
- * 1994 yılında, Türk Patent Enstitüsü kuruldu,
- * Sanayi kuruluşlarınca yürütülen ARGE Projelerine Devlet Yardımı yapılmasını öngören Karar 1995 yılında yürürlüğe girdi,
- * Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası dokümanı 1997 yılında onaylandı,
- * TSK ARGE Mastır Planı [TSK 1999-2008 Dönemi Savunma Araştırma Geliştirme ve Teknoloji Planı (SAGTEP)] Genelkurmay Başkanlığınca onaylanarak yürürlüğe girdi.³⁰⁸

Halen SSM tarafından desteklenen ARGE çalışmalarının temel hedefleri; Türkiye sanayinde araştırma geliştirme faaliyetlerinin artırılmasının sağlanması ve bunun sonucunda ülkenin yüksek teknolojiye ulaşması, modern savunma sanayinin geliştirilmesidir.³⁰⁹ Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı' da (TİDEB)³¹⁰ bu maksatla oluşturulmuştur. Ancak TİDEB'in varlığı ve sağladığı imkânlar konusunda birçok kurum ve kuruluşun bilgi sahibi olmadığı değerlendirilmektedir.

Nitelikli araştırmacı kaynağı olarak Üniversitelerimiz büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de 2004 rakamlarına göre yaklaşık 140.000 lisansüstü öğrenci bulunmakla beraber hala yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin 70 milyonluk nüfusu düşünüldüğünde ve benzer nüfusa sahip Almanya'nın 450.000'in üzerindeki araştırmacı sayısı ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki araştırmacı sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. ABD, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkeler, dünyanın dört bir

³⁰⁸ . Karaağaç, Ağıs.

³⁰⁹ . www.ssm.gov.tr.

³¹⁰ . TİDEB; TÜBİTAK'ın bünyesinde sanayimizin ARGE yeteneği kazanmasını sağlayacak araçları geliştirmek, uygulamak ve etkinliğini değerlendirmek amacıyla görev yapan bir birimdir. www.tubitak.gov.tr.

yanından öğrencileri cezp ederek ve kendi lisansüstü çalışmalarını yaptırarak, kendi ARGE olanaklarını genişletmektedir.³¹¹

4.2.4.6. Dünyada ARGE

ARGE denilince ilk akla gelen sektör savunma sanayidir. Dünya ARGE çabalarının % 85'i silahlanmaya ayrılmaktadır. Bunların % 50'si askerî, % 15'i ise nükleer araştırmalara harcanmaktadır.³¹² Ancak savunma sanayi alanında yapılan ARGE çalışmalarından elde edilen sonuçlar, zamanla diğer sektörlerle de yansımaktadır.

Kuşkusuz dünyanın en büyük ekonomisi ABD'dir. Dolayısıyla ARGE'nin de lideridir. Ekonomistler ABD'nin son 50 yıldaki ekonomik gelişimini teknolojideki gelişmesine bağlamaktadırlar. Genetik, biyoteknoloji, bilgisayar ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler bunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkelerin ARGE harcamalarının 1999 yılı değerlerine göre karşılaştırıldığı bir çalışmaya göre; ABD'nin 245 milyar dolarlık harcaması, en fazla ARGE çalışması yapan ikinci ülke olan Japonya'nın harcamasından (95 milyar dolar) %150 oranında fazla, tüm AB ülkelerinin harcamasından (158 milyar dolar) % 55 oranında fazladır. 2000-2001 döneminde ülkelerin ARGE harcamalarında azalma oldu, daha sonra yeniden arttı.³¹³ Amerika'da 2001 yılında yaşanan 11 Eylül Saldırısı sonrasında dünya genelinde artma eğilimi gösteren silahlanma yarışı bunda etkili oldu. Raflara kaldırılmış olan projeler yeniden gündeme geldi. Ayrıca terör tehdidini ortadan kaldırmaya yönelik alanlarda ortaya çıkan ihtiyaçlar için de yeni ARGE çalışmaları başlatıldı.

ABD'nin ARGE harcamalarının büyük bölümünü savunma ARGE harcamaları oluşturmaktadır. Almanya ve Japonya'da ise durum biraz farklıdır. Bu ülkeler ARGE harcamalarının çok az bir kısmını savunmaya ayırmaktadırlar. Soğuk savaşın ardından ülkelerin savunma harcamalarında azalma gözlenmiştir. Savunma harcamalarında genel bir azalış olmasına rağmen, ülkelerin savunma sanayini geliştirme, teknolojik üstünlüklerini koruma/artırma istekleri nedeniyle ARGE harcamalarında çok fazla

³¹¹. Akbulut ve Gökler, agk, s.163-164

³¹². Serkan Güneş, *ARGE Hizmetlerinde Ürün Tasarımı Fonksiyonun Yeri ve Ulusal Tasarımın Savunma Sanayinde Önemi*, SAVTEK- 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara, 29-30 Haziran 2006, s.702.

³¹³. Şenel ve Kısa, agm. s. 683

değişim olmamıştır. Örneğin ABD, savunma harcamalarını azaltmak zorunda kaldığı dönemlerde bile, savunma ARGE'ye ayırdığı payda çok fazla değişiklik yapmamıştır. Hükümetlerin ARGE'ye ayırdığı kaynaklarda savunma ARGE önemli bir pay almaktadır. Birçok ülkede, hükümetler direkt olarak kaynak ayırmanın dışında vergi indirimi uygulamaları ile de ARGE çalışmalarını desteklemektedirler. ABD Savunma Bakanlığı, silâh üreten firmaların ARGE masraflarının çoğunluğunu karşılamaktadır. Savunma Bakanlığı ayrıca savunmaya yönelik ARGE masraflarını yönlendirmekte, kendi belirlediği konularda araştırma yapanları desteklemektedir. Japonya, yeni ve önemli bir ürünün kazancından 3 yıla kadar vergi almamaktadır. Almanya ise, ARGE yatırımlarının %50'ye kadar vergiden düşürülebilmesine izin vermekte ve %10'a kadar devlet desteği sağlamaktadır. Ayrıca Danimarka, Hollanda, Almanya ve Norveç öncelikli alanlarda araştırma yapılması için özel kaynaklar oluşturmuştur.³¹⁴

ARGE faaliyetleri alanında dikkat çeken bir diğer ülke İsrail'dir. İsrail 1967 yılında Arap-İsrail Savaşından sonra Fransa ve İngiltere tarafından silâh ambargosuna maruz kaldı. Bu dönemden sonra ulusal savunma sanayini oluşturmak amacıyla teknoloji geliştirme yolunu seçen İsrail, ABD'nin de desteği ile ARGE faaliyetlerine büyük önem verdi. İsrail savunma sanayini oluştururken 1980'lerde ulusal ARGE harcamalarının %65'ini savunmaya ayırdı. Özellikle silâh ve sensor üretimine ağırlık veren İsrail, geliştirdiği ürünleri ihraç etmeye başladı. Bunun sonucunda 2002 yılında İsrail savunma ürünü ihracatı rekor kırdı ve ABD ve Rusya'nın ardından Dünya üçüncüsü oldu. Hindistan yine aynı şekilde ulusal savunma gücünü elde edebilmek amacıyla ARGE'ye ağırlık verdi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tasarım yeteneği kazanmayı hedefledi. Bugün Hindistan'ın bilişim alanındaki başarısında bu politika etkili oldu. Uzakdoğu'da Malezya, Endonezya, Tayvan, Güney Kore ve Çin'in savunma alanındaki gelişmesini incelediğimiz zaman, bu ülkelerin yerli üretim kabiliyetleri olmadığı için, öncelikle montaj, bakım, onarım yeteneklerini kazandıklarını daha sonra dış ülkelerin de desteği ile lisanslı üretim yaptıklarını, bu aşamadan sonra sistem tasarım ve geliştirmeyi başardıklarını görüyoruz.³¹⁵

³¹⁴. Şenel ve Kısa, agm. s. 683.

³¹⁵. Şenel ve Kısa, agm. s. 679.

4.2.5. KOBİ'ler ve Savunma Sanayi

KOBİ'ler özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayinin dinamiği durumundadırlar. Tek tek ele alındığında önemli bir varlık olarak değerlendirilmezler ancak özellikle ülkemizde sanayinin belki de bel kemiğini oluşturmaktadırlar. KOBİ'ler ülkemizde istihdamın önemli bir bölümünü gerçekleştirmektedirler. DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) rakamlarına göre Türkiye'deki toplam 1,8 Milyon ticari işletmenin % 99,89'u KOBİ niteliğindedir. KOBİ'lerin % 96,32'si 10'dan az çalışana sahip "çok küçük ölçekli(mikro)" işletmeler, % 3,09'u ise 10-49 arası çalışana sahip "küçük ölçekli" işletmelerdir.³¹⁶

Sanayideki büyüklüğüne rağmen KOBİ'lerin istenilen oranda sektöre giremediği görülmektedir. Bunun ana nedenleri,

- * Sermaye gereksiniminin yüksekliği,
- * Ölçek ekonomisi³¹⁷,
- * Sektörde yerleşmiş mevcut markalara bağımlılık ve ürün farklılığı yaratmanın zorluğu
- * Mevcut firmaların maliyet avantajları
- * Tedarikçi/ürün değiştirme maliyetinin yüksekliği ve
- * Resmi kuruluşların politikalarıdır.³¹⁸

Dağınık yerleşim, yetişmiş kalifiye eleman temininde çekilen sıkıntı, kısıtlı maddi destek, zayıf örgütlenme, kalifiye personeli uzun vadeli istihdam edememe, rekabet edebilme gücünün zayıf olması, ARGE çalışmalarının ya hiç olmaması, ya da çok yetersiz seviyelerde olması v.b nedenler KOBİ'lerin gelişmesine etkileyen diğer olumsuzluklardır. Savunma sanayi sektöründe KOBİ'ler genelde doğrudan rol alamamaktadırlar. Ya da bu fırsat onlara pek verilmemektedir. Organizasyonlar arasındaki iletişim kopukluğu da bu konuda olumsuz rol oynamaktadır. Rekabet ve

³¹⁶. Aysin Zaim ve Uğur Yüksel, *Savunma Sanayii Politikalarının Hayata Geçirilmesinde Kobi'lerin Rolü*, SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara, 29-30 Haziran 2006, s.709.

³¹⁷. Ölçek ekonomisi; herhangi bir ürünün üretilmesinde yeterince büyük kapasitelerin oluşturulması ve bu kapasitenin etkin kullanımı ile birim başına sabit maliyetlerin en aza indirilmesi ve maliyet açısından bir rekabet avantajı elde edilmesi. Yılmaz Argüden, *Ölçek Ekonomisinden Kapsam Ekonomisine*, www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?

³¹⁸. Ülgen ve Mirze, age. s 96.

entelektüel sermayenin korunması kaygılarıyla KOBİ'ler arası işbirliği ve birlikte çalışma oranının da düşük olması yüzünden bu tür alt projelerin birkaç KOBİ tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmesi de pek mümkün olmamaktadır. Buna karşılık KOBİ'ler, boyutlarından gelen çeviklikleri, teknolojik yenilikleri benimseme-kullanma hızları ve teknolojik yenilik yapma yetenekleri ile savunma sanayi gibi ileri teknolojiye ve ARGE'ye dayalı bir sektörde yerli katkıyı hedeflenen düzeye çekebilecek potansiyeli barındırmaktadırlar.³¹⁹ Bu sektörde bazı küçük işletmelerin, zaman zaman dünyanın önde gelen firmaları ile önemli iş bağlantıları yaptıkları da görülmektedir. Türkiye'de de ana yüklenici durumundaki bazı firmalarımız KOBİ'lerle işbirliğine gitmektedirler. Ancak ilişkilerdeki yoğunluk yeterli seviyede değildir. Buna bağlı olarak kaybedilen değerler istihdam kaybı, ihtiyaçların dışardan tedarik edilmesi nedeniyle oluşan kaynak kaybı, sektörün gelişmesi yolunda kaybedilen zaman, çaba ve diğer varlıklardır.

KOBİ'lerin yoğun olarak bulunduğu illerden Gaziantep'te sanayicilerden Yerli Tank üretimine talip olanların çıkması göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Ancak, Gaziantep Sanayi Odası Başkanı Türkiye'deki savunma sanayinde çalışan şirketlerin birleşmek suretiyle ihalelere girebilmesi için 7 yıl önce Genelkurmay Başkanlığı'na yaptığı müracaattan sonuç alamadığını ifade etmektedir. İhaleye girmek için NATO'nun öngördüğü standartlara haiz olmayan Gaziantep KOBİ'leri, diğer taraftan bazı NATO ülkelerine roket kanatları, tetik sistemleri ve kasaturalar yapıyor.³²⁰ KOBİ'ler gerçekte bunlardan çok daha fazlasını yapacak potansiyele sahip. O halde SAVTEK-2004'de de önemle vurgulanan konularda objektif değerlendirmeler yapmaya ve adım atmaya ihtiyaç vardır.

³¹⁹. Zaim ve Yüksel, Agk, s. 711.

³²⁰. Vakit Gazetesi, *Antep'te sanayiciler tank yapmaya talip*, (26.02.2007)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgesel güç olarak etkinliğinin artırılması ve uzun dönemde küresel ana güç konumuna gelebilmesi, yüksek teknolojiye dayanan, dinamik ve kendi kendine yeterli bir savunma sanayi ile desteklenmesine bağlıdır. Türk savunma sanayi, bugün gelinen noktada önemli bir üretim yeteneğine erişmiş durumdadır. Türkiye'nin savunma sanayi politikası gelecekte, ARGE'ye dayalı ortak yatırım girişimlerine, mal ve hizmet alımlarında yerli katkı oranının artırılmasına dayandırılmalıdır. Bu bağlamda, başta savunma sanayinde olmak üzere, ilişkili bütün yan sanayi kollarında da olmak üzere yüksek teknolojinin ülkemize kazandırılmasına, özgün savunma sistemlerinin edinilmesine önem verilmelidir.

Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla sahip olduğu önem gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Global ve bölgesel dengelerin henüz tam olarak oluşmadığı, içinde bulunduğumuz politik askerî ortamda, bölgemizde ve dünyada barış ve istikrara katkıda bulunmanın yanı sıra, risk ve tehditlere karşı ülke savunmasını sağlayabilecek TSK'nın, yeniden yapılanmasında;

- * Caydırıcı askerî güç,
 - * Komuta-kontrol, muhabere, bilgisayar, istihbarat, gözetleme ve keşif (C4ISR) sistemleri,
 - * Üstün hareket kabiliyeti ve ateş gücü,
 - * Nicelikten çok niteliği esas alan, ileri teknoloji ürünü silâh ve sistemler,
 - * Her ortamda, gece ve gündüz harekât icra etme kabiliyeti,
 - * Kitle imha silâhlarına karşı hava/füze savunma ve NBC korunma kabiliyeti
- konularında kabiliyetlerini idame ettirmesi ve geliştirmesi hedeflenmektedir.³²¹ Bu hedeflere ulaşabilme imkânı, savunma sanayinin ne derece milli olduğuna bağlıdır. 1996 yılında Gnkur. Bşk.lığı, MSB.lığı ve Kuvvet K.lıklarının katılımıyla teşekkül

³²¹. Beyaz Kitap, 4. Bl.

ettirilen çalışma grupları tarafından savunma sanayinin geliştirilmesi ve bu kapsamda da savunma sanayi stratejisinin oluşturulması çalışmaları sonucunda ortaya konulan TSSPSE'nin, 1998 yılında Bakanlar Kurulunun onayını müteakip Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesindeki amacın, tabi ki yukarıda da bir kısmı sıralanan hedeflere ulaşmayı sağlayacak savunma sanayi politikalarını oluşturmak olduğundan şüphe yoktur. Ambargonun kaldırılmasının üzerinden yaklaşık 30 yıl, TSSPSE'nin onaylanmasının üzerinde yaklaşık 10 yıl geçti. Önemli üretim yeteneğine erişildiği ve değişen çok şey olduğu ifade edilmesine rağmen, savunma sanayi ihtiyaçlarımızın tedarikinde halen % 80 oranında dışa olan bağımlılığımız değişmedi. O halde, ortada doğru olmayan bir durum var: TSSPSE ve daha öncesinden beri süregelen politikalar, TSSPSE'nin kendisi, organizasyon sorumluluğu yüklenen kurum ve kuruluşlar, kamu ve özel sektörde yer alan ve milli savunma sanayinin gelişmesi adına kendilerinden çok şey beklediğimiz irili ufaklı bütün işletmeler bu yanlısın bir parçası olmuş durumda. Çünkü hala ihtiyaçlarımızın ancak % 20 kadarını kendi kaynaklarımızdan sağlayabilmekteyiz.

Mevcut olumsuzlukların giderilmesi için, başta ilgili mevzuat olmak üzere, savunma sanayinin millileştirilmesi yönünde engel teşkil eden hususlarla ilgili adımların en kısa sürede atılmasına ihtiyaç vardır. ARGE, teknoloji geliştirme ve yönetimi ile koordinasyon konularında alınacak önlemler, muhtemel yeni bir ambargodan önce alınmalıdır. Tedarik edilen ve elde mevcut olan silah sistemleri ile her türlü araç ve malzeme, vatanın her cephesinde ve çıkarlarımızın söz konusu olduğu her bölgede milli menfaatler doğrultusunda kendi inisiyatifimiz dâhilinde kullanılabilir.

TSSPSE ve Diğer Mevzuat İle İlgili Konular

TSSPSE çerçevesinde izlenen politikalar doğruysa belirlenen hedeflere ulaşılması, ya da biraz daha iyimser bakış açısıyla koyulan bu hedeflere en azından yaklaşılması gerekir. Bu gerçekleşmiyorsa, olumsuzluğa neden olan faktörler belirlenerek düzeltici önlemler alınmalıdır. TSSPSE savunma sanayini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanmış ve uygulanmakta olan bir mevzuattır. Şüphesiz ki yılların kazandırdığı bir birikimle hazırlanmıştır ve önemli konuları içermektedir. Ancak uygulamada yaşanan bazı sıkıntılar ve gelinen nokta, bu dokümanın revize edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin; TSSPSE'nin savunma sanayi politikasını

belirleyen 5. maddesinin ilk fıkrası "yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık" ibaresini kullanarak savunma sanayinin yabancı sektöre bağımlılığını en başta ilan etmektedir. Yerli sektör rekabet edebilme gücüne erişmeden böyle bir ifadenin kullanılması, daha başlangıçta önünün kesilmesi anlamına gelir. Oysa doğru olan kendi tasarımlarımızı öne çıkarmaya çalışmaktır. Fıkıradaki bulunan "yerli" kelimesinin "ulusal" kelimesi ile değiştirilmesi de gereklidir. Yerli sektör yanında yabancı sektör denilmesi yanlıştır. Yerli kelimesi aslında ülkemizdeki ulusal, yabancı ortaklı ve yabancı şirketlerin tümünü zaten kapsamaktadır. Mevzuatı bilen yabancılar bir yolla kendilerini yerli yerine koyabilmektedir. TSSPSE'nin 6 B maddesinde; "kritik sistemlerin/teknolojilerin uzun vadede yurtiçinde geliştirilmesi amaçlanarak, mümkün olmayanlar için ortak üretim öngörülür" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Burada ortak üretim yerine "teknoloji satın alınır" denilmesi daha doğru olacaktır. Çünkü kısa vade için teknoloji satın alınırsa o teknolojinin uzun vadede geliştirilme olanağı olabilir. Ancak burada satın alınacak teknolojinin seviyesi ve geliştirilinceye kadar geçecek sürede elde edilecek kazanımların hesabının çok iyi yapılması ihtiyacı vardır. Oysa teknoloji yabancı ortaklık yoluyla edinildiğinde uzun vadede yeni teknolojilerin geliştirilebilmesi hemen hemen imkânsızdır. Satın alınan ya da transfer edilen teknolojinin de kendini ispatlamış, bilinen bir teknoloji olması gerekir. Aksi takdirde "Dragar Kule"de olduğu gibi namluların elde patlaması işten bile değildir: TSK'nın envanterindeki zırlı muharebe araçlarına (ZMA), NUROL'un ürettiği Dragar kulelerine takılan ve 1996 yılında envantere giren topların, birkaç yüz atımda çatlamaya başladığı ortaya çıktı. Fransız GIAT firması garantisi altında MKE tarafından üretimi yapılan toplar için 6000 adet atım garantisi öngörülüyordu. 25 mm. çapındaki 515 adet top 35 milyon dolara mal oldu. Bu toplar personelin güvenliğini tehdit ettiği için şimdi kullanılmıyor.³²²

"Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları" da genel olarak savunma sanayinin özelliğini göz ardı eden bir görüş çerçevesinde hazırlanmıştır. Diğer bir anlatımla, "Türk Ticaret ve Yabancı Sermayeyi Teşvik" yasalarının belirttiği şekilde "Türkiye'de Türk yasalarına göre kurulmuş olan her şirket Türk şirketi sayılarak ulusal şirket ayrıcalığı yapılmamak istenmiştir. Örneğin; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) kanalıyla görüş için sanayicilere yollanan taslakta bulunan ulusal şirket, yabancı ve yabancı ortaklı şirket deyimleri ve tanımları, taslak kamusal alanda ilgili

³²². Utku Çakırözer, *Fransa'dan alınan Toplar Çatlıyor*, Milliyet Gazetesi, (30.07.2004)

Bakanlık ve Müsteşarlıklarla koordine edildikten sonra dokümandan çıkarılmıştır. Oysa Türkiye'de, diğer ülkelerde de olduğu gibi ulusal, yabancı ortaklı ve yabancı şirketler vardır ve bunların, diğer ülkelerde olduğu gibi, tedarik mevzuatında belirtilmesi gereklidir.

Ulusal teknoloji yeteneği çok önemlidir çünkü ulusal tasarımla geliştirilip üretilmeyen savunma sistemlerine güvenilmesi, bu sistemlerin savaş esnasında da satın alındığı andaki gibi çalışacağından emin olunması mümkün değildir. Dolayısıyla savunma sistemlerinin tedarikinde amaç, ihtiyacın karşılanması yanında, ulusal teknoloji yeteneğini yükseltmek olmalıdır. Bu nedenle tedarik mevzuatı, "ulusal teknoloji yeteneğini" yükseltme amacına hizmet edecek şekilde düzenlenmelidir. Ulusal şirket, ulusal teknoloji deyimlerinin kullanılmasından çekinilmemelidir. Doğal olarak her şey ulusal teknoloji ile yapılacak değildir ama ulusal olması gereken sistem ve teknolojilerin açık açık belirtilmesi de gereklidir.

ARGE İle İlgili Konular

Geleceğin muharebe sahası çok değişken olmakla birlikte, çizilen resimde yer alan objeler genel olarak aynı kalmaktadır. Resimdeki objelerin yerleştirildiği arka plan üç boyutlu olarak düşünüldüğünde, stratejik değerler ön plana çıkmaktadır. Yapılacak her resimde bu arka plan mevcuttur. Objeler ise akıl, bilim, düşünce, yaratıcılık, çalışma ve gayretlerin yoğunlaştırılması sonunda ortaya çıkan stratejiler ve teknolojilerdir. ARGE olmadan teknolojinin olmayacağı açık olarak görülmektedir. SAVTEK 2004 ve 2006'da ARGE konusunda çok şey söylendi. ARGE için ayrılan kaynağın ARGE'den beklenenler için yetersiz olduğu her fırsatta dile getirildi. Kaynakların yetersizliği, önceliklerin belirlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. O halde ARGE'nin yoğunlaştırılacağı alanlar daraltılarak ağırlık noktalarının belirlenmesine ihtiyaç vardır. Her alanda mevcut kaynakları parça parça kullanmak yerine, önemli ve önceliği olduğu tespit edilen konularda yoğunlaşmak önem kazanmaktadır. Öncelikler, millî olması zorunlu teknoloji ve sistemlere verilmelidir. Dar alanlarda kazanılacak başarının adım adım geliştirilmesi ve kaynakların diğer alanlara kaydırılması bir strateji olarak belirlenmelidir.

Öncelikli ihtiyaçların belirlenmesi; Gnkur. Bşk.lığı, MSB.lığı, kuvvet komutanlıkları, üniversiteler ve gerektiğinde savunma sanayine hizmet veren kamu ve sivil kuruluşlar arasında yapılacak koordinasyonla sağlanmalıdır. Önemli proje ve fikirlerin sağlanabileceği üniversitelerin iç içe birbirinden ayrılmaz iki görevi vardır: Bunlardan birincisi eğitim/öğretim, diğeri ise araştırmadır.³²³ Bu bağlamda üniversitelerimizin faydalı olabilmesi onların doğru yönlendirilmesi ile mümkündür. İhtiyaç belirleme makamı ve aynı zamanda kullanıcı konumunda bulunan TSK, ihtiyaç duyduğu konuları doğru zamanda ilgili kurumlara ulaştırabilmelidir. Üniversitelerimizde yapılmakta olan bilimsel araştırmalar ile yüksek lisans/doktora tezlerinin belirli alanlara yönlendirilmesi ve yabancı üniversite ve araştırma merkezlerinde yapılan savunma sanayi ile ilgili gelişmelerin ülkemizdeki üniversiteler ve araştırma merkezleri vasıtası ile izlenmesi karşılıklı koordine ile mümkündür. Bu bağlamda; akademisyenlerin, SAVTEK türündeki çalışmalara daha kapsamlı katılımının sağlanması ya da daha özele indirgenmiş küçük çaplı konferanslar, paneller, forumlar v.b. etkinliklerle bu konudaki sorumluluğa ortak edilmesi hedeflenmelidir. Yurt dışındaki üniversitelerde yüksek lisans ya da doktora yapmak maksadıyla öğrenim gören insanlarımızın bu alanda yapmaları muhtemel tez çalışmalarının da yurt dışındaki üniversitelerde değil, kendi üniversitelerimizde yapılması için gereken önlemler alınmalıdır. Bu konuda sahip olunması gereken milli bilinç ve sorumluluk duygusu, henüz daha öğrencilik yıllarında iken akademisyenler tarafından bütün öğrencilere aşılanmalıdır.

SSM sorumluluğunda yürütülecek ARGE çalışmalarında mutlak surette Harp Okulları Savunma Bilimleri Enstitülerinin, Harp Akademilerinin, Sınıf Okullarının ve hatta Astsubay Hazırlama Okullarının ilgili birimlerinin de yer alması sağlanmalıdır. Özellikle Harp Akademilerinde mesleğinin belli kademelerinden ve görevlerinden geçmiş kurmay adayı subayların birer “teorik ARGE elemanı” gibi çalışarak, “teknik ARGE elemanlarına” proje ve tez üretmeleri üzerinde ağırlıkla durulmalıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan ve bize savunma sanayi konusunda üstünlük kazandıracığı değerlendirilen çalışmalar en uygun şekilde ödüllendirilmelidir.

³²³. Oktay Sinanoğlu, *Hedef Türkiye*, 21. Basım, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73.

Araştırma projeleri sonunda ortaya çıkan teknolojilerden sağlanan ekonomik kârın sürekli olabilmesi için, belirlenen ürün kategorilerinde hem iç, hem de dış pazara hitap edecek fiyat ve kalite seviyesinde pazarda yer almak hedeflenmelidir. Bu ürün kategorisinde rekabetçi olunmasını sağlayacak katma değer net olarak tanımlanmalı ve ARGE çalışmaları bunu gerçekleştirebilecek biçimde seçilmelidir. Sözleşme tabanlı değil, belirli bir teknoloji yol haritası izleyen ürün tabanlı proje geliştirme modeli ile çalışılmalıdır. Belirlenen alanlardaki mühendislik çalışmaları dünya teknoloji geliştirme döngüsünün bir parçası olabilecek biçimde yürütülmelidir. Araştırma geliştirme çalışmaları birbirinden kopuk projeler olarak değil, çizilen yol haritası boyunca düşünsel sermaye birikimi yaratacak biçimde gerçekleştirilmelidir. Projelerin iyi analiz edilmesinin ve ARGE çalışmalarının bütünleştirilmesinin zaman ve maliyet kazanımları sağlayacağı düşüncesiyle, bu alanda sonuca dönük organizasyonlara önem verilmelidir. Dünya teknoloji piyasasının karakteristikleri bunun dışındaki stratejilerin savunma sanayi firmalarını uzun dönemde, iç piyasalardan aldığı projelerle, kendi işleyişini idame ettirmek için çabalayan organizasyonlar durumuna dönüştürme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığını göstermektedir.

Farklı kuruluşlarda yürütülen ARGE faaliyetlerinde ulusal uyum, bütünlük ve verimlilik sağlanmalıdır. Nitelikli ARGE elemanlarını yetiştirmek üzere insana yatırım yapılmalıdır. Üniversitelerimizin ve sanayimizin altyapısının ve yeteneklerin güncelleştirilerek geliştirilmesi sağlanmalıdır. Kurumlar arası ortak çalışmayı kolaylaştırıcı bütçe yasa ve yönetmeliklerinde gerekli esneklikler sağlanmalıdır. Savunma için ARGE'nin kurumsallaştırılması, bilgi ve teknolojilerin sürekliliğinin sağlanması amacıyla;

- * Ortak strateji araştırma enstitüleri,
- * Ortak teknoloji araştırma enstitüleri,
- * Ortak araştırma merkezleri ve
- * Ortak mükemmeliyet merkezleri kurulmalıdır.³²⁴

Gerek TİDEB tarafından takip edilen ve desteklenen çalışmalar, gerekse münferit olarak üniversiteler ya da değişik kurum ve kuruluşlarda yapılan ARGE

³²⁴. Akbulut ve Gökler, agk, s.163-164

çalışmaları sonunda elde edilen bulgular ile sağlanan her türlü faydalı sonucun gizli kalması yönünde her türlü tedbir alınmalı ve konunun takibi titizlikle yapılmalıdır. Bu ve benzeri alanlardaki çalışmaların “think tank”³²⁵ türü oluşumlar tarafından elde edilmesi yönündeki çabalara karşı korunması düşünülmelidir. Ayrıca bu alanda çalışan personelin güvenliği konusunda da üst düzeyde koruma tedbirleri alınmalıdır.

Teknoloji İle İlgili Konular

Bilgi teknolojileri günümüzde baş döndürücü bir hızda değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Geleceğin muharebe sahası ihtiyaçları da bu alandaki teknolojik donanım ile teçhiz edilmiş sistemlerden meydana gelecektir. Sensorlar, erken uyarı sistemleri, muhabere elektronik istihbarat toplama sistemleri, bilgiyi işleyen analiz eden olasılıkları hesaplayan yazılımlar, insansız hava araçları, hipersonik füzeler ve bunların itici sistemleri, yüksek dayanıklı malzemeler ile ilgili teknolojiler öncelikli teknolojiler olacaktır. Savunma ve iletişim sistemlerinin büyük bir bölümünün bilgisayar destekli olduğu göz önüne alındığında, bu sistemleri idame edebilmek ve ihtiyaçlara göre geliştirebilmek için ülke çapında millî yazılıma önem verilmeli. Tedarik türü ne olursa olsun, envantere alınan bir sistemde kullanılan yazılımın milli olmaması demek, o sistemin kullanılmasından beklenen faydadan kısmen ya da tamamen vazgeçmek demektir. Sistemlerde kullanılan yazılımlara yerleştirilecek bazı virüs ya da program parçacıklarının üretici firmanın istediği yer ve zamanda aktif hale gelmesi, ilgili sistemlerin fonksiyonlarını sıfırlayabilmektedir. Yazar Alvin Toffler “Savaş ve Savaş Karşıtı” kitabında ABD’de konuştuğu generallerin kendisine “Biz herhangi bir uçağı herhangi bir boylamı geçmesi halinde düşecek şekilde önceden ayarlayabiliriz” dediğini yazıyor. Birinci Körfez Savaşında Irak’ın gelişmiş hava savunma sistemlerinin hiçbiri çalıştırılmadı. Irak bir tek uçak düşüremedi. Çünkü Batı’dan aldığı sistemleri Batılılar körletti. Dolayısıyla ilk Körfez Savaşı’nda Saddam’ın uçaksavar sistemleri, elektronik atış kontrol sistemlerini kullanamadı.³²⁶

³²⁵. Türkçe’ye “Düşünce Topluluğu” şeklinde çevrilen “Think tank”; II. Dünya Savaşından kalma askeri bir oluşumdur. ABD ordusunda, planların ve stratejilerin değerlendirildiği güvenliği sağlanmış, gizli ve özel odaya bu ad verilmiştir. Bu örgütlenme çerçevesinde; dış ülkelerde ABD çıkarlarına uygun düşen araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmalarını gerçekleştirecek olan dernek, vakıf, enstitü adı altında kurulan kurum ve kuruluşlar, eski memurlar, akademisyenler, şirketlerin seçkin yöneticileri yer almaktadır. Bu oluşum, ABD yönetimini sorumluluktan kurtarmaktadır. İlgili kişi ve kuruluşlar ABD’nin resmi unsurları olmadığı için, haklarında ABD adına casusluk yaptıkları şeklinde bir iddia söz konusu olamayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bakınız Yıldırım, age. s.43

³²⁶. AYTEKİN ZİYYAN, *Yazılım Yapmamızı ABD Engelledi*, www.aksiyon.com.tr/detay.php(20.08.2006)

Günümüzde dev şirketlerin kontrol ettiği bilgisayar yazılım sektöründe, dünyada tam bir patlama yaşamaktadır. Bu sektör her geçen gün önemini artırmaktadır. Yazılım sektöründe üretim maliyetinin nispeten düşük olması, gelişmekte olan ülkeler açısından önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu sektörde işgücü kalitesi, kilit faktör konumundadır. Yetişmiş işgücüne sahip İrlanda, Hindistan, Macaristan gibi ülkeler yazılım sektöründe ABD, Japonya, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi devlerin hemen ardında yer almaktadırlar. Hindistan'ın dünya liginde en tepelere oturan olağanüstü başarılı üniversiteleri ve araştırma enstitüleri her yıl 300.000 civarında birinci sınıf mühendis ve fen bilimcisi mezun vermektedir. Hindistan'ın yazılım sektöründeki yıllık gelirin 17 milyar dolar seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulursa, böyle bir hedef koyarak işe başlamak en doğru hareket tarzlarından birisi olacaktır. Çünkü günümüzde harplerin şekli artık değişmekte ve geleceğin harpleri de bilgi harbi olacak, bilgiyi zamanında elde eden ve kullanan taraf üstünlük sağlayacaktır.

Son zamanlarda ortaya çıkan yeni ve anahtar teknoloji alanları;

- * Yüksek güçlü muharebe alanı elektrik sistemleri,
- * Biyoteknoloji,
- * Mikro elektrikselsel mekanik sistemler,
- * Yeni enerji materyalleridir.

Ortaya çıkan bu teknolojiler ve bu teknolojilerin uygulama alanları;

- * Hassas taarruz,
- * Sensor uygulamaları, bilgi işleme ve sayısallaştırma,
- * Öldürücü olmayan silahlar ve durdurucular,
- * Robot kullanımı ve
- * Modüler sistemlerdir.³²⁷

Bu bağlamda teknolojinin; gerek günün gelişmelerine ayak uydurması, gerekse teknoloji piyasasında başarı ile rekabet edebilmek için dikkat edilmesi gereken, Silikon Vadisi'nde de genel kabul görmüş olan üç temel nokta:

³²⁷. *Türk Silahlı Kuvvetleri Savunma Sanayi Stratejisi*, s. 16

- * Ayrılc projeler gerçekleştirmek yerine, teknoloji yol haritası izlemek,
- * İy tanımlanmış katma-değer sahibi olmak ve
- * Daha önce yapılanların üzerine inşa edebilmektir.³²⁸

Ancak bu bağlamda; Türkiye'nin uçak üretimi çalışmalarında bu noktaya gelebildiği söylenemez. Türkiye'de uçak üretimi girişimlerinin 80 yıl öncesinde başladığı hesap edildiğinde, gelinen seviyenin nerede olduğunu değerlendirmek daha kolaydır. Son yılların en önemli projelerinden MTU projesinde ortak üretici olarak rol alan Türkiye'nin rolü ikinci derece rol bile değil. Bu proje sonunda Türkiye'nin envanterine 2014 yılından itibaren 100 adet MTU girecek. F-35 MTU'nun orta gövde kısmının retimi Türkiye'ye teknolojik yönden mutlaka bazı kazanımlar sağlayacak ise de, kendi tasarımı olan bir uçağın üretim imkan ve teknolojisini kazandırmayacaktır. Türkiye bu proje ile muhtemelen bir 20 yıl daha kaybedecektir. Yapılan anlaşmalarla Türkiye'de üretilmesi kararlaştırılan bölümlerin  milyar dolarlık getirisine karşılık, tedarik maliyeti karşılığında dışarıya 10.5 milyar dolarlık kaynak aktarımı olacaktır. 2014 yılına gelindiğinde ve sonrasında, günün koşullarına göre yapılmasına ihtiyaç duyulacak "yenileştirme" giderleri için -F 16'larda olduğu gibi- diğer üretici ülkelere milyonlarca dolar kaynak aktarımına devam edilecektir. retimini stlendiğimiz gövde kısmı bu bağlamda daha az teknik bir bölümdür. Yakın planda yenileştirmeye ya da geliştirmeye ihtiyaç göstermesi uzak ihtimaldir. Buna bağlı olarak Türkiye'ye sağlayacağı azami ekonomik değer başlangıçta belirlendiği oranda olacaktır.

Dokuz lke tarafından üretimi yapılacak olan ve kaç ülkeye pazarlanacağı henüz bilinmeyen F-35 uçaklarının Hava Kuvvetlerimize ve dolayısıyla Silahlı Kuvvetlerimize ne üstünlük kazandıracaağı tartışılmalıdır. F-16'larda olduğu gibi, ilerde, bu uçaklara ait bakım ve idame, ilave donanım/yazılım ekleme, v.b gibi ihtiyaç duyulacak ve teknoloji gerektiren diğer konularda karşılaşmamız muhtemel sorunlar ve maliyetler, savunma sanayinin içinde bulunduğu kısır döngünün devam edip gitmesine neden olacaktır. F-16 tecrübesi ders olmalıdır.³²⁹

³²⁸. Bahar elikkol Erbaş – Cengiz Erbaş, *Savunma Sanayi Arge Yönetim Stratejileri*, SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara, 29-30 Haziran 2006, s. 694.

³²⁹. Bu fabrika, 24 yıl önce yapılan 4 milyar dolarlık "off-set anlaşması"yla Ankara Mürted'de ve Eskişehir'de TAI tarafından kurulmaya başlandı ve 21 yıl önce üretime geçti. Bu iki fabrika; F-16 Savaş uçaklarının gövdelerini, motorlarını, elektronik savaş ve gece görüş sistemlerini 21 yıl boyunca, her sene yerli muhteva oranını yükselterek yaptı. Aradan geçen bunca zamana rağmen 260 adet F-16 savaş uçağını yenileme, modernleştirme, geliştirme işi 800 milyon dolara ABD'deki fabrikaya verildi. Necati Doğru, Vatan Gazetesi (06.01.2007)

Teknolojik imkânlarımızın neler olduğu konusunda bilgilerine başvurduğumuz Ankara Ticaret Odası adına cevap yazan odanın Dış Ticaret Müdürü Ömer Faruk Çelebi'nin göndermiş olduğu E Postada ortaya koymuş olduğu saptamalar çok önemli. Çelebi; sahip olduğumuz imkânların yeterli olduğunu ifade etmekte. “Organize olamama ve kararlılığın olmayışı” eksik olan tarafımız. Uçak sanayi konusunda güzel de bir örneği var: “Bizimle aynı dönemlerde Amerika benzer bir fabrikayı İsrail’de tesis etti. İsrail bugün Levi adıyla kendi uçağını üretmektedir”³³⁰ Özel arşive alınan orijinal iki E-Posta, diğer görüşlerin paylaşımı için EK-2 olarak sunulmuştur.

Koordinasyon İle İlgili Konular

Son yıllarda savunma sanayinin millileştirilmesi için yapılan çalışmaların en önemlilerinden birisi de ilgili kurum ve kuruluşlar arasında gerçekleştirilen koordinasyondur. Son olarak 2006 yılı ortalarında gerçekleştirilen SAVTEK-2006 önemli bir organizasyon niteliğindedir. 2002 yılından itibaren bu kapsamda yapılan çalışmaların ortak amacı milli savunma sanayinin % 80’lerde olan dışa bağımlılık oranını önce % 50’lere, müteakiben de % 100’lere kadar çıkarmaktı. Resmi Gazetede 1998 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren TSSPSE’nin amacı da bundan farklı değildi. Ancak buna rağmen ulaşılamayan uç noktalar mevcuttur. Bu konudaki çalışmalara bütün üniversitelerin katıldığı söylenemez. KOBİ’ler hala gerektiği gibi önemsenmediğinden ve basit bir işletme kimliğinden sıyrılmadıklarından onlarla ilgili konularda koordine kurmak dahi mümkün olmamaktadır. MSB’nin bu bağlamda oynayacağı rol çok önemlidir. MSB’nin misyon ve vizyonunda yer alan ifadelerin yeniden değerlendirilmesi, gerekirse güncellenmesi düşünülmelidir.³³¹ Savunma sanayini tek bir işletme gibi düşünürsek, birlikte çalışması öngörülen tüm kurum ve kuruluşlara (KOBİ’ler dahil) hitap eden bir misyon ve vizyon oluşturulmalıdır. Çünkü örgütsel misyonun önemli işlevlerinden biriside, işletme ya da örgütte çalışanların tümüne ortak bir yön vermesidir. Bunu sağlamak için zamanın ihtiyaçlarına göre kurumun misyonu değişebilir. Kendi güçlerini ve zayıflıklarını, çevrenin değişen ve gelişen fırsat ve kısıtlamalarıyla harmanlayan işletmeler daha başarılı olacaktır.³³² Değişen misyon tanımlamasıyla birlikte, ilgili bütün kurum ve kuruluşları özel bir

³³⁰. Ömer Faruk Çelebi. E-Posta, EK-2.(28.07.2006)

³³¹. www.msb.gov.tr.14.04.2007. tarihinde ilgili WEB sitesinde yer alan misyon ve vizyon tanımlarına göre bu değerlendirme yapılmıştır.

³³². Ülgen ve Mirze, age. s.178.

organizasyon çatısı altında toplayacak bir model geliştirilmelidir. Kurumları hiyerarşi gözetmeyen bir ağ yapısı içinde bir araya getirecek bu modelde;

- * Bir koordinasyon odağı oluşturulması,
- * Kurumlar arası ve kurumlar ile koordinasyon odağı arasındaki ilişkileri düzenleyen protokollerin hazırlanması,
- * Kurumların alt yapı ve yeteneklerinin gizlilik sınırları içinde ağ üyelerine açılması,
- * Bu ağın ihtiyaç tanımlaması aşamasından başlayarak projelerin tüm aşamalarında görev almasının sağlanması,
- * Ağ üyeleri arasında verimliliği ve gelişmeyi engelleyici nitelikteki gereksiz ve/veya haksız rekabeti önleyici tedbirlerin geliştirilmesi,
- * Oluşturulan ağın gerçekleştirilebilir hedeflere gerçekçi bir planlama ile ulaşması için yöntemler/kriterler tanımlanması gerekmektedir.³³³

³³³. Selçuk Yaşar, *Sanayici Bakışıyla Bir Değerlendirme*, SSM-2005 Uluslar arası Savunma Sanayi Konferansı, Türk Silahlı Kuvvetleri İçin Savunma Teçhizatı Tedarikinde Yurt İçinden Karşılama Oranının Artırılması Konulu Panel Kitapçığı, Ankara, s.195

“Başkalarının silahı ya üstünüzden dökülür, ya ağır gelir, ya da sıkar.”

Makyavel.

KAYNAKLAR

- Akbulut U ve Gökler M.İ, *Ulusal Savunma ve Kalkınmada Üniversitenin Rolü*, SSM-2005, Uluslar Arası Savunma Sanayi Konferansı, Ankara.
- Ansal H, (2003), *Teknolojik Gelişmelerin Ekonomiye Katkıları*, www.turkishtime.org/sector. (29.03.2005)
- Argüden Y, *Ölçek Ekonomisinden Kapsam Ekonomisine*, www.dunyagazetesi.com.tr news_display.asp?
- Armaoğlu F. (1984), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 -1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Atatürk MK, (1999), *Nutuk*, Yayına Hazırlayan İsmet Zeki Eyüboğlu, 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Avcıoğlu D, (1994), *Milli Kurtuluş Tarihi 1938`den 1995`e* , Tekin Yayınevi, 4.Cilt, İstanbul.
- Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), *Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi*, ASAM Yayınları Sayı: 3, Ankara.
- Aydoğan M, (2004), *Bitmeyen Oyun Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*, Umay Yayınları, 31.Basım, İzmir.
- Aydoğan M, (2005), *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005*, Umay Yayınları, 2. Basım, İzmir.
- Aydoğan M, (2006), *Türkiye Nereye Gidiyor*, Umay Yayınları, 3.Basım, İzmir.
- Bahsi F, *Aselsan İntiharları ve Savunma Sistemi*, www.uiportal.net/e107_plugins/content/content.php?content.282 (27.03.2007)
- Birand M.(1985), *Diyet-Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslar arası Pazarlıklar 1974-1980*, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Beriş Y, Gürkan A (2002). *Türk-Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler*, TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu, Washington.

- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. (1986), Gelişim Yayınları, Cilt I, II, VI, XIV, XVI, İstanbul.
- Cömert S, (2000), *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Cömert S, (2001), *Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.
- Çakırözer U, *Fransa'dan alınan Toplar Çatlıyor*, Milliyet Gazetesi, (30.07.2004)
- Çebi İ, *Rekabet İçin Arge, Arge İçin İşbirliği*, www.tubitak.gov.tr/arama/index.htm, (25.12.2006)
- Çelebi Ö, E-Posta,(28.07.2006)
- Çelikkol Erbaş B-Erbaş C, (29-30.06.2006), *Savunma Sanayi Arge Yönetim Stratejileri*, SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara.
- Çomak H. (2005), *NATO'nun 2010'lu Yıllarda Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Güvenlik Artırıcı Önlemler*. Derleyen: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Çomak H. (2006). “ *Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye*” TASAM konferans salonunda vermiş olduğu konferans. <http://www.tasam.org>. (20.08.2006).
- Dalay Uğur N.(2005) *ABD-Türkiye ilişkileri bağlamında İncirlik Üssü (1945-2000)*, <http://www.kureselbarisveadalet.org/bak/index>. (20.08.2006).
- Davutoğlu A, (2004). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslar arası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Değer M.E, (1998), *Oltadaki Balık Türkiye, Türkiye Gerçeği-I*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Denk N. (2000). *21'inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Doğan N. (2004). *Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, Nato'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, K T M Ü Yayınları: 53,Sürelî Yayınlar Dizisi: 14, Sayı: 10, Bişkek.
- Doğru N, *F 16'ları Neden Bizim Fabrikalar Yenilemiyor?* Vatan Gazetesi (06.01.2007)
- Efe S. (2005). *Girne'den Yol Bağlamak Anadolu'ya*, Sim Matbaacılık, Ankara.
- Ekşi Ö, *4 Milyarlık Helikopter İhalesi İtalyanların*, Hürriyet Gazetesi, (31.03.2007)

- Erdil E, *Savunma Sanayiinde KOBİ'lerin Rolü*, SSM - 2006 Konferans Sunumu, Ankara.
- Fuller G, Lesser I. (2000). *Balkanlar' dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Çeviren: Meral Gönenç, Alfa Yayınları : 757, I.Baskı, İstanbul.
- Genelkurmay Başkanlığı, (2000), *Türk Silahlı Kuvvetleri Savunma Sanayi Stratejisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Genelkurmay Başkanlığı, (2001), *MT 145-1 Müşterek Harekât*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Giray F. (2004) *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt V, Sayı 1, Sivas.
- Gönlübol M, Kürkçüoğlu Ö. (1993). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1990)*, Siyasal Kitapevi, 8.Baskı, Ankara.
- Güneş S, (29-30. 06.2006), *Arge Hizmetlerinde Ürün Tasarımı Fonksiyonun Yeri ve Ulusal Tasarımın Savunma Sanayinde Önemi*, SAVTEK- 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara.
- Güneş Z, (2001), *Kıbrıs Sorununa Marksist Yaklaşım*, <http://www.marksist.com/GUN/Kibris%20Sorununa%20Marksist%20Yaklasim.htm>, (20.08.2006)
- Hagelin B, (2002), *Armaments, Disarmament and International Security*, SIPRI, Yearbook 2002.Oxford Üniversitesi,Yayını.
- Harp Akademileri Komutanlığı(HAK), (1985). *Harp Ekonomisi* , Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (2006). *Güvenlik Stratejileri Dergisi(GSD)*, Harp Akademileri Basım Evi, Yıl 2 Sayı3. İstanbul.
- Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (2005). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Basım Evi, Cilt I, Sayı 1, İstanbul.
- Hava Harp Okulu Komutanlığı(HHOK), (2003), *Sun Tzu ve Clausewitz Savaş Sanatı ve Savaş Üzerine Karşılaştırma*, Hava Harp Okulu Matbaası, İstanbul.
- İsmail S, (1998), *150 Soruda Kıbrıs Sorunu, KKTC Kıbrıs Dizisi*, Kastaş Yayınevi, I. Basım, İstanbul
- Kalyoncu B, (2004), *Cumhuriyet Dönemi Uçak Sanayi*. [http:// www. plat-forum. org/ forum/viewtopic.php?t=3187](http://www.plat-forum.org/forum/viewtopic.php?t=3187), (20.08.2006)
- Kantarıcı Ş, (2005), *İki Yeni Ermeni Tasarısı 2005 Sonbaharında ABD Kongresi'nde: Beyaz Saray 2006 Bahar Hazırlıklarına Erken mi Başladı?* Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi-[www.turksam. org.htm](http://www.turksam.org.htm) , (28.05.2006)

- Karaağaç C, *Türkiye'de Arge'nin Mevcut Durumu*, www.msb.gov.tr/ Birimler/ARGE TeknoD/ARGESemineri, (20.01.2007)
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı, (1998), *Lozan Barış Antlaşması*, Kara Kuvvetleri Genel Plan ve Prensipler Başkanlığı Bilgi Toplama ve Yayım Şubesi Bülteni No: 99, Ankara.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı, (2002), *KKT 100-5 Harekat (Sevk ve Muharebe)*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara.
- Kaymaz İ.(2005). *Amerikan Devlet Sistemi Ve "Türk" İmajı (Kıbrıs Barış Harekatı ve Silah Ambargosu Örneği*, İletişim Dergisi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Sayı 20, Ankara.
- Kırbaşı Ö, *Milli Tankı Üretmeye Hazırız*, Hürriyet Gazetesi, (21.02.2007)
- Kunt E, *Kıbrıs'ın Türkiye İçin Taşıdığı Önem*, <http://haber.tnn.net/kibris.asp?a=13&s=244> Dosya: (20.08.2006)
- Külebi A. (21.02.2005), *Ulusal Savunma Sanayii, Harcamaları, Projeleri ve Geleceği*, Cumhuriyet Strateji,/ Tusam.Htm(21.08.2006)
- Kütük Z, (2005), *Kıbrıs Adası'nın Türkiye İçin Stratejik Önemi*, Derleyen: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Larrabee F, .Lesser I. (2004). *Türk Dış Politikası –Belirsizlik Döneminde*, Çeviren: Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınları, Yayın Nu:564, İstanbul.
- Makovsky A, *ABD'nin Türkiye Politikası – Gelişme ve Sorunlar* www.pehlivanoglu gen.tr dokumanlaramerikanpolitikasi.htm.htm(25.09.2006)
- Milli Eğitim Bakanlığı Komisyon,(2006), *Milli Güvenlik Bilgisi Ders Kitabı*, Semih Ofset, 1.Basım, Ankara.
- MSB, *Savunma Sanayi Politika veStratejisiDokümanı*, www.msb.gov.tr. (20.08.2006).
- MSB, (2000), *Beyaz kitap*,1,2,4,9. Bl.'ler, Ankara. MSB, *Beyaz kitap*, 1. Bl. Ankara. 2000
- MSB, (2001), *Türk Savunma Sanayi El Kitabı*, Ankara.
- Mucuk İ,(2001), *Pazarlama İlkeleri* , Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Ortadoğu Gazetesi, *Aselsan Stinger Prototipi Üretti*, (08.11.2006)
- Öğütçü M. (Eylül 1998). *Türkiye'de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru*, Yayın No. Tüsiad-T/98 - 6/230), www.Tusiad.Org/Turkish/ Rapor/ Ticaridiplomasi/Html/, (20.08.2006).

- Öniş Z, *Yeni Yüzyılın Başında Türkiye Ekonomisi*, www.pehlivanoglu.gen.tr/dokumanlaramerikanpolitikasi.htm.htm(25.09.2006)
- Öymen O, (2002) *Silahsız Savaş*, Remzi Kitapevi, 3.Basım, İstanbul.
- Özakman T, (2005), *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, 14. Basım, İstanbul.
- Özol, *Türkiye - ABD İlişkilerinde KKTC'nin Rolü ve Annan Planı*, <http://Www.Tasam.Org/Modules/Php?Name=Sections&Op=> (20.08.2006).
- Öztürk O. (1999) . *Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler*, Tutubay Yayınları, Ankara.
- Polat S, *Kıbrıs Meselesi; II.Dünya Savaşından Sonra Kıbrıs*, <http://www.ekonomist.8m.Net/M5.Html>, (20.08.2006),
- Sağcan S. (2002). *Türkiye Hangi Sahalarda Savunma Sanayini Geliştirebilir? Özel Sektör ve Devletin Savunma Sanayinin Geliştirilmesindeki Rolü Ne Olabilir? Savunma Sanayindeki Gelişmelerin Milli Ekonomiye Etkileri Nelerdir?* Basılmamış Tez, Silahlı Kuvvetler Akademisi, İstanbul.
- Sarıbrahimoğlu L, *Teknoloji Zaaflığı Silah Sanayinde Ankara'yı Hep Sıkıştırıyor*, Usak Stratejikgündem Haber -Usakgundem.Com.Htm(28.05.2006)
- SAÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı. *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ders Notları*,<http://www.aiit.sakarya.edu.tr>(28.08.2006)
- SAVTEK 2004, Savunma Teknolojileri Kongresi Panel Kitapçığı, ODTÜ, Ankara
- SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi Panel Kitapçığı, ODTÜ, Ankara
- Sezer A, Harp Akademileri Konuşması – İstanbul, (14.03.2001)
- SIPRI(Stockholm International Peace Research Institute), (2006), *Yearbook*, İsveç.
- Sinanoğlu O, (2004), *Hedef Türkiye*, Otopsi Yayınları, 21. Basım, İstanbul.
- Sönmezoğlu F.(1995). *Kıbrıs Sorunu Işığında ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, Der Yayınları 164, İstanbul.
- Sözüöz N.(Mart 2005) *Cumhuriyetin Kuruluşundan Bu Yana Türk Amerikan İlişkileri Ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler*, Asya Avrupa Üç Aylık Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Sayı 2.
- Sun Tzu-Clausewitz, (2003), *Savaş Sanatı ve Savaş Üzerine Karşılaştırma*, Hava Harp Okulu Matbaası, İstanbul.
- Şenel E–Kısa T, (29-30.06.2006) *Savunmada Arge'nin Önemi, Türkiye ve Dünya'daki Yeri*, SAVTEK 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara.

- Şık B, *ATAK İhalesi 2.7 Milyar Dolara İtalyanlarda Kaldı*, Milliyet Gazetesi, (31.03.2007)
- TAI - Tusaş Havacılık ve Uzay Sanayi A_Ş.htm(03.01.2007)
- Taştan S, *Uluslararasılaşma Süreci ve Çokuluslu Şirketler* <http://www.insankaynaklari.gokceada.com/proje.html>.(29.03.2005)
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz, Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri*. III. 1920-1938 Arası Dönem, <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1920don.htm>(20.08.2006)
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *1923-1980 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi: 1923' den Günümüze Türkiye Ekonomisi*, <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>(20.08.2006)
- Tekin M, (2002), *Toplam Kalite Yönetimi*; Günay Offset, Konya.
- Tuncay E, *Savaş Ekonomisi 1 Trilyon Dolar Yutuyor*, <http://www.referansgazetesi.com/Analiz,Referans-HaberDetay1.htm>, (22.07.2006)
- TÜBİTAK.(Ocak 2003). *Türk Savunma, Havacılık ve Uzay Sektörü Değerlendirmesi, Vizyon 2023 Projesi*, Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli Ön Raporu, Ek-3, <http://vizyon2023.tubitak.gov.tr>. (20.08.2006).
- Türk Dil Kurumu (TDK) (1998), *Türkçe Sözlük*, 8. Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- TÜSİAD, (1999), *Türk Savunma Sanayisinde Offset Uygulamaları*, Yayın No. TÜSİAD -T/99-12/276-1, İstanbul.
- TÜSİAD, (2001), *Savunma Tedarik Kanunu Önerisi*, Yayın No. TÜSİAD-T/2001- 10/309, Bölüm.1, İstanbul.
- TÜSİAD, (2002), *Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi*,Yayın No. TÜSİAD- T/2002- 07/322, İstanbul.
- Ülgen H ve Mirze S.K, (2004), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Vakit Gazetesi, *Antepli Sanayiciler Tank Yapmaya Talip*, (26.02.2007)
- Wilkinson J, *Amerika, Türkiye ve Yunanistan – Üç Kişi Kalabalıktır*, www.pehlivanoglu.gen.tr/dokumanlaramerikanpolitikasi.htm. (20.08.2006).
- www.ansiklopedi.turkcebilgi.com(20.08.2006).
- www.genelkurmay.baskanligi/genelkonular/tarihce.htm, (21.08.2006).

www.mfa.gov.tr/Mfa_Tr/Dispolitika/Bolgeler/Kuzeyamerika/Abd/Abd_Siyasi.Htm (25.08.2006).

www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/gap198.htm (15.02.2007)

www.Diplomatikgozlem.Com/Indexarsiv.Asp?Kategori=Kıbrıs(20.08.2006).

www.Tcberlinbe.De/Tr/Trdis/Kıbrıs/Tarihce.Htm, (25.08.2006).

www.Ulkum.Com/Berka/Olaylar/1975.Htm, (20.08.2006).

www.wikipedia.org.tr/wiki/Nuri_Demira%C4%9F" (07.01.2007)

www.thk.org.tr/2005/anasayfa.htm. (03.01.2007)

www.hurriyet.com.tr/gundem/6018787.asp?m=1 (26 Şubat 2007)

www.Gbulten.Ssm.Gov.Tr/Arsiv/2005/06/27/01.Htm, (20.08.2006).

www.gpsturk.net/index.php?pid=14 (20.02.2007)

www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/Amerikan_Ambargosu, (20.08.2006).

www.nato-otan.org, *Yirmibirinci Yüzyılda NATO*, (08.12.2006)

www.ntvmsnbc.com/news.(06.04.2007)

www.sage.tubitak.gov.tr/asp, (25.08.2006)

www.sasad.org.tr.(01.04.2007)

www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayiimiz/Pages/Tarihce.aspx(17.03.2007)

www.tskgv.org.tr.(01.04.2007)

www.tai.com.tr/tr_haber_guncel. (25.02.2007)

www.tayyareci.com [http:Tarihte Uçaklarımız](http://www.tayyareci.com),(07.01.2007)

www.tubitak.gov.tr, , (20.08.2006)

www.un.org/members list. (28.04.2007)

Yaşar S, *Sanayici Bakışıyla Bir Değerlendirme*, SSM-2005 Uluslar arası Savunma Sanayi Konferansı, Türk Silahlı Kuvvetleri İçin Savunma Teçhizatı Tedarikinde Yurt İçinden Karşılama Oranının Artırılması Konulu Panel Kitapçığı, Ankara.

Yeni Hayat Ansiklopedisi, (1981), Doğan Kardeş Yayınları, Cilt 5, İstanbul.

- Yıldırım M, (2005), *Sivil Örimceğin Ağında*, Ulus Dağı Yayınları, 6.Basım, Ankara.
- Yılmaz V. (1998), *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul.
- Zaim A ve Yüksel U, (29-30.06.2006), *Savunma Sanayi Politikalarının Hayata Geçirilmesinde KOBİ'lerin Rolü*, SAVTEK - 2006, Savunma Teknolojileri Kongresi, ODTÜ, Ankara.
- Zaman Gazetesi, (03.11.2004)
- Ziylan A. (Kasım/Aralık 2001). *Savunma Nereden Nereye ,Türkiye 'de Savunma Sanayii Tarihçesi* , Ulusal Strateji Dergisi, Ankara.
- Ziylan A. *Yazılım Yapmamızı ABD Engelledi*, [Http://Aksiyon.Com.Tr/ Detay.Php?İd=16910](http://Aksiyon.Com.Tr/Detay.Php?İd=16910), (20.08.2006).

E K L E R

EK-1: Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu harp, silâh, araç, gereç ve mevzuatı *azamı* ölçüde millî imkânlarla sağlanması hedeflerine ulaşılması amacıyla hazırlanan Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı 25 Mayıs 1998 tarihinde 98/11173 sayılı kararla onaylandı ve Resmi Gazetenin 20 Haziran 1998 gün ve Sayı.:23378 nüshasında yayınlanmıştır. Anılan karar aynen aşağıya çıkartılmıştır.

AMAÇ :

Madde 1- Savunma Sanayi politikası ve stratejisi esaslarının amacı;

- a. Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu harp silah, araç gereç ve mühimmatın mümkün olan azami ölçüde Türk Savunma Sanayinin imkan ve kabiliyetleri içinde üretimine ilişkin hedefleri,
- b. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için Türk Savunma Sanayinin tesisinde kısa, orta ve uzun vadeli planlamalara yönelik esasları,
- c. Dış pazarlara açılmaya ilişkin genel prensipleri belirlemektir.

Madde 2- Savunma Sanayi Politikası ve stratejisi esasları Türk Savunma Sanayinin kuruluş geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının azami ölçüde milli imkanlarla sağlanması hedeflerine ulaşılması için uygulanacak ilkeleri kapsar.

Tanımlar ve Kısaltmalar:

Madde 3- Bu esaslarda geçen tanımlar ve kısaltmalar aşağıda belirtilmiştir.

a. Tanımlar:

- (1) Savunma Sanayi: Harp silah, araç, gereç ve mühimmatıyla bunların yedek parçalarını ve önemli girdilerini üreten sanayi tesislerinin bütünüdür.
- (2) Milli şirket; Milli Sanayi Tesisleri: Türkiye’de yerleşik sermayenin tamamının T.C. vatandaşlarının sahip olduğu ve T.C. vatandaşlarınca yönetilen şirket veya tesislerdir.
- (3) Yabancı Ortaklı Yerli Şirket: Türkiye’de yerleşik sermayenin yarısından fazlasına Türklerin, diğer kısmına ise yabancıların sahip olduğu şirkettir.

(4) Yabancı Şirket: Türkiye’de veya yurtdışında yerleşik, sermayenin yarısından fazlasına yabancıların sahip olduğu şirkettir.

(5) Ana Müteahhit (Yüklenici): Askeri sistemi, bir bütün olarak Silahlı Kuvvetlere teslim etmekten ve sistemin ömür devri boyunca idame edilmesinden sorumlu şirkettir.

(6) Alt Yüklenici: Askeri sistemin bazı bölümlerini ana müteahhit için üretmekten sorumlu olan şirkettir.

b. Kısaltmalar:

- (1) TŪMAS : Türkiye’nin Milli Askeri Stratejisi
- (2) PPD : Planlama programlama Direktifi
- (3) WEAG : Batı Avrupa Silahlanma Grubu
- (4) CNAD : Milli Silahlanma Direktörleri Konferansı
- (5) ISO : Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı
- (6) AQAP : İttifak Kalite Güvence Yayını

Savunma Sanayinin Özellikleri:

Madde 4- Genel Sanayi içinde Savunma Sanayinin farklı bir konumu bulunmaktadır. Bu farklılığı yaratan özellikler aşağıda belirtilmiştir.

- a. Yüksek teknolojiye dayanan hassas üretim teknikleri gerektirmesi,
- b. Özel kalite standartları gerektirmesi,
- c. Yetişmiş insan gücü gerektirmesi,
- ç. Sürekli olarak yeni teknolojileri kullanmayı gerektirmesi ve bu sebeple büyük ölçüde AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç göstermesi,
- d. Yüksek ölçülerde yatırım gerektirmesi,
- e. Tek alıcıya ve sınırlı ihtiyaca dayalı üretim yapma zorunluluğu,
- f. Sürekliliğin sağlanması için dış pazarlara açılmayı gerektirmesi,
- g. Güvenlik gizlilik gibi özel koşulları olması.

Savunma Sanayi Politikası:

Madde 5- Türkiye’nin Savunma Sanayi Politikası,

- a. Yerli ve yabancı özel sektöre açık,
- b. Dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- c. İhracat potansiyeline sahip,
- ç. Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen,
- d. Teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan,
- e. Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayi işbirliğini mümkün kılan ve değişen politik durumlardan asgari düzeyde etkilenen,
- f. Mevcut imkanları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve dublikasyonlardan arındı,
- g. Alternatif uğraşı alanlarına sahip özellikleri taşıyan bir savunma sanayi yapısının oluşturulmasını öngörmektedir.

Savunma Sanayi Stratejisi

Madde 6- Savunma sanayi stratejisi ile ilgili hususlar aşağıda belirtilmiştir.

a. Genel Hususlar:

Türk Savunma Sanayi Stratejisinin temelini; Ülke güvenliğinin sağlanması için, Silahlı kuvvetlerin başka ülkelerden yetki ve/veya izin almadan kullanabileceği yüksek teknolojiye sahip harp silah ve vasıtalarının yurtiçinde üretilmesi, bunun için gerekli teknoloji tabanının oluşturularak üretim tesislerinin kurulması ve kurulmuş bulunan Türk savunma sanayi tesislerinin teşvik ve desteklenmesi oluşturmaktadır.

Savunma Sanayi Stratejisinin belirlenmesinde Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi ile Planlama ve Programlama Direktifi kaynak olarak alınmıştır.

Bu stratejinin tatbikatında; koordinatör makam Milli Savunma Bakanlığı olup gerekli yapılanma ve teşkilatlanma, aşağıda belirtilen hususlar göz önünde bulundurularak sağlanacak ve devlet, sanayi, üniversite ve diğer ilgili kuruluşlar arasında her türlü gayret, işbirliği ve koordinasyon gerçekleştirilecektir.

b. Savunma Araştırma ve Teknolojisi ile ilgili Hususlar:

Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaç duyduğu savunma sanayi ürünlerinin tamamının yurt içinde üretimi mümkün olmadığı gibi bazı alanlarda gerekli de değildir. Mevcut

kaynakların uygun şekilde kullanımını açısından savunma sanayi ürünleri (ve bağlı teknolojiler) üç ana grupta ele alınacaktır.

(1) Milli Olması Zorunlu Sistemler/Teknolojiler:

Milli olması zorunlu sistemler/teknolojiler uzun vadede muhakkak yurt içinde geliştirilecek, ihtiyaçlar yurt içinde karşılanacaktır.

(2) Kritik Sistemler/Teknolojiler:

Kritik sistemlerin/teknolojilerin uzun vadede yurt içinde geliştirilmesi amaçlanacak, mümkün olmayanlar için ortak üretim öngörülmektedir.

(3) Diğer Sistemler/Teknolojiler:

Diğer sistemler/teknolojiler çok kaynaktan tedarik politikasına uygun olarak en ekonomik ömür devir maliyetini sağlayan kaynaktan tedarik edilecektir.

Milli olması zorunlu sistem ve teknolojiler ile kritik sistem ve teknolojilerin listesi ayrıca yayınlanacaktır.

Ülkemiz Savunma Sanayinin geleceğe hazırlanması maksadıyla savunma araştırma ve teknolojisi çalışmalarına gerekli yön MSB. lığınca verilecektir. Savunma ürünleri alanında araştırma ve teknoloji geliştirme çalışmaları MSB. lığı ile koordineli olarak yürütülecektir.

Yabancı teknolojilerden yararlanma durumunda bu teknolojiyi millileştirmek asıl gaye olacaktır. Bunun için satın alınan teknolojinin milli şirket ve kuruluşlar tarafından özümzendikten sonra bir üst düzeyde üretilmesi Milli Savunma Bakanlığınca desteklenecektir.

Batı Avrupa Birliği bünyesindeki WEAG ve NATO bünyesindeki CNAD kapsamında yürütülen araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetleri yakından takip edilecek ve ihtiyaç duyulanlara iştirak edilecektir.

c. Tedarik ile ilgili hususlar :

“AR-GE” ye dayalı tedarik Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının temininde azami derecede esas alınacaktır. Silahlı Kuvvetlerin kullanacağı milli olması zorunlu ve kritik sistemlerin, milli hakimiyet olması için, milli sanayi tesislerinde geliştirilip üretilmesi esastır. Bu prensibin uygulanmadığı alanlarda savunma sanayi alt sektörler bölünecek ve seçilen alt sektörlerde “Milli Ana Müteahhit (Ana Yüklenici)” uygulamasına gidilecektir. “yabancı” ve “yabancı ortaklı yerli” şirketler, bu durumda, ancak alt yüklenici olabileceklerdir. Bu konudaki uygulama ayrıca yayınlanacaktır.

Yabancı şirketlerden satın alınmasına karar verilen teçhizat ve sistemler için öncelik Milli Savunma Sanayinde olmak üzere, ülke sanayine katkı sağlayacak off-set uygulamasına gidilecektir. Zorunlu olmadıkça acil alım yapılmayacak, acil alım uygulaması azaltılacaktır. Tedarik bir bütün olarak ele alınacak, iç-dış tedarik alımı uygulamadan kaldırılacaktır. Tedarik mevzuatında yabancı şirketleri yerli şirketler karşısında avantajlı konuma getiren farklılıklar giderilecektir. Tedarikte yerli firmalar lehine %15 fiyat farkı avantajı verilecektir. Projeler peşin alım sistemi içerisinde değerlendirilecek, kredi konusu ayrı olarak ele alınacaktır.

ç. Üretim İle İlgili Konular :

Savunma Sanayinin geleceğe dönük yatırım ve araştırma planlamasına katkıda bulunmak üzere TSK'nın uzun vadeli ihtiyaçları yukarıda tanımlanan üç grup halinde ilgili kuruluşlara açıklanacaktır. Yerli sanayi alt yapısından azami ölçüde yararlanılacaktır. Silahlı Kuvvetlerin silah, araç ve gereç ihtiyaçlarının karşılanmasında ikili ve çok taraflı ilişkiler kapsamında mümkün olan işbirliği projelerine katılım hedeflenecektir. Mevcut veya kurulacak tesislerin kapasitelerinin tespitinde muhtemel ihrac imkanları da dikkate alınacaktır.

Savunma Sanayi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara ait üretim tesislerinde ISO/AQAP standartlarına uygun Kalite Güvencesi Sisteminin kurulması zorunlu kılınacaktır. Bu konuda yan sanayinin de geliştirilmesine ve ana sanayi ile bütünleştirilmesine çalışılacaktır. Savunma Sanayi ürünlerinin ihracına katkıda bulunmak üzere kodlama ve tanımlama sistemine önem verilecektir. Savunma Sanayi ürünlerinin NATO Kodlandırma Sistemine entegre edilmesi için gerekli destek sağlanacaktır. Halen Silahlı Kuvvetler 4 ncü ve 5 nci Kademelerinde sürdürülen yedek parça ve malzeme üretiminin, yurtiçi sanayinin gelişmesine paralel olarak bir plan dahilinde azaltılması ve bu birimlerin asli görevleri olan bakım ve idame faaliyetlerine dönmeleri teşvik edilecektir. Savunma ihtiyaçları yanında sivil ihtiyaçlarda göz önüne alınacaktır. Milli olması zorunlu ve kritik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yurtiçi üretim, yatırım ve ihracat teşvikleri ile desteklenecektir. Projeler çerçevesinde küçük ve orta büyüklükteki işletmelere iş aktarılması temin edilecek, böylece teknoloji ve üretimin ülke çapında yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

d. Rekabet İle İlgili Hususlar :

Savunma Sanayinin yurtiçi ve yurtdışı rekabete açık olarak geliştirilmesi esastır. Rekabete açıklık mevcut kaynaklar çerçevesinde Silahlı Kuvvetlere teslim edilecek teçhizatın nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde olmasını sağlayacağı gibi tedarik maliyetini de azaltacaktır. Ancak sanayimizin ve ilgili kuruluşlarımızın bir hizmet yarışı ortamında fakat yıkıcı rekabete girmeden devlet ve millet bütünlüğü ve menfaatini gözeterek kendi aralarında güç birliği yapması da gerekmektedir.

e. İhracat ve Tanıtım İle İlgili Hususlar :

Yurt içinde üretilen savunma teçhizatının ihracı ülkemize döviz girdisi sağlaması yanında artan üretimin miktarları sayesinde daha rasyonel bir üretim imkanı sağlayacaktır. Bu nedenle dost veya müttefik ülkelere savunma teçhizatı satışı hususunda tanıtım ve kredi imkanları dahil her türlü destek sağlanacak, uygun bir kredi mekanizması kurulacaktır. Savunma Sanayinin tanıtımı tek elden yapılacak ve devlet tarafından mali destek sağlanacaktır. Bu amaçla belirli merkezlerde Silahlanma Ataşelikleri ihdas edilecektir. Tanıtımda yurt dışı temsilciliklerde görevli personelden (Askeri Ataşeler, Ticaret Ataşeleri vb.) de istifade edilecektir.

f. Eğitim İle İlgili Hususlar :

Savunma Sanayinin kurulması, işletilmesi, geliştirilmesi ve modern teknolojinin izlenebilmesi, yeterli miktar ve nitelikteki teknik insan gücünün mevcudiyetine bağlıdır. Gerekli görülen alanlarda personelin yurt içinde ve yurt dışında eğitimi maksadıyla gerekli destek ve koordinasyon MSB. lığı tarafından sağlanacaktır.

Diğer Hususlar :

Madde 7- Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi ile ilgili diğer hususlar aşağıda açıklanmıştır.

a. İlgili Bakanlık, kurum ve kuruluşlar bu stratejiye paralel olarak kendi ilgi alanlarına giren alt strateji, konsept, doktrin, tüzük, yönetmelik ve ilgili mevzuatları usulüne uygun olarak hazırlayacaklardır.

b.Gerekli görülmesi halinde; ilgili makamlarca hukuki mevzuatta bu strateji doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılacaktır.

c. Yukarıda esasları belirlenen Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisinin hedeflerine, Savunma Sanayi kapsamı içinde kalan kamu ve özel kurum ve kuruluşların gayret ve teşvikleri yanında inançlı ve yaratıcı çalışmaları ile varılacaktır.

Kaldırılan Hükümler :

Madde 8- 17.11.1976 tarihle ve 7-12724 sayılı “Türkiye’de Savunma Sanayi Geliştirme Stratejisi” hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük :

Madde 9- Bu esaslar yayım tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme :

Madde 10- Bu Esasları Bakanlar Kurulu yürütür.³³⁴

³³⁴. *Milli Savunma Bakanlığı Türk Savunma Sanayi El Kitabı* Ankara-2001, S.9-21

EK-2: İnci E-Posta:

Sayın Ali Rıza Bey

Böyle güzel bir tezi yaptığınız için gerçekten Türkiye adına çok sevindik. Her şeyden önce Türkiye dışı bağımlı olmadan çok şey yapabilir ancak bütün mesele bunun kararlılığı ve organizasyonu. Ben ATO Dış Ticaret Müdürüyüm, asıl branşım Savunma Sanayi. 17 yıl dünyanın çeşitli ülkelerinde çalıştım. Sanayi organizasyon ve ihracat uzmanıyım. Ama bu devlet bir gün bana “gel kardeşim bu işleri nasıl yapalım” diye sormadı. İlk yapılması gereken, paramız kısıtlı ve imkanlarımız dar, büyük bir ülkemiz var, korumak zorundayız. O takdirde önceliklerimizi saptamak. Saptadığımız öncelikleri bütün insanımıza kabul ettirmek. Doktora seviyesinden başlayarak, geriye ana okuluna kadar önceliklerimizi herkes bilecek. Örneğin, bir UAV (İnsansız Hava Aracı veya İnsansız Denizaltı) mı yapacağız veya önceliğimiz bu mu olacak, bunu oyuncak , lego, maket yapıp ana okulundaki çocuklarımız bilecek, üniversitelere yayıp bunun yarışmalarını yapacağız ve adam, uzman, hayal gücü her şey ile merkezi öncelikli projemizi destekleyeceğiz. Daha sonra öncelikli projelerimizde sanayi işbirliği için bir veya iki tane prototip çalışmayı 50 tane şirkete vereceğiz. Herkes, verileni yapacak ve tek bir merkezde bunun montajını yapacağız. 1980 li yıllarda ABD bize F-16 uçak fabrikasını kurdu. Benzer bir fabrikayı İsrail’e de kurdu. Ama onlar deneyimli ve çok iyi organize olduklarından, o F-16'dan Levi diye kendi uçaklarını türettiler. Bizde F-16 projesi bitti, nerede ise fabrika kapanacak. Halbuki o F-16 fabrikası ve o uçaklardan feyiz alıp bugün 20 yıl sonra arkasında benzer uçakları yapacak dev bir sanayi olması gerekirdi. Olmadı, yeni yeni uyandılar ve 20 - 30 kadar çevredeki imalatçılarla işbirliğine gitme kararı aldılar. Bu aslında 15 yıl önce başlatılmalı ve şu anda 3000 firmadan oluşan bir Ulusal Harp Sanayi İmalat KÜMELERİ yapılmalı ve bu birimlerde aynen İsrail de olduğu gibi askeri bir teknolojik ve öncelik istihbarat birimi tarafından yönetim ve koordine edilmesi gerekli idi. Eğer, bu koordinasyon sağlanırsa ben 10 sene içinde Türk Savunma Sanayinin %80 Türkiye menşeli olabileceğine inanıyorum.

2004 yılında bir Fransız General ile tanıştım. Adam, “bizde bir baktık her şeyimizle ABD'ye bağılıyız ve bunu değiştirmemiz gerektiğini anladık ve 1965 yılında bütün anlayışımızı sil baştan düzelttik ve 30 sene sonra 1995'te dünyanın en güçlü ve nerede ise tamamı Made in France olan bir Savunma Sanayi geliştirdik” dedi. O açıdan,

tezinizin başarılı olması için, ben sizin yerinizde olsam, Fransa bunu nasıl başardı, diye Türk devletinden bir burs alırım ve Fransa da bir sene çalışırım. Ancak, aklın yolu biraynen Fransa ve İsrail gibi bu işten sorumlu bir teknolojik istihbarat ve öncelik takip birimi kurmak gerek diye düşünüyorum. Sizce öncelik ne dersiniz. Bence tamamen yerli malı "Yeni malzeme Kompozit, Karbon malzemeler" ve "Akıllı misyon bilgisayar sistemleri (uçak,bomba ve araçlara konulan ve onları idare eden biçimleri ile)" ve küçük boy hem İnsansız Hava Uçağı veya atmosfere konulabilen ucuz "uydu" imalatı. Bu üçünü de çok hızlı ve basit sistemlerle Türkiye kendisi 2 -3 sene gibi bir süreçte çok hızlı üretebilir. Birde çok ucuza yapabileceğimiz konular var. Örneğin siz topçu olduğunuza göre bir top namlusunun atış ömrünü ikiye katlayacak denemeler yapabilirsiniz, bunu Denizli veya Isparta veya İzmir deki üniversitelerle ortak yapabilirsiniz. 1985 yılında İsviçre'de Leopard tanklarının namluları için adamlar üniversiteye 10 tane namlu koymuş ve bunları cihazlara bağlayarak, çatlama ve yırtılma testleri yaptıklarını görünce gözlerimden yaş gelmişti. Adamlar, namluların atış ömrünü 2 ye katladıklarını kıvançla söylüyorlardı. O ekibin bir elemanı da bendim. Benim değerli Komutanım, çalışmak, çalışmak, çalışmak lazım. 1923 'te aldığımız krediler bitmek üzere. Eğer, Büyük Selçuklu İmparatoru Alpaslan silahlarını Bizans a sipariş verse idi, herhalde Bizans ı yenemezdi. Size tavsiyem, Fransa ve hatta İsrail'e gidip siz bunları nasıl başardınız diye birer yıl oralarda kalmak lazım. Ben bu her iki ülkede de uzun yıllar kaldım ve yaptıklarını gördükten sonra onlara saygım çok arttı. Elbette, o yaptıklarını sonradan nasıl kullandıklarında onlarla aynı fikirde olmasam da.....Çalışmalarınızda başarılar diler, saygılar sunarım.. 28.07.2006

Ömer Faruk Çelebi

Dış Ticaret Müdürü

II inci E-Posta:

Ali Rıza Bey,

Başkasının topu ile uçağı ile savaşa girerseniz, adam ambargoda koyar, o uçağı düşürecek bilgiyi karşı tarafa da verir, bütün mesele bir silahı alıp herkes kendi konusunda uzman olarak o tasarımdan feyiz alarak o silahı geliştirmek ve yenisini yapmak.

Siz topçu olarak kullandığımız yabancı topların daha iyisini yapmak için kendi dalınızda çalışma yapacaksınız. Diğer uçak, öbürü başka konu. Siz bugün daha iyi top yapabilmeniz için o topu yapan kadar o teknolojiyi bilmeniz gerekir. Orada kullanılan malzemeden tutun, yivlerin geometrisine kadar, ısıl işleminden en ince teferruatına kadar o ürünü tanımanız lazım. Bunlar bizleri, sizleri meraklandırmadıkça, yazdığımız veya konuştuğumuz, dedikodudan ibaret olur. Onun için somut önerim, kullanma ömrü sona ermiş bir kaç top namlusu ve atış mekanizmalarını bulduğunuz ildeki üniversiteye verin ve kardeşim bana 4-5 tane tez ve doktora çalışması çıkar, nasıl bu toptan daha iyi bir top yaparım, bunun atış sayısını ve ömrünü artırırım ve nasıl atış mekanizmasını modernize ederim , diye araştırma sonucu isteyin. Bunlar olmadıkça, kendi ARGE'mizi yapmadıkça biz havanda su dövmeye devam eder, daha çok konuşuruz.

Elin adamı akıllı toplara, akıllı mermi koyarak nereden ise nokta atışı yapmaya başladı, top malzemeleri hafifledi, çatlakları tamir işini başardı, topun atış ömrünü ikiye katladı. Biz bu çalışmaların neresindeyiz. Bunlar ucuzca çok fazla para harcamadan hızlı yapılacak araştırmalar ve sonucu herkes için faydalı olacak nitelikte. Bende size başarılar dilerim. Yalnız düşünce değil, uygulama niyetinizin de olmasından dolayı sizi tebrik ederim.

Selam ve saygılarımla.

Ö.Faruk Çelebi

ÖZGEÇMİŞ

Ali Rıza İZGİ, 1963 Yılında Gaziantep'te doğdu. İlkokulu Gaziantep'te, ortaokulu Konya'da, liseyi Bursa Işıklar Askeri Lisesi'nde okudu. Liseden sonra devam ettiği Kara Harp Okulu'ndan 1985 yılında mezun oldu. 1986 Yılından itibaren Erzurum/Dumlu, Edirne/Keşan ve Kars'ta; Silahlı Kuvvetlerin değişik birliklerinde Takım ve Bölük/Batarya Komutanlığı görevlerinde bulundu. 1999 Yılında atandığı Polatlı'da, Topçu ve Füze Okulu Öğretim Başkanlığı kadrosunda dört yıl süreyle öğretim görevlisi olarak görev yaptı. 2004 Yılı başında Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme Anabilim Dalı, "Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı"nda Yüksek Lisans programına başladı. Aynı yıl içinde Tabur Komutanı olarak Denizli'ye tayin oldu. 2004 Yılı sonunda "Komutanlık ve Karargâh Subaylığı" sınavını kazanarak Kara Harp Akademisi'nde toplam bir yıl süreli mesleki ihtisas programını takip etti. 2005 Yılında her iki programdan mezun oldu.

Ali Rıza İZGİ halen Denizli'de Albay rütbesiyle Merkez Komutanı olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babası olan İZGİ, Almanca ve İngilizce bilmektedir.